

KVINNOVÄRLDAR OCH BARNAMORD

Avhandling från Institutionen för historiska studier

KVINNOVÄRLDAR OCH BARNAMORD

Makt, ansvar och gemenskap i rättsprotokoll ca
1700-1840

HELENA HAGELIN

With an English Summary

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Till min familj
Till farfar

© Helena Hagelin, 2010

Omslagsbild: Gunilla Hagelin
Omslag: Magnus Åberg

Tryck: Intellecta infolog, Göteborg

Distribution: <http://www.maraforlag.com>

ISBN: 978-91-974674-6-9

GUPEA: <http://hdl.handle.net/2077/23414>

Abstract

Ph.D. dissertation at University of Gothenburg, Sweden, 2010

TITLE *Kvinnovärldar och barnamord. Makt, ansvar och gemenskap i rättsprotokoll ca 1700-1840*

ENGLISH TITLE *Women worlds and infanticide. Power, responsibility and collectivity in court records from 1700-1840*

AUTHOR Helena Hagelin

LANGUAGE Swedish, with an English summary

DEPARTMENT Department of Historical Studies, University of Gothenburg, Box 200, SE-405 30 Göteborg

ISBN 978-91-974674-6-9

The main purpose of the thesis is to examine how women, through women worlds, were able to execute power and responsibility during the 18th and 19th centuries. The main source of the investigation has been court records on cases of infanticide. From the Court of Appeal 152 trials from 1790-94 and 1830-34 have been investigated as backdrop for a more close-up study of a total of 45 cases from district courts. The study takes its point of departure from the crisis that arose in the local community in cases of infanticide. A main issue investigated is why women played such an active role in revealing infanticide. The court records show that married women took on responsibility for unmarried women in their vicinity. Mothers and mistresses held special positions when it comes to responsibility and power.

The infanticide was a crisis and a challenge for the local community, but it also entailed a possibility for the women worlds. In trials it became obvious that the women world had failed in its task to prevent and reveal an out of wedlock pregnancy and infanticide. At the same time the women world could actively restore and regain its status. This occurred when maidens and wives witnessed on the efforts actually made by mistresses or mothers to expose infanticides.

The women worlds existed within the household but also exceeded it given that women's responsibilities were not limited to the own household. Women were often present and active in court trials and men rarely took part in exposing infanticide. This indicates that women worlds played a crucial role in the local community.

KEYWORDS women worlds, social relations, infanticide, 18th century, 19th century, power, responsibility, collectivity, gender, household, court records

INNEHÅLL

KAPITEL 1. INLEDNING.....	11
UTGÅNGSPUNKTER.....	12
<i>Barnamord</i>	13
<i>Lokalsamhällets relationer</i>	18
<i>Hushåll</i>	22
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	23
TEORETISKA PERSPEKTIV	24
<i>Relationer som makt</i>	24
<i>Mellan- och inomkönsliga relationer</i>	28
KÄLLOR OCH METOD	30
<i>Undersökningens tid och rum</i>	31
<i>Domboksprotokollen</i>	35
AVHANDLINGENS DISPOSITION.....	40
KAPITEL 2. BARNAMORD I SIFFROR OCH RÄTT	43
FALLEN I TID OCH RUM.....	46
DE ANKLAGADE KVINNORNAS BAKGRUND	48
MÄNNEN.....	54
MORDEN	58
KAPITELSAMMANFATTNING	61
KAPITEL 3. VITNESMÅL OCH SKVALLER.....	63
HEMLIGHETER	63
INFÖR RÄTTA.....	65
<i>Vittnesmål å ämbetets vägnar</i>	66
<i>Kvinnor och män som vittnen i barnamordsmålen</i>	68
Information och anmälan	73
Ryktets väg.....	76
Informationsutbytet och kvinnovärldarna.....	78
KAPITELSAMMANFATTNING	81

KAPITEL 4. KVINNORELATIONER I VITNESMÅLEN	83
MÖDRAR OCH DÖTTRAR.....	83
<i>Brist på förtrolighet?</i>	86
MATMODERNS ANSVAR OCH FÖRSVAR.....	88
<i>Den oupplevda erfarenheten</i>	91
GRANNHISTRUR, PIGOR OCH FÖRTROGNA	92
<i>Den invaderade kvinnokroppen</i>	95
Graviditetens experter	96
Bröstmjölknig och hot.....	97
KAPITELSAMMANFATTNING	100
KAPITEL 5. KVINNLIQHET OCH MODERSKAP	103
KVINNA OCH MOR	103
<i>Den goda modern skapas (och återskapas)</i>	104
<i>De ogifta kvinnornas moderskap</i>	106
Mannens föräldraskap	108
<i>En onaturlig mor och hennes onaturliga reaktioner</i>	110
FÖRLOSSNINGEN SOM KRIS OCH GRÄNSÖVERSKRIDANDE HANDLING.....	114
<i>Den illegitima förlossningen</i>	116
KAPITELSAMMANFATTNING	121
KAPITEL 6. KVINNOVÄRLDARS ANSVAR.....	123
ORGANISATION AV ARBETE OCH ANSVAR	123
<i>Hushållets organisation och husbondens position</i>	123
<i>Matmoderns position</i>	125
<i>Familj och hushåll</i>	126
<i>Arbetsdelningen och dess betydelse</i>	127
<i>Ansvarsfördelning</i>	129
KVINNOVÄRLDAR I FUNKTION	132
<i>Kvinnovärldar i relation till hushåll</i>	132
Pigornas position och situation	135
Hustrur som gränsöverskridare	136
KAPITELSAMMANFATTNING	142

KAPITEL 7. KVINNORS VÄRLDAR – EN SAMMANFATTANDE	
DISKUSSION.....	145
KVINNOVÄRLDARNAS FUNKTION	149
<i>Makt i och runt kvinnovärldarna</i>	151
TACK!.....	157
SUMMARY. WOMEN WORLDS AND INFANTICIDE. POWER, RESPONSIBILITY AND COLLECTIVITY IN COURT RECORDS FROM 1700-1840.....	159
BILAGA. FALLSAMLING.....	163
KÄLLOR OCH LITTERATUR	181

TABELLER OCH TABLÅER

Tabell 2:1 Barnmordsfall fördelade per år 1790-94, 1830-34	47
Tabell 2:2 De anklagade kvinnornas civilstånd 1790-94, 1830-34	50
Tabell 2:3 De anklagade kvinnornas civilstånd och hemvist 1706-1841	51
Tabell 2:4 Tidigare brottslighet bland de i hovrätten barnmordsanklagade kvinnorna 1790-94, 1830-34	52
Tabell 2:5 Tidigare brottslighet bland de i tingsrätten barnmordsanklagade kvinnorna 1706-1841	53
Tabell 2:6 Lägersmannens civilstånd 1790-94, 1830-34	57
Tabell 2:7 Lägersmannens civilstånd 1706-1841	57
Tabell 2:8 Tillvägagångssätt vid barnamorden 1790-94, 1830-34	59
Tabell 2:9 Tillvägagångssätt vid barnamord 1706-1841	60
Tabell 3:1 Vittnesmål avgivna av ämbetspersoner	66
Tabell 3:2 Vittnen vid de undersökta barnmordsfallen 1706-1841	68
Tabell 3:3 Kvinnovittnen fördelade på olika kategorier i relation till den anklagade 1706-1841	70
Tabell 3:4 Vittnens frågor till de misstänkta kvinnorna enligt vittnesmål i de undersökta tingsrättsfallen 1706-1841	78
Tabell 6:1 Sysslor för personer efterskickade i samband med barnmordsavslöjanden 1706-1841	138

KAPITEL 1

INLEDNING

Ingeborgs ensamhet var oändlig och ändå var hon aldrig riktigt ensam.

Under sommaren 1779 inledde Ingeborg en relation med en gift ryttare. Hon hävdade att de haft sexuellt umgänge men han förnekade allt. Under hösten insåg hon att hon väntade barn. Hon kände fostrets rörelser och förstod att det var ett levande barn hon bar, ett barn som hon bestämde sig för att förtiga. Hon uppgav i efterhand att det var skammen över graviditeten och rädslan för vad ett utomäktenskapligt moderskap skulle kunna innebära som fick henne att tiga.

När januari kom kunde Ingegerd inte längre känna barnets rörelser vilket fick henne att tro att barnet skulle födas dött. Vid den tiden var dock omgivningen involverad i en aktiv kamp för att avslöja Ingeborgs misstänkta havandeskap. Matmodern ställde upprepade frågor och när dessa inte fick några tillfredställande svar skickade hon bud efter först en hustru som fick dela säng med Ingeborg, sedan en annan. Båda misstänkte att hon var havande men ingen kunde ge säkert besked och själv vägrade hon att säga någonting.

När hon slutligen födde barnet var det i ensamhet. Hon såg aldrig på barnet, utan slängde det genast tillsammans med efterbördens på elden. Men trots att beviset var borta blev den vardag som Ingeborg nu förväntat sig inte av. Frågorna tystnade inte och till slut gav hon vika för deras intensitet. Efter många månaders vånda och benhårt förnekande släppte slutligen Ingeborg taget och erkände sig skyldig till utomäktenskaplig graviditet och ett barnamord.¹

---

¹ 1780Gäsene. I bilaga 1 återfinns en förteckning över använda barnamordsfall där ytterligare information lämnas också om Ingeborgs fall.

UTGÅNGSPUNKTER

Ingeborgs graviditet, förlossning och barnamord var en krissituation som hon inte kunde eller fick hantera ensam. Lokalsamhället, hushållet och den värld av kvinnor hon befann sig i gjorde sitt yttersta för att avslöja hennes hemlighet och bringa reda i den situation som uppstått. I föreliggande studie ska framför allt kvinnornas sociala sammanslutningar och deras roll belysas utifrån barnamordsprocesser. Den engelske historikern Mark Jackson har formulerat en sammanfattning av barnamordsforskningen som på samma gång kan sägas vara en reflektion över en lucka i densamma:

Thus, previous studies have underestimated both the extent to which women were active participants in the legal process and the manner in which women themselves helped to define and maintain the boundaries of acceptable female behaviour.²

Denna formulering sätter fingret på något av det mest centrala som ska utforskas i denna studie – kvinnornas roll i den rättsliga processen och i definiering och upprätthållande av normer kring kvinnlighet och kvinnovardag. Umeåsociologen Gun-Britt Johansson berör denna problematik när hon i sin avhandling *Synderskan och lagen: Barnamord i tre Norrlandslän 1830-1870* framhåller den utomäktenskapligt gravida kvinnans rädsla för förlusten av sociala relationer som förklaring till barnamorden.³ Där Johansson ser relationerna som avgörande för kvinnans handling vill jag gå vidare och närmare studera, analysera och värdera hur dessa relationer verkligen fungerade och vilka uttryck de tog sig i vardagslivet.

---

² Jackson 1996, s. 12

³ Johansson 2006, s. 34

Barnamord

Redan i de medeltida landskapslagarna förekom lagtexter rörande olika brott med dödlig utgång förövade på barn. Vid förälders våddrån utdömdes inget straff såvida inte den andra föräldern tingsförde saken.⁴ Den förälder som uppsåtligt dödade sitt döpta barn straffades däremot hårt – mannen med stegling och kvinnan genom stening.⁵

Först 1655 blev barnmordet ett brott skilt från övriga familjedrån. Då gjordes det också till ett brott som enbart kunde begås av barnets mor.⁶ För första gången stadgades då också de omständigheter som krävdes för att brottet skulle rubriceras just som barnamord; kvinnan skulle ha blivit havande genom olovlig beblandelse och efter att ha dolt sitt tillstånd under graviditeten gömt undan barnet efter förlossningen.⁷ I de fall där alla dessa omständigheter förekom förutsattes (presumerades) kvinnan ha haft uppsåt att döda sitt barn – detta kallades presumtionslagstiftningen. Det blev också kvinnans ansvar att bevisa sin oskuld snarare än rättens ansvar att bevisa hennes skuld. I den nya lagboken 1734 fastlades den tidigare presumptionen mot kvinnan:

Kona, som af oloflig beblandelse varder hafvande, och thet ej uppenbarar förr födslen, söker enslighet vid sielfva födslen, och therefter lägger fostret å lönn; hon skall halsuggas och i båle brännas, ehvad hon föregifver fostret vara dödt födt, eller ej fullgångit. Varder thet genast framskaffadt och pröfves thet ej fullgångit vara, eller finnes ej något våldsamt tekn ther å; tå straffes modren med ris, fängelse, eller arbete: plichte ock thertil för lägersmål.⁸

De fem omständigheterna – olovlig beblandelse, dold graviditet, dold förlossning, dolt foster och det faktum att hon var kvinna – som förut-

---

⁴ *Sveriges landskapslagar*, bland annat s. 90f, Upplandslagen, manhelgdsbalken, sjunde flocken §2

⁵ *Sveriges landskapslagar*, s. 41, Östgötalagen,, konungs edsöre, tjugoförsta flocken

⁶ En man som dödade sitt barn kunde däremot dömas för mord, men det betecknades inte som "barnamord".

⁷ Backman 1996, s. 29 : *Sveriges rikes lag*, 16.1 M.B, s. 137f

⁸ *Sveriges rikes lag*, 16.1 MB, s. 137f

sättningar för barnmordet fastslogs liksom att kvinnan för att slippa dödsstraffet skulle framskaffa barnet och bevisa att det dött av naturliga omständigheter. Denna presumtion var i bruk under nära nog en 100-årsperiod och först mot slutet av 1700-talet, närmare bestämt vid 1778-1779 års riksdag beslutades om ett borttagande av presumtionen.

Viktigt att poängtera är att även om tingsrätterna följde lagens bokstav valde hovrätten ofta att mildra domarna. Som ett exempel kan man se att horsbrott sällan ledde till dödsstraff i hovrätterna trots att lagen föreskrev detta. När det gällde barnamord står det klart att hovrätterna till skillnad från underrätterna mycket sällan utdömde dödstraff utifrån presumtionen. Då alla dödsdomar måste underställas hovrätten resulterade detta i att få kvinnor avrättades efter domar byggda på presumtionen. Praxis blev istället att det krävdes ett erkännande eller någon form av bevis för att kvinnan dödat sitt barn för att dödsdomen verkligen skulle verkställas. Det faktum att så få kvinnor dömdes för barnamord utifrån presumtionstexten reser frågan vilken betydelse denna (presumtionen) i verkligheten hade.⁹

I samband med riksdagen 1779 lade Gustav III fram sitt så kallade barnamordsplakat. Detta innebar en kursändring i synen på barnamörderskan och hennes brott. Viljan att tackla brottsproblematiken på ett nytt sätt exemplifierades genom en rad lagändringar/förslag som presenterades i nio punkter. Skrivelsen innehöll bland annat bestämmelser om tystnadspliktens införande för barnmorskor. Till skillnad från tidigare lagstiftning fick nu inte heller präster neka någon att delta i församlinglivet eller som tidigare vägra en gravid ogift kvinna eller ogift mor att delta i nattvardsgången. Restriktioner infördes rörande vilka ord man fick använda som beskrivning av en ogift mor och ordet kona kom exempelvis att bannlysas. Kvinnorna fick också rätt att föda barn på okänd ort utan att några frågor ställdes. Detta kom att ge upphov till kritik då enbart kvinnor med vissa ekonomiska förutsättningar kunde dra nytta av denna möjlighet. En annan förändring var att när en kvinna avslöjade sitt havande tillstånd för sina föräldrar eller husbondefolk så skulle dessa inte bara hjälpa henne att

---

⁹ Anners 1965, s. 143ff.

dölja sitt tillstånd utan också vårda henne och barnet både före och efter förlossningen.¹⁰

För att kunna straffas för barnamord enligt den nya lagen krävdes att kvinnans uppsåt att döda kunde bevisas. Detta innebar att bevisbördan nu hamnade på domstolen istället för hos kvinnan och oaktsamhet var inte längre skäl nog till att dömas för barnamord.¹¹ Dessutom beslutades att alla utfärdade dödsdomar skulle underställas Kunglig majestäts domstol vilket i praktiken innebar att många kom att skonas från dödsstraffet och istället dömdes till andra straff.¹²

Barnamordet som fenomen är ett rikligen beforskat område. I fokus för barnamordsforskningen har ofta det juridiska, kriminalpolitiska eller medicinhistoriska området befunnit sig.¹³

På senare år har kopplingar och jämförelser gjorts mellan barnamord och den närbesläktade brottskategorin barnkvävning där gifta kvinnor anklagades för att ha legat ihjäl sina barn. Uppsalahistorikern Gudrun Andersson ägnar ett kapitel i sin avhandling *Tingets kvinnor och män: Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal* åt problematiken och Lundabaserade historikern Eva Bergenlövs avhandling *Skuld och oskuld: barnamord och barnkvävning i rättslig diskurs och praxis omkring 1680-1800* fokuserar på skillnaden i bemötandet av de misstänkta kvinnorna. Bergenlöv visar, vilket också Andersson antyder, att barnamörderskorna bemöttes betydligt hårdare än barnkväverskorna. Denna skillnad blev framför allt tydlig i de fall där det är tänkbart att en ogift mor av misstag legat ihjäl sitt barn men där hon så gott som aldrig anklagades för barnkvävning utan tingfördes för barnamord. De gifta kvinnorna anklagades å andra sidan ytterst sällan för barnamord. Bergenlöv förklarar denna diskrepans utifrån kvinnornas civilstånd där en gift kvinna ansågs oförmögen att medve-

---

¹⁰ Lindstedt Cronberg 1997, s. 67 : Se också Johansson 2006, s. 100-103

¹¹ Anners 1965, s. 289. Dödsstraffet för barnamord togs inte bort förrän 1864 men den sista avrättningen av en dömd barnamörderska utfördes 1830

¹² Johansson 2006, s. 102

¹³ Exempel på forskning inom dessa områden är i tur och ordning Anners 1965: Kaspersson 2000; Jacobsson & Jakobsson 1987

tet döda sitt barn medan den ogifta kvinnan förutsattes ha gjort just det.¹⁴

När det gäller den internationella barnmordsforskningen så har den i stora stycken behandlat samma problem utifrån likartade utgångspunkter som den svenska. De anklagade mödrarna var också i övriga Europa ogifta kvinnor, barnamorden begicks och avslöjades på likartade sätt. Flera undersökningar har ändå visat att det också finns skillnader. I England var exempelvis domstolen mer intresserad av att hitta förmildrande omständigheter vilket också ledde till att de flesta kvinnor friades.¹⁵ Skillnader kan också spåras i själva lagtexten där den engelska presumptionen infördes så tidigt som 1624 och togs bort först 1803.¹⁶ Denna lag innehöll, precis som i Sverige, en möjlighet för kvinnan att bevisa att barnet varit dödfött och därigenom slippa dödsstraff. Det var dock fortfarande en presumtion som tvingade kvinnan att bevisa sin oskuld.¹⁷ Presumtionen i samband med barnmordsbekämpningen tillämpades i hela Västeuropa.

Gemensamt för majoriteten av all barnmordsforskning, svensk som utländsk, är att den främst intresserar sig för att hitta en förklaring till varför barnamorden begicks. Inger Lövkrona menar sig, i boken *Annika Larsdotter, barnamörderska: kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*, ha hittat svaret i en maktordning grundad på kön och position där lägersmannen tvingade kvinnan till samlag och sedan i förlängningen också var direkt eller indirekt medansvarig till hennes dödande av barnet. Lövkrona grundar detta i de undersökta domstolsprotokollen där hon menar sig se att lägersmännen vanligen var kvinnornas husbönder och således innehade en orubblig maktposi-

---

¹⁴ Andersson 1998, s. 141-149 : Bergenlöv 2004, s. 16

¹⁵ Hoffer & Hull 1981, s. 39 : Malcolmson 1977 En sådan omständighet kunde vara den möjlighet kvinnan hade att visa fram barnkläder som sytts eller införskaffats före barnets födelse vilket visade att kvinnan gjort förberedelser för att ta hand om barnet. Detta togs då som inteckning för att barnamord inte planerats och kvinnan friades. Se Hoffer & Hull 1981, s. 80 : May 1995

¹⁶ Presumtionslagstiftning innebär att om en eller flera kriterier uppfylls förutsätts att ett brott har begått. Motsatsen är att brottet måste bevisas av domstol för att dom ska kunna fällas. Mer om presumtionslagstiftningen kring barnmordet längre fram.

¹⁷ Jackson 1996, s. 32f. : Jackson 2002 : Hoffer & Hull 1981, s. 22f.

tion.¹⁸ Ett sådant antagande är naturligtvis alltid riskfyllt och när man som Lövkrona gör det utifrån ett mycket begränsat material (åtta barnamordsfall) blir det än mer tveksamt. Synen på kvinnan som offer för mannens lustar och maktutövning kan ställas i kontrast till en tidigare uppfattning av barnamörderskan som onaturlig och liderlig.¹⁹ Föreställningen om den onda, känslolokalla barnamörderskan respektive barnamörderskan som offer ledde under 1800-talet fram till att man började se hennes agerande som utslag för sinnessjukdom. Denna uppfattning har lett fram till dagens barnadråpslagstiftning där en kvinna som dödar sitt nyfödda barn förutsätts handla under någon form av psykisk obalans.²⁰

Det vanliga sättet på vilket barnamordet avslöjades var att grannar eller närstående uppsökte den misstänkta kvinnan och försökte försäkra sig om att sanningen avslöjades. Enligt Lövkrona var en graviditet omöjlig att dölja även om den närmaste familjen valde att tåga. Husfolket sov i samma rum och till och med i samma säng, grannarna gjorde besök och ställde upprepade frågor ofta riktade till kvinnans mor eller husmor. Lövkrona menar vidare att det dessutom var vanligt att familjen tog aktiv del i avslöjandeprocessen.²¹ Bakgrunden till denna vilja att avslöja ska sökas på olika håll. Dels fanns en lag som hotade med svåra straff för den som misstänkte men lät bli att rapportera barnamord, dels fanns en stor risk för framför allt kvinnor som stod den misstänkta nära att förlora sin sociala ställning om de inte utövade sitt ansvar.

Barnamorden och avslöjandet av dem var i mångt och mycket en kvinnlig angelägenhet. Mycket tyder också på att denna angelägenhet sköttes av en kvinnlig gemenskap, ett kvinnligt kollektiv som skymtar i den tidigare forskningen kring barnamord och utomäktenskaplig sexualitet men som inte diskuteras närmare.

De flesta barnamordsundersökningar snuddar vid kvinnornas sociala sammanhang när de beskriver de bakomliggande orsakerna som

---

¹⁸ Lövkrona 1999, s. 120ff.

¹⁹ Jackson 1996, s. 110ff.

²⁰ Bergenlöv 2005, s. 72-74, 81-85. Se också dagens lagtext Brottsbalken Andra avdelningen, 3e kapitlet, §3. Enligt <https://lagen.nu/1962:700> [100805]

²¹ Lövkrona 1999, s. 155-165. Se också Johansson 2006, s. 309

ekonomiska och framför allt skamrelaterade. Man kan säga att det faktum att enbart kvinnor kunde åtalas och dömas för barnamord diskuteras flitigt i litteraturen, men det faktum att kvinnor utgjorde en majoritet av alla vittnen vid barnamordsrättegångarna och att de också avslöjade sina medsystrar på ett ofta aktivt sätt har inte berörts i lika stor omfattning. Rättegångar kring barnamord utgör en unik möjlighet att närmare undersöka makt, sociala koder och hierarkier inom kvinnovärldarna.

Lokalsamhällets relationer

De personer som återfinns i barnamordsprotokollen levde tätt tillsammans. De anklagade kvinnorna och de som vittnade vid rättegången levde i eller i alla fall omkring samma hushåll. Denna geografiska närhet spelade också, vilket materialet visar, roll för den vardagliga kontakten.

Lokalsamhället kan förstås utifrån såväl interna som externa kriterier. De externa kriterierna utgår ifrån hur samhället som samlad enhet förhåller sig till stat och överhet. De interna kriterierna rör de sociala miljöerna och samspelet mellan deras invånare.²² De externa relationerna kommer inte att behandlas särskilt ingående i denna undersökning. Fokus kommer istället att ligga på de interna relationer som band lokalsamhället samman.

När ett barnamord begicks hamnade de lokala och sociala relationerna i fokus. Tidigare barnamordsforskning har inte i främsta hand intresserat sig för de sociala relationerna i sig utan framför allt undersökt orsaker till barnamorden. I Gun-Britt Johanssons tidigare nämnda avhandling finns dock inblickar i de sociala bandens betydelse. Det var, enligt Johansson, den risk som den utomäktenskapligt gravida kvinnan ställdes inför att förlora sitt sociala sammanhang som ledde till rädsla och skam, vilket i sin tur utgjorde en delförklaring till beslutet att döda sitt barn.²³ Denna risk för utstötning har diskuterats också i relation till de ogifta mödrarna. Etnologen Jonas Frykman har i avhandlingen *Horan i bondesamhället* undersökt hur den ogifta kvinnan

---

²² Simonson 1999, s. 233

²³ Johansson 2006, s. 303

betraktades och behandlades i 1800-talssamhället. Han menar sig se att de kvinnor som födde utomäktenskapliga barn blev utstötta ur bygemenskapen.²⁴ Denna bild av den ogifta moderns roll har inte stått oemotsagd. Marie Lindstedt Cronberg visar, i sin avhandling *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680-1880*, att de ogifta mödrarna i hennes undersökning inte alls stöttes ut utan fick behålla sin plats i gemenskapen efter att brottet sonats i samband med tingförande och straff. Lindstedt Cronberg menar vidare att en kvinnas möjlighet att agera berodde på civilståndet.²⁵ En kvinna som tidigare dömts för lönskaläge och sedan gifte sig ansågs vara en ärbar hustru oavsett sitt tidigare brott. Den troligaste förklaringen till detta, menar Lindstedt Cronberg, var inte att mannens ära "smittade av sig" på kvinnan utan att äktenskapet som institution erbjöd denna upphöjelse. Hon menar också att graden av stigmatisering var beroende av en rad faktorer och således skiftade från individ till individ. Det vanliga scenariot var dock att lönskalägesbrottet inte ledde till något totalt utanförskap.²⁶

Lindstedt Cronbergs tankar om civilståndets och andra faktorerers betydelse för återinförandet av brottsdömda kvinnor till gemenskapen är viktiga. Det är troligt att också aspekter såsom ålder, social bakgrund och vänskapsförhållande spelade en avgörande roll för kvinnornas möjlighet till återintegrering. Det är troligt att dessa olika faktorer hade betydelse också för andra processer och att denna betydelse var situationellt bunden. Som ett exempel kan tas vad som hände då ett dött barn hittades och en kvinna anklagades för barnamord. Avgörande i denna situation var inte enbart om den anklagade kvinnan var gift eller ogift utan också under vilka omständigheter hon levde innan händelsen; hade hon en överordnad eller underordnad ställning i hushållet exempelvis som hushållerska eller piga, var de människor som fanns omkring henne släktingar, var hon ung eller äldre, hur länge hade hon tjänat hos sin husbonde, vem misstänktes vara lägersman och så vidare. Det är viktigt att beakta så många såda-

---

²⁴ Frykman 1977, 53f.

²⁵ Lindstedt Cronberg 1997, s. 282

²⁶ Lindstedt Cronberg 1997, s 294f.

na faktorer som möjligt för att kunna förklara de reaktioner och aktioner som följde på avslöjandet.

En situation där avståndstagandet och urskiljandet av den ogifta modern blir tydligt men som också visar den komplexa status dessa kvinnor innehade var kyrktagningen. 60 dagar efter förlossningen fick förlösta kvinnor för första gången vistas i offentligheten då de kyrktogs och återintegrerades i den lokala gemenskapen. Själva kyrktagningen kunde gå till på olika sätt. I större delen av landet skedde ceremonin inför församlingen framme i kyrkorummet, men i vissa delar av landet fick kvinnan inte träda in i kyrkan före kyrktagningen som då fick utföras utanför kyrkporten. Denna sedvänja stammade från medeltiden då all kyrktagning skedde på kyrkbacken varefter kvinnan återigen kunde träda över tröskeln till guds hus.²⁷ Var ceremonin än utfördes så åtföljdes den vanligen av hyllningar av kyrktagningshustrun. Inne i kyrkan placerades kvinnan, ofta iklädd sina bröllopskläder, på hedersplats och hon följdes till kyrkan av följekvinnor. Dessa följekvinnor hade funktionen av beskydd mot mörkrets makter men fanns också där för att hedra kyrktagningshustrun. För de kvinnor som kyrktogs vid kyrkporten följde en procession, inte sällan till ljudet av orgelmusik, till kyrkobänken efteråt.²⁸ Ceremonin följdes ofta av ett gille där man från ett välfyllt kyrkogångsknytte bjöd mat och dryck – ofta sötsaker som kakor, russin och karameller.²⁹

Den ogifta modern skulle också upptas i församlingen efter förlossningen men detta skedde på ett helt annat, betydligt mindre festartat, sätt. En ogift mor kunde aldrig bli kyrktagen längst fram i kyrkan utan denna ceremoni skedde i bakre delen av kyrkan eller till och med långt ner på kyrkogången. Fortfarande i 1917 års handbok för svenska kyrkan fanns den skrivelse som skulle uppläsas vid den ogifta moderns återinträde i den kristna församlingen:

Allsmäktige, evige Gud, som äktenskapet stiftat haver, att det må tuktigt, och ärligt hållas ibland människor! Se mil-

---

²⁷ Gustafsson 1956, s. 120ff.

²⁸ Gustafsson 1956, s. 122-125

²⁹ Gustafsson 1956, s. 126f. Capp (2003, s. 51) beskriver hur man i England ofta hade fester hemma hos den kyrktagna hustrun där enbart andra kvinnor var välkomna.

deligen till denna kvinna, som Din ordning överträtt och Dina stadgar lättsinnigt brutit. Förlåt henne denna synden, och giv henne nåd, att hädanefter, enligt Dina heliga bud, föra ett kyskt och kristeligt leverne.³⁰

Denna kyrktagning kan ses mer som ett straff än en hyllning och bar också vissa likheter med det pliktande som följde för de män och kvinnor som dömdes för sexualbrott under framför allt 1700-talet. Pliktpallen var placerad vid altaret i kyrkan och det var där de dömda skulle bekänna och ångra inför resten av församlingen. Denna så kallade uppenbara kyrkoplikt var förknippad med stark skam. Diskussionen kring pliktpallen var livlig under hela 1700-talet och det framkom uppfattningar att rädslan för den offentliga skammen var så stark att den kunde förklara många begångna barnamord där kvinnan hellre än att plikta offentligt för sitt sexualbrott sökte undanröja beviset för detsamma.³¹ Den offentliga pliktpallen avskaffades 1734 men den enskilda plikten bestod.³² Kyrktagningsleden började minska i betydelse under 1800-talet och från århundradets mitt började den sakta försvinna.

Skillnaden mellan den gifta kvinnans och den ogifta kvinnans kyrktagningsceremonier visar på en åtskillnad mellan den giftas och den ogiftas status. Det var kvinnans status som hustru som försäkrade henne högtidlighållandet och glädjen i kyrktagningen. Samtidigt visar förekomsten av kyrktagning för de ogifta kvinnorna att de inte var helt och hållet utstötta från allt socialt liv. Det fanns sociala sammanhang också för dem, även om de skilde sig från de gifta mödrarnas. Kyrkan erbjöd och framtvängde en återintegrering som dock inte löste alla problem. Man ska också minnas att kyrktagningen av gifta kvinnor kan tolkas ur olika perspektiv. Själva ceremonin följdes förvisso av fester och hyllningar men behovet av kyrktagningen i sig säger också något om synen på kvinnan och det kvinnliga. En kvinna som fött barn betraktades som oren tills hon åter bjöds in att delta i kyrkolivet. Detta kan ses som en period för henne att vila och ta hand om sig själv och sitt barn, men det kan också betraktas som en form av

---

³⁰ Gustafsson 1956, s. 133

³¹ Lövkrona 1999, s. 181ff. : Naess & Österberg 2000 s. 149

³² Lövkrona 1999, s. 183

ringaktning och förtryck som i så fall drabbade såväl den gifta som den ogifta på den grundval att de var kvinnor.

Hushåll

I äldre tid organiserades såväl arbete som sociala förhållanden med utgångspunkt i hushåll. Det äkta paret var hushållets nav och utgjorde med barn och föräldrar grund för hushållets släktgemenskap. Tillsammans med eventuella tjänstefolk bildades stommen till hushållets arbetslag. I skattelängder och annat kameralt material var hushållet den fiskala enheten och så även för kyrkans funktionärer. På basis av hushåll upprättade dessa längder för avhållna husförhör. Hushållets betydelse för samhällets grunder höll i sig långt in på 1800-talet, medan 1900-talet inneburit att hushållen dels har minskat i storlek, dels att de har tappat i organisatorisk betydelse.³³

Hushållets särskilda position i äldre tid markerades i treståndsläran där samhället delades in i tre delar: läroståndet (andliga ståndet), värjoståndet (politiska ståndet) och näroståndet (hushållet).³⁴ I alla stånd fanns över- respektive underordnade människor och alla individer hade en tillhörighet i vart och ett av de tre stånden. I denna treståndslära inkorporerades också husbondens överordning inom hushållsståndet.

Hushållets status som mall och utgångspunkt för samhällets strukturerande har poängterats av många forskare och dess betydelse skall inte heller här underskattas. Uppsalahistorikern Rosemarie Fiebranz framhåller emellertid att "[h]ushållens tydliga framträdande i det tillgängliga kamerala och administrativa källmaterialet manar till vaksamhet."³⁵ Hon poängterar att andra relationer (mellan, utanför och inom hushållen) inte är så enkla att spåra i sådana källor. Risken är att sådana sammanslutningar eller relationer inte undersöks och därigenom kommer att undervärderas i relation till hushållet.³⁶ För att nå

---

³³ Florén 1992, s. 54

³⁴ Fiebranz 2000, s. 30

³⁵ Fiebranz 2002, s. 33

³⁶ Fiebranz 2002, s. 33

alla former av sammanslutningar krävs att andra typer av material används men också att redan undersökt material studeras på nya sätt.

I linje med Fiebranz varning kan det vara värt att understryka den källkritiska fråga Maria Ågren menar borde vara den första i alla historiska undersökningar. Enligt Ågren är det viktigt att diskutera vad som blir synligt via källorna och vad som förblir osynligt. Synligheten beror ofta på vad som av samtiden ansetts betydelsefullt men också på våra egna förväntningar på materialet.³⁷ Som ett exempel på sådant som inte intresserat staten (som får ses som den vanligaste nedtecknaren) genom historien nämner Ågren kvinnors arbete medan exempelvis skatteuttag noggrant bokförts.³⁸ Hushållet måste således betraktas som ytterst synligt i materialet medan andra organisationsenheter eller gemenskaper hamnat i skymundan eller till och med blivit osynliga genom sin frånvaro i samma material. Genom de rättegångsprotokoll som används i studien kan förhoppningsvis tidigare undanskymda förhållanden synliggöras. På så sätt fylls inte bara historiska luckor med innehåll – även förgivettagna sanningar kan problematiseras och ges ny belysning.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Barnamordsbrottet var unikt på flera sätt. Det var ett brott som enbart kunde begås av kvinnor och det var samtidigt ett brott som ägnades stor samtida uppmärksamhet.

Redan en första anblick visar att kvinnor var aktiva på flera plan i barnamordskrisen. Med utgångspunkt i detta är studiens övergripande fråga varför kvinnorna spelade en så aktiv roll i samband med barnamordsavslöjandena. Genom att analysera kvinnornas vardagsliv så som det kommer till uttryck i barnamordsprotokollen kan troligen svaren hittas. Undersökningen kan också, förutom att säga något om kvinnors relationer, genom sin analys av kvinnornas inomkönsliga

---

³⁷ Ågren 2005

³⁸ Ågren 2005

gemenskaper bidra till en fördjupning av forskningen kring barnamord.

För att besvara den övergripande frågan måste undersökningen först genomföras på en mer detaljerad nivå. Jag kommer då att arbeta med följande delfrågor, som rör kvinnors roll vid tinget och kvinnogemenskapernas relation till omvärlden:

- Vilka olika roller spelade kvinnor vid barnamordsrättegångarna?
- Vad säger vittnesmålen om relationer mellan kvinnor?
- Hur fördelades ansvar och makt mellan kvinnorna?
- Vilken var relationen mellan kvinnogemenskaper och dåtidens hushåll?
- Vilken position hade kvinnogemenskaperna i förhållande till det övriga lokalsamhället?

Hushållet har ofta framhållits som ordnande enhet för socialt liv och arbete vilket resulterat i att andra gemenskaper hamnat i bakgrunden. Min hypotes är att det fanns andra möjliga organisationsformer än hushållet och att kvinnornas inbördes gemenskap var en sådan. Studiens huvudsakliga syfte är att undersöka hur kvinnorna hade utrymme för och tillgång till ansvar och makt genom sina inomkönsliga relationer.

TEORETISKA PERSPEKTIV

Makt inom och runt kvinnorelationerna är ett av undersökningens huvudsakliga och återkommande diskussionsområden. Maktbegreppet och dess tillämpning ska därför diskuteras här liksom andra för undersökningen centrala begrepp.

Relationer som makt

I inledningsfallet efterskickade Ingeborgs matmor två grannkvinnor som delade säng med pigan för att avgöra om hon väntade barn. När

Ingeborg ändå inte erkände sitt tillstånd såg sig matmodern tvingad att ta till drastiska medel:

varföre befallningsmannens hustru den 17 i denna månad försökte att få upplysning om saken och med något hot förmådde Ingeborg att visa sina bröst då det befanns att mjölk därav uttrann varefter Ingeborg Johansdr uti kyrkoherden Lidmarks närvaro såsom tillkallad bekände att hon framfött ett dött foster.³⁹

Matmodern utövade sin maktposition i relation till Ingeborg för att få henne att erkänna sitt brott. Hon hotade och tvingade pigan att visa sina bröst och låta dem mjölkas. En sådan maktdemonstration från matmoderns sida hade troligen inte varit möjlig om inte hon och andra pressat Ingeborg tidigare och om inte matmodern haft stöd från såväl grannhustrur som pigor.

Ett traditionellt sätt att förstå makt är som en tvingande kraft tillhörande vissa individer eller befattningar, främst uttryckt genom lagar och förbud. Makt betraktas då som något mer eller mindre oföränderligt och ofta knutet till överordnade samhällspositioner som exempelvis "kungamakten". Filosofen Michel Foucault har dock problematiserat maktbegreppet och menar att makt snarare än att vara något absolut är något som tilldelas människor i olika situationer. Foucault ser således inte makten som hierarkisk utan menar att den är inneboende i alla relationer och tillgänglig för olika individer i olika positioner och situationer. Foucault menar också att makt snarare än att vara förknippad med tvång och lagar bör betraktas som en produktiv kraft.⁴⁰

Makten som sprungen ur och omskapad i varje enskilt möte är en utgångspunkt i denna studie. Jag menar förvisso att hierarkier existerade men ser också att dessa var situationella. Den gifte mannens, husbondens, överordnade maktposition skall inte undervärderas men för att uppnå en så bred förståelse som möjligt måste också kvinnornas roller och maktimpregnerade relationer undersökas och diskuteras. Dessa kvinnorelationer ordnades inte efter ett fast mönster eller

---

³⁹ 1780Gäsene

⁴⁰ Foucault 2002, s. 103f.

en fastslagen hierarki utan styrdes av uppkomna situationer. Maktbalansen mellan kvinnorna eller mellan kvinnovärlden och lokalsamhället såg inte likadan ut i en barnamordskris som före eller efter den.

Etnologen Inger Lövkrona gör i sin bok om barnamörderskan Annika Larsdotter en diskussion kring makten, dess uppkomst och betydelse. Som en sorts utgångspunkt diskuterar hon en maktförskjutning från enskild individ till stat som skedde under tidigt 1700-tal. Hon menar att denna förskjutning förstärkte den patriarkala strukturen och att ett konkret exempel på detta, som framför allt drabbade de ogifta kvinnorna, var den skärpta sexuallagstiftningen.⁴¹ Just den patriarkala strukturen utgör också hos Lövkrona en utgångspunkt när hon försöker förklara hur och varför kvinnor drevs att döda sina barn. Svaret kopplas till en diskussion om ett maktsystem i flera delar. Lövkrona talar om könsmakten som preciserat utgörs av mannens ständiga makt över kvinnan. Vidare framhåller hon den sociala makten som istället för kön har sin utgångspunkt i personernas sociala ställning. Utifrån den sociala makten är en gift kvinna överordnad en ogift för att ta ett grundläggande exempel. Dessa maktdefinitioner framhåller Lövkrona var och en för sig, men sammantaget bildar de också något som Lövkrona kallar positionsmakt. Denna positionsmakt exemplifieras främst genom det för hennes studie centrala förhållandet mellan husbonden och pigan där husbonden innehade såväl social makt som könsmakt.⁴² I exemplet ovan borde, utifrån positionsmaktbegreppet, den med störst makt och möjlighet att påverka Ingeborg vara den närvarande kyrkoherden Lidmark. Han hade inte bara fördelen av att vara man (könsmakt) utan var också en socialt överordnad person i lokalsamhället (social makt). Men han var en stillatigande betraktare av matmoderns försök till avslöjande och det blir tydligt hur hennes sociala position som direkt överordnad sin piga var viktigare än hans allmänna status.

Lövkrona menar att de gifta kvinnorna erövrade sin positionsmakt genom äktenskapet och att de använde denna makt för att kontrollera andra kvinnor. Dessa andra, unga, kvinnor var skyddslösa inför denna kontroll då de själva inte innehade någon makt. Lövkrona menar

---

⁴¹ Lövkrona 1999, s. 24 : Taussi Sjöberg 1996, s. 156ff.

⁴² Lövkrona 1999, s. 139-153

vidare att det i slutändan var denna maktlöshet hos unga ogifta kvinnor som ledde till barnamorden.⁴³ Jag vill mena att de unga och ogifta kvinnorna förvisso var utsatta för de överordnade kvinnornas makt men det fanns också makt för dem att förvärva och äga. De ogifta kvinnorna hade inga möjligheter att själva hota med eller utföra en kroppsundersökning men de beredde, med sina utfrågningar och sitt övervakande, vägen för matmoderns och grannhustrurnas agerande. Det är i dessa relationer och i denna samverkan makten kan spåras snarare än i konkreta handlingar.

Positionsmaktsbegreppet är viktigt eftersom det är ett försök att komplettera och i viss grad problematisera könsmakten som enda utgångspunkt. Jag sympatiserar med tanken att makten kan knytas till positionen men tror att dessa positioner var mer situationella än vad de är i Lövkronas tolkning. Dessutom ser jag en möjlighet att den sociala makten skulle kunna överordnas könsmakten i vissa situationer. Det fanns situationer där en ogift pigas maktposition kan tolkas som överordnad husbondens. Det visar sig också vara mycket svårt att bedöma den sociala maktens fördelning i och med att den är så pass situationell. Med utgångspunkt i Foucaults maktbegrepp blir det också svårt att se absoluta maktpositioner. Därmed är positionsmaktsbegreppet ett allt för trubbigt verktyg som visar sig vara mindre användbart i denna studie.

Svante Norrhem har i sin bok *Kvinnorna vid maktens sida, 1632-1772* visat att kvinnor kunde ingå i nätverk där makten och rätten att tala kunde tilldelas alla oavsett kön – alla kunde över- och underordnas alla i olika situationer. Norrhem undersöker förvisso kvinnor, riksrådshustrur, med helt andra förutsättningar än de som förekommer i denna undersökning, men slutsatsen att kvinnor kunde överordnas män i vissa situationer är ändå talande. Norrhem menar vidare att det också fanns renodlat kvinnliga nätverk där kvinnorna verkade för sina makars sak. Han menar dock att könsblandade nätverk var vanligare.⁴⁴

Ett ämne i undersökningen som diskuterats också tidigare är den kontroll som kvinnorna utövade över varandra. Etnologen Jonas

---

⁴³ Lövkrona 1999, s. 148f.

⁴⁴ Norrhem 2007, s. 158f.

Frykman menar att kvinnornas sociala sammanhang gjorde dem aggressiva, om än "förstulet", i sina strävanden att försvara sin position.⁴⁵ Hans tolkning gör kvinnornas agerande till ett aggressivt maktutövande syftande till att upprätthålla just makten och positionen att utöva den. Inger Lövkrona menar å sin sida att det kvinnliga kontrollutövandet inte var ett uttryck för ett självreglerande system utan för den patriarkala ordningen.⁴⁶

En utgångspunkt i denna undersökning är att kontrollen delvis var ett sätt att upprätthålla ett system där kvinnorna hade givna roller att spela. Men jag vill också undersöka hur kontrollen kunde vara ett sätt för kvinnorna att skapa, omskapa och upprätthålla den makt som de hade och tog sig i vissa situationer. Frykmans fokusering på kvinnornas aggressivitet har inte varit möjlig att införliva i undersökningen då materialet helt enkelt inte ger stöd för sådana tolkningar.

Mellan- och inomkönsliga relationer

I denna studie undersöks kvinnors inomkönsliga relationer. Forskningen har under senare år främst intresserat sig för mäns inomkönsliga relationer. Ett av de senare exemplen är Göteborgsbaserade historikern Henric Bagerius som i sin avhandling *Mandom och mödom: sexualitet, homosocialitet och aristokratisk identitet på det senmedeltida Island* undersöker det homosociala ramverket i isländska riddarromaner och dess betydelse för bland annat äktenskapsbildning och sexualitet.⁴⁷ Homosocialitetsforskning har i regel varit fokuserad på mäns inomkönsliga sammanslutningar. Detta motiveras framför allt av den maktskapande och maktupprätthållande aspekt som de flesta förknippar med homosocialiteten. Makten kopplas inte främst eller nödvändigtvis till männens vilja att utöva makt i relation till kvinnor utan framför allt till drivkraften att tillskansa sig makt inom den homosociala, manliga, gruppen.⁴⁸

---

⁴⁵ Frykman 1991, s. 33f.

⁴⁶ Lövkrona 1999, s. 172

⁴⁷ Bagerius 2009

⁴⁸ Kuosmanen 2001, s. 42f. : Detta kan också kopplas till Robert (numer Raewyn) Connells begrepp hegemoniska maskuliniteter vilka innehåller männens kamp om olika sociala positioner i en manlig gemenskap se Connell 1995

Den forskning som använt sig av homosocialitetsbegreppet har alltså koncentrerat sig på överordning och därigenom manligt enkönade gemenskaper. En förekomst av manliga homosociala gemenskaper ger förutsättningar också för förekomsten av kvinnliga dito.⁴⁹ Maria Sjöberg har argumenterat för att dessa kvinnliga inomkönsliga relationer var av en social karaktär medan männens relationer hade såväl sociala som maktskapande aspekter.⁵⁰

I förförståelsen av homosocialitetsbegreppet ligger således en tanke om skillnader i innebörd av kvinnliga respektive manliga inomkönsliga relationer. Det finns ingenting som motsäger att makt kan förekomma inom de kvinnliga homosociala sammansättningarna men homosocialitetsbegreppet ger få möjligheter att undersöka hur makten skulle kunna sträcka sig utanför dessa. Då undersökningen bland annat ska behandla vilken betydelse kvinnornas inomkönsliga relationer hade i relation till omvärlden kan homosocialitetsbegreppet upplevas som begränsande. Med detta som utgångspunkt har jag valt att i avhandlingen inte använda homosocialitetsbegreppet annat än som övergripande teoretiskt begrepp. Min beteckning på de kvinnliga inomkönsliga relationerna kommer att vara *kvinnovärldar*. När begreppet fortsättningsvis används i studien ska det förstås som sammanslutningar av kvinnor. Hur dessa sammanslutningar organiserades och vilken uppgift de hade ska analyseras och diskuteras i avhandlingen men en hypotes är att de existerade såväl inom som över hushållsgränserna.

Kvinnovärldar är ett begrepp som använts tidigare men som saknar ett fastslaget innehåll. Jonas Frykman har i sin artikel *Bröstmjölkning i byahemmet. Kvinnovärld och fruktan för förgörning* använt ordet kvinnovärld. Han definierar dock aldrig begreppet utan använder det som en allmän term för en sammanslutning kvinnor.⁵¹ *Kvinnovärld i vardande* heter en samling uppsatser om kvinnofrågor som publicerades av Fredrika Bremer-förbundet 1959.⁵² Inte heller där är kvinnovärld något definierat begrepp. Slutligen har Charlotte Jacobson i

---

⁴⁹ Sjöberg 2007

⁵⁰ Sjöberg 1996

⁵¹ Frykman 1991

⁵² *Kvinnovärld i vardande* 1959

uppsatsen *Kvinnovärld-kvinnlig gemenskap i Valmont* gjort en feministisk analys av Milos Formans film *Valmont*. Analysen kretsar kring kvinnogemenskaper men någon egentlig definition av kvinnovärldar som begrepp görs inte.⁵³

Anledningen till valet att använda kvinnovärldsbegreppet istället för det etablerade homosocialitetsbegreppet är alltså den förförståelse som ligger i det senare. Homosocialitet som teoretiskt begrepp är så starkt sammanlänkat med manliga relationer och dess maktskapande funktioner att det känns angeläget att lyfta fram ett nytt begrepp för en ny användning. Jag betraktar dock kvinnovärldarna som en form av homosociala sammanslutningar.

KÄLLOR OCH METOD

Att använda något så avvikande som ett brott som ingång till det vardagliga kan tyckas vara en självmotsägelse. Det är dock en metod som nyttjats tidigare. Som exempel på forskare som använder rättsskipning som utgångspunkt för sin forskning bör historikerna Eva Österberg och Ann Sofie Ohlander nämnas. Ohlander framhåller att brottet i sig avslöjar annars dolda värderingar som omärkligt genomsyrar människors handlande.⁵⁴ Österberg menar att brottsligheten säger något om tidens kultur i dubbel bemärkelse. Själva kriminaliseringen visar att samhället oroats av ett beteende. Att vissa ändå brutit mot lagen visar i sin tur att det funnits sprickor i normer och värdestruktur.⁵⁵

Också den engelske historikern J. A. Sharpe menar att studier av brottsbekämpning ger en unik inblick i, och i bästa fall fördjupad förståelse för, dåtida människors verklighet och erfarenheter som annars lätt går förlorade.⁵⁶ Österberg poängterar också hur man i rättsmaterialet inte enbart kan urskilja konkreta människor och deras öden utan

---

⁵³ Jacobson 1997

⁵⁴ Ohlander 1986, s. 11

⁵⁵ Österberg 1995, s. 121

⁵⁶ Sharpe 1984, s. 188

också spår av etiska koder och den logik som styrde rättsutövningen.⁵⁷ En annan styrka i domstolsprotokollen är att de som få andra material visar såväl kvinnor som män, unga, gamla, rika och fattiga och låter dem komma till tals.⁵⁸

Österberg menar att krissituationen i sig och behandlingen av samhällets avvikande och svaga säger något om ett samhälles normsystem vilket också har bärighet i vardagslivet.⁵⁹ Möjligheten att i de protokollförda vittnesmålen hitta sidoberättelser och detaljer som kan säga något om vardagslivet snarare än krisen har också framhållits.⁶⁰ Agneta Boqvist använder i sin avhandling *Den dolda ekonomin. En etnologisk studie av näringsstrukturen i Bollebygd 1850-1950* en rad olika källmaterial för att kunna synliggöra en hushållning som till stora delar varit dold i enskilda källor. I hennes undersökning av jordbruket blir exempelvis rättegångsprotokollen ett sätt att hitta, i förbigående nämnda, uppgifter om vardagsnära detaljer. Dessa detaljer fogas sedan till uppgifter från andra källor för att bilda en sammansatt bild av något tidigare fördolt.⁶¹ I föreliggande undersökning är inte heller materialets huvudsakliga fokus, barnmordet, detsamma som undersökningens. Också jag vill nå det perifera, det som framkommer i förbigående eller i skymundan. Det är det aktuella rättsmaterialets berättelse om vardagsrelationerna som är huvudmålet i denna studie. Jag vill också mena att det som händer i en krissituation har sin utgångspunkt i det som tidigare varit vardag och sedan åter kommer att bli vardag. Det är rimligt att anta att kvinnovärldarnas strukturer framstår särskilt tydligt när de ifrågasätts och utsätts för den utmaning barnamordskriserna bör ha utgjort.

Undersökningens tid och rum

Den period som undersöks har delvis valts med tanke på domböcker-
nas karaktär under den aktuella tiden. Det är först från och med 1700-

---

⁵⁷ Österberg 1995, s. 119

⁵⁸ Österberg & Sandmo 2000, s. 11 : Lindstedt Cronberg 1997, s. 36ff.

⁵⁹ Ohlander 1986, s. 11

⁶⁰ Sandvik 1991 : Sundin 1992, s. 3

⁶¹ Boqvist 1978, s. 16-19

talets början som barnmordsprotokollen kan sägas ge de omfattande berättelser och den utförliga information som jag här vill använda mig av. Den huvudsakliga anledningen är dock att denna period var en tid då barnmorden på ett unikt sätt befann sig i samhällets fokus. De politiska och juridiska diskussionerna kring barnmordet var livliga och förändringarna många. En utgångspunkt för förändringarna var lagtextens utformning som också kan sägas spegla en viktig värderingsförskjutning.⁶² Valet av tidsperiod ger möjlighet att urskilja kvinnors förändrade förutsättningar sådana de synliggörs i lagtexter och juridisk praxis såväl som i vittnesmål inför rätten.

Avhandlingens källor omfattar två nivåer. Den bredaste ingången bjuds av ett relativt omfattande hovrättsmaterial där 152 hovrättsutslag, från perioderna 1790-94 och 1830-34, har studerats. Den mer ingående undersökningen omfattar 45 tingsrättsfall, utspridda över perioden 1706-1841. Dessa 45 fall studeras i detalj och för att avtäcka eventuella förändringar över tid är de fördelade med 23 respektive 22 fall på vardera århundradet.

Hovrättsmaterialet är hämtat från hela Göta hovrätts upptagningsområde. Det huvudsakliga syftet med insamlingen och genomgången av hovrättsmaterialet är att det ska bidra med grundläggande uppgifter om de anklagade och deras omgivning. Dessa uppgifter har sedan kunnat sammanfogas till en statistisk bakgrundsbild, vilken även utgör det sammanhang varemot de 45 intensivstuderade fallen uttolkas. Hovrättsundersökningen har även varit ett redskap i det svåra arbetet att lokalisera relevant tingsrättsmaterial.

Vägarna in i hovrättsmaterialet har varit flera. Utgångspunkten har varit register som angett tidpunkt för hovrättens utslag.⁶³ Hovrättens angivelser av datum har följts upp på lokal nivå.

Skälet till att just åren 1790-94 och 1830-34 valts ut för denna bakgrundsundersökning är att det under de åren fanns ett relativt stort antal fall att använda sig av. Det är också perioder när barnmordsfrågan var omtalad och viktig.

---

⁶² Se också Eva Bergenlövs kapitel om *Lagstiftning och debatt i Sverige 1600-1800* i Bergenlöv 2004, s. 245-267

⁶³ Nio fall som tidigare använts i en magisteruppsats av Helene Castenbrandt (2000) har också använts.

Med syfte att återfinna fler fall som även kunde undersökas i tingsrätten genomsöktes också andra års hovrättsutslag men då på ett mer slumpartat sätt. Dessa undersökningar har gjorts på spridda år för att om möjligt få spridning på de tingsrättsfall som därefter eftersöktes och användes i undersökningen.

De 45 tingsrättsfall som utgör undersökningens huvudkälla är alla hämtade från Älvsborgs län. Eftersom tillgången på register eller saköreslängder för tingsrättsprotokollen är bristfällig och ojämn har andra metoder för återfinnandet av material varit nödvändigt. Som nämnts har olika slags register använts för att finna utslagen i hovrätten. Hovrättsprotokollen har sedan använts för att lokalisera tingsrättsdomar. På den lokala nivån har Anders Edestams domboksavskrifter och (lokal-) historiska sammanställningar av Carl-Martin Bergstrand varit behjälpliga liksom även den databas för Marks härad som konstruerats av Lennart Andersson Palm.⁶⁴ Ett ytterligare sätt att nå barnamorden var att särskilt undersöka urtima ting som hållits i de olika häraderna. Många, men inte alla, urtima ting under perioden har genomgått och några barnamordsfall har återfunnits genom denna sökmetod.

I det ihopsamlade tingsrättsmaterialet finns en koncentration på den senare delen av undersökningsperioden då de flesta fallen hämtas från tiden efter 1750. Detta har sin grund i att hovrättsgenomgången har varit den mest fruktbara metoden när det gäller att återfinna fall. Protokollen efter ca 1730 är också betydligt mer omfattande och kan därför ge mer information om de bakomliggande detaljer som den här undersökningen intresserar sig för.

Undersökningens tidsram omfattar alltså en period då mycket tänktes, sades och hände kring barnamordsbrottet. Huvuddelen av materialet är hämtat från perioden efter presumptionens borttagande. Förhoppningsvis kan analysen av tingsrättsfallen säga något om hur de juridiska förändringarna påverkade rättsprocessen och synen på kvinnan.

När så undersökningens tidsram är fastslagen är det dags att tala om den geografiska avgränsningen och det område där de aktuella

---

⁶⁴ Edestams bearbetade avskrifter för Sundals härad (1995) och Tössbo härad (utgiven) : Bergstrand 1960, 1963 och 1972

barnamorden förövades och de undersökta kvinnovärldarna existerade.

Avhandlingens rumsliga avgränsning stammar främst ur praktiska hänsyn. Tanken har hela tiden varit att använda material åtkomligt på landsarkivet i Göteborg respektive Göta hovrätts arkiv (tidigare i Jönköping numera i Vadstena) för att effektivisera forskningsarbetet.

Gamla Älvsborgs läns härad var 18 till antalet och låg i nuvarande västra Götaland och Dalsland.⁶⁵ Jordbruk, boskapsskötsel, hemindustri och handel var viktiga näringar i området. De barnmordsfall som utgör grund för undersökningen är hämtade från 14 av de 18 häraderna.⁶⁶

Vissa delar av undersökningsområdet, främst Sjuhäradsbygden, har tidigare beforskats. Christer Winberg har exempelvis undersökt spädbarnsdödligheten i socknarna Dala och Örby. Han jämför dödligheten bland nyfödda i de båda socknarna med, det av Anders Brändströms undersökta, Nedertorneå och finner att dödligheten i de västsvenska socknarna är betydligt lägre och dessutom uppvisar ett annat mönster vilket förklaras främst med amningens utbredning i Winbergs undersökningsområde.⁶⁷

Christer Ahlberger har undersökt hemindustrin i Marks härad och har i sin avhandling *Vävarfolket: hemindustrin i Mark 1790-1850* bland annat visat att den utomäktenskapliga fruktsamheten var mycket låg i Mark.⁶⁸ Pia Lundqvist visar i sin avhandling *Marknad på väg. Den västgötska gårdfarihandeln 1790-1864* att det i de av henne undersökta socknarna Toarp och Länghem fanns fler kvinnor än män. Under första halvan av 1800-talet låg kvinnoöverskottet på sju till nio procent vilket också kan hänga ihop med den av Ahlberger beskrivna låga utomäk-

---

⁶⁵ Vedbo, Tössbo, Nordal, Valbo, Sundal, Väne, Flundre, Bjärke, Ale, Kulling, Bollebygd, Vättle, Gäsene, Veden, Ås, Redväg, Mark, Kind.

⁶⁶ Vedbo (3 fall), Tössbo (2), Nordal (1), Valbo (2), Sundal (3), Bjärke (2), Ale (1), Kulling (6), Vättle (2), Gäsene (3), Veden (3), Ås (4), Mark (9), Kind (4). Att Väne, Flundre, Bollebygd och Redväg saknar representation beror på att jag via mina vägar in i materialet inte funnit några fall från dessa häradar, det betyder dock inte att sådana saknas för perioden som helhet.

⁶⁷ Winberg 2010, s. 111-144. Se också Brändström, 1984.

⁶⁸ Ahlberger 1988, s. 86ff.

tenskapliga fruktsamheten.⁶⁹ Kvinnoöverskottet har också förklarats utifrån det behov man hade i framför allt vävindustrin där kvinnornas arbetskraft var värdefull.⁷⁰ Kvinnoöverskottet tillsammans med behovet av den kvinnliga arbetskraften bidrog till att det fanns många tjänstepigor i området vilket också kan vara betydelsefullt för att förstå barnmordsförekomsten. Alla dessa studier har fokuserat en eller några socknar i Älvsborgs län och det är svårt att utifrån dem dra långtgående slutsatser om hela området men några riktlinjer ger de.

En grundlig undersökning av materialet måste ske inom en begränsad geografisk miljö för att vara praktiskt genomförbar. En sådan begränsning omöjliggör dock inte försök till generella slutsatser. Denna undersökning kommer att med utgångspunkt i materialet ha som huvudsaklig ambition att säga något om kvinnovärldar på den plats, i den tid och det sammanhang som undersöks men försök till generella slutsatser kommer att göras då detta är möjligt. Det är rimligt att anta att lokalsamhällen som delar ett visst historiskt sammanhang påverkats av liknande faktorer och dessutom haft samma behov att hantera likartade frågor och problem.⁷¹

I och med sin avgränsning är undersökningen att betrakta som mikrohistorisk. Begränsningen i sig möjliggör skapandet av en helhetsbild då materialet kan studeras mycket noggrant. Rosemarie Fiebranz menar att strävan bakom det mikrohistoriska anslaget främst är att "avlocka källorna mångfacetterad information om ett historiskt skeende som helhet".⁷² Målsättningen med denna undersökning är att med hjälp av de olika berättelser som utgör domboksprotokollen kunna ge en bild av kvinnorelationerna också utanför rättssalen.

Domboksprotokollen

Det antal fall som används i undersökningen kan tyckas vara litet men fördelarna med ett begränsat antal protokoll uppväger nackdelarna. Den fördel som en hanterbar mängd data medför är att en detaljerad

---

⁶⁹ Lundqvist 2008, s. 85

⁷⁰ Ahlberger 1988, s. 53f., 93

⁷¹ Sundin 1992, s. 3 : Se också Nilsson 1990, s. 108

⁷² Fiebranz 2002, s. 47

genomgång och analys är möjlig. Jag har valt att på vissa ställen i avhandlingen understödja mina resonemang med statistik och tabeller, men grunden är hela tiden den kvalitativa genomgång och djupgående analys som gjorts.

Lagtextens definition av barnamord har inte varit styrande för mitt urval av tingsrättsfall i någon bokstavlig mening. Det förekommer några fall där graviditeten inte dolts för omgivningen och det förekommer ett fall där det dödade barnet inte var nyfött utan en vecka gammalt.⁷³ Alla kriterier i presumtionen är alltså inte representerade i undersökningens samtliga fall⁷⁴. Det som dock knyter kvinnorna samman är det faktum att de blev gravida utanför äktenskapet och att detta och andra faktorer drev dem till våldsamma och slutgiltiga handlingar. Gemensamt har de också att de faktiskt ställdes inför rätta anklagade för brottet barnamord vilket visar på vilket oenhetligt brott detta var.

Hovrättsutslagen är relativt kortfattade och omfattar vanligen 3-5 sidor. På dessa sidor återges de uppgifter kring målet som ansågs nödvändiga för att kunna motivera hovrättsdomen. Den information som här kan utvinnas är framför allt av översiktlig karaktär och man får veta mycket lite om de inblandades relationer till varandra. Detta gör att hovrättsutslagen framför allt kan användas för att belysa grundläggande uppgifter om de anklagade kvinnorna och brottens karaktär. För mer djupgående analyser krävs att man går till tingsrättsmaterialet som också är betydligt mer omfattande. Snittlängden för tingsrättsprotokollen är 22 sidor och alla dessa sidor har excerperats, lästs igenom och analyserats utifrån en rad olika frågeställningar. Detta arbete har varit mycket tidskrävande vilket förklarar nödvändigheten av att begränsa antalet genomgångna protokoll.

---

⁷³ De fall där kvinnan avslöjat sin graviditet för någon var: 1751Mark (enbart berättat för lägersmannen), 1753 (ibid), 1772 Vedbo (ibid), 1776Mark, 1789Kulling, 1819Kulling:1, 1831Weden (gifte sig tidigt i graviditeten med annan man än lägersmannen – omgivningen förutsatte dock att barnet var makens), 1832 (enbart berättat för lägersmannen). Det fall där barnet var 1 vecka gammalt var 1776Ås (i detta fall hemlighölls inte graviditeten utan förutsattes vara ett resultat av föräktenskapligt sex mellan Karin och fästmannen vilket det dock inte var).

⁷⁴ De hovrättsfall som används, refereras och ingår i statistiken uppfyller dock alla kriterier i presumtionslagstiftningen för barnamord.

Processen för genomgång av rättsprotokollen har varit uppdelad i tre faser. Först har protokollen, från såväl hovrätt som tingsrätt, excerperats. Därefter har en mängd allmän information om fallen och de inblandade förts in i en databas. Denna allmänna information har rört allt från kvinnornas ålder och civilstånd till vittnens eventuella ämbete. Min utgångspunkt har här varit att allt som på ett enkelt sätt kan utvinnas också ska göras lättåtkomligt i forskningsarbetet. Det tredje steget i genomgången har bestått i att än en gång gå in i materialet men nu med mer specifika frågor rörande relationerna.

De allmänna frågorna har ställts till såväl tingsrätts- som hovrättsmaterialet och har vanligen också besvarats. Exempel på sådana frågor är: hur gammal var den anklagade kvinnan? Vilken position hade hon? Var hennes föräldrar i livet? Vittnade de vid rättegången? Vem var lägersmannen?

De specifika frågorna om kvinnorna, brottet och omständigheterna har dock, på grund av materialets begränsade omfattning och innehåll, varit svåra att finna svar på i hovrättsmaterialet. De mer specifika uppgifterna om relationer har därför hämtats från tingsrättsmaterialet. Exempel på relationsrelaterade frågor som ställts till materialet rör hur ofta och när någon utanför hushållet eftersändes för att bistå i den uppkomna krissituationen. Såväl den allmänna som den specifika informationen har slutligen sammanställts och, där det varit möjligt, redovisats i statistik.

Protokollen producerades inte som upplysningar eller arbetsmaterial för framtida forskare utan för att fylla en funktion i sin samtid. De tjänade inte bara som dokumentation av och bakgrund till den avkunnade domen utan också som ett underlag för en kommande hovrättsprövning. Denna anmärkning kan tyckas självklar och överflödigt, men faktum är att den är högst relevant att förhålla sig till. Det är nödvändigt att i bearbetningen hela tiden reflektera över protokollet som en genretext där endast det som ansågs betydelsefullt för att uppfylla syftet inkluderades. Det blir således av största vikt inte bara att reflektera över vad som togs upp i protokollen utan också det som inte ansågs av vikt för domslutet. Exempelvis var det alltid en avgörande fråga hur kvinnan "lyckats" dölja sin graviditet och hur omgivningen agerat medan det var mindre viktigt att söka bakgrunden till

den sexuella relationen.⁷⁵ Eva Österberg har talat om häradsrätten som "maktens teater" eller en "social arena" där tinget utgjorde en scen snarare än en aktör.⁷⁶ Det är dock viktigt att se att de som framträdde på denna scen inte gjorde det i full frihet och att det fanns en regissör i och med att rättens ordförande ställde vissa frågor och utslöt andra. Detta får konsekvenser för undersökningar som bygger på detta genrebestämda material. En ständigt pågående reflektion över vad som uttalas, inte uppmärksammas eller antyds är avgörande för förståelsen av material och omständigheter.

Protokollens struktur följer i mina fall rättegångens kronologi.⁷⁷ Språket var ofta opersonligt och de enda ställen där friare berättelser, känslor och utbrott tilläts var i de vittnesredogörelser som återgavs men det kan också i dessa ibland vara svårt att skilja ut de muntliga inslagen.⁷⁸

Den som nedtecknade tingsförhandlingarna var den som, utöver att styra det språkliga, hade möjligheten och uppgiften att välja vad av det som avhandlades som skulle nedtecknas. Då protokollen är mycket omfattande och sammanhängande finns det anledning att tro att skrivaren nedtecknade huvuddelen av det som utspelade sig i rättssalen. En urvalsprocess måste ändå ha varit nödvändig. Urvalet skedde utifrån genrens krav på så sätt att det domstolen måste veta för att fatta ett beslut fick styra vad som nedtecknades.⁷⁹ Naturligtvis kan också rent personliga egenskaper och erfarenheter hos skrivaren ha spelat in vid urvalet. Klart är samtidigt att nedtecknaren aldrig kan sägas ha full kontroll över sin text och även om rätten bestämde vilka frågor som skulle ställas kunde den aldrig styra helt över svaren. Lövkrona menar att den juridiska definitionen av brottet bestämde barnamörderskans berättelses yttre rammar och struktur.⁸⁰ Detta är en

---

⁷⁵ Se också Lövkrona 1999, s. 40

⁷⁶ Österberg 1991, s. 57

⁷⁷ Se också Lövkrona 1999, s. 33 : Johansson 2006 anger (på sidan s. 190) angående de fall hon undersöker att protokollet inleddes med att den tilltalade fick redogöra för sina levnadsomständigheter. Detta känns delvis igen från mina sena fall men dock inte från den tidigare perioden.

⁷⁸ Lövkrona 1999, s. 34

⁷⁹ Lövkrona 1999, s. 36 : Lindstedt Cronberg 1997, s. 38

⁸⁰ Lövkrona 1999, s. 38, 40

viktig synpunkt men det går samtidigt inte att bortse från att det ändå, innanför dessa yttre ramar, rymdes en möjlighet för kvinnan och vittnen att ge sin berättelse av det upplevda. Det är också viktigt att uppmärksamma att det som verkligen berättades kan spegla något annat.

En annan aspekt är det glapp som finns mellan det muntliga och det skriftliga berättandet.⁸¹ Det är oklart om protokollen skrevs direkt i sin helhet eller utformades i efterhand utifrån anteckningar. Ett rimligt antagande utifrån mitt material är att man använde sig av båda dessa metoder där vissa delar nedtecknades i realtid medan andra delar av händelseförloppet tillfogades i efterhand.

Förståelse för kontexten är av yttersta vikt för såväl tolkning som analys av materialet.⁸² I barnamordsprotokollen utgjordes sammanhanget av rättegången som offentlig händelse. Den konkreta kontexten var ett rum, hårda bänkar att sitta på och alla ansikten och blickar att möta. För att förstå den situation och position som såväl anklagade som vittnen befann sig i måste man förstå hur pressande en sådan upplevelse måste ha tätt sig. De befann sig, troligen för första gången, inför den rad av inflytelserika män som utgjorde häradsrätten. En extra press måste det också ha inneburit att rummet var fyllt av människor inför vilka såväl de anklagade som vittnen ville förmedla en så, enligt dem, rättvisande eller i alla fall fördelaktig bild av sig själva och sin del av förloppet som möjligt. En annan del av kontexten, som måste spela roll för framställningen inför rätten såväl som analysen av den, var den tid som gått mellan brottet och rättegången. Tiden kunde suddas ut vissa minnen och förstärka andra. I normalfallet hade inte mer än några veckor passerat mellan brottet och det första rättegångstillfället men också några veckor kunde påverka minnesbilder.

Det är rimligt att tro att de anklagade kvinnorna i viss utsträckning anpassade sina berättelser för att om möjligt mildra det straff som väntade dem på samma sätt som vittnen hade något att vinna på att framställa sina handlingar i så fördelaktig dager som möjligt. Detta gällde kanske framför allt de närstående som faktiskt riskerade reella straff om de inte förvaltat det ansvar som var deras. Undersökningen

---

⁸¹ Andersson 1998, s. 48 : Ågren 1998, s. 77-83

⁸² Lövkrona 1999, s. 32

visar att även andra vittnen hade anledning att tänka över vad de förmedlade till kanske framför allt sina grannar.

Jag försöker i undersökningen upprätthålla en uppmärksamhet för vad som lyfts fram och förtigs i de undersökta protokollen. Analysen utgår från vad som faktiskt återfinns i protokollen och det är utifrån detta som jag måste dra mina slutsatser även om det samtidigt är viktigt att inte glömma att också räkna med det osynliggjorda.

AVHANDLINGENS DISPOSITION

Avhandlingens första kapitel har nu diskuterat undersökningens förutsättningar och grund. Syftet med studien är att undersöka hur kvinnorna hade utrymme för och tillgång till ansvar och makt genom sina inomkönsliga relationer. Den övergripande frågan, varför kvinnorna spelade en så aktiv roll i samband med barnamordsavslöjandena har ställts och en rad detaljerade frågor har formulerats. Dessa frågor är: Vilka olika roller spelade kvinnor vid barnmordsrättegångarna? Vad säger vittnesmålen om relationer mellan kvinnor? Hur fördelades ansvar och makt mellan kvinnorna? Vilken var relationen mellan kvinnogemenskaper och dåtidens hushåll? Vilken position hade kvinnogemenskaperna i förhållande till det övriga lokalsamhället?

Fortsättningsvis kommer de ställda frågorna att behandlas i fem kapitel. Vissa frågor diskuteras i ett kapitel medan andra ligger till grund för flera.

Kapitel två *Barnamord i siffror och rätt* syftar till att ge en bakgrund till de människor som anklagades för barnamord. De kvinnor som anklagades för barnamord presenteras utifrån faktorer som ålder, civilstånd och boendemiljö. Lägersmännen och deras bakgrund diskuteras också liksom förövandet av barnamordet. Kapitlet bör ses framför allt som en diskuterande men också statistisk bakgrund till de kapitel som följer. Detta kapitel bygger på material från Göta hovrätt och tingsrätten.

I det tredje kapitlet *Vittnesmål och skvaller* diskuteras vilka roller kvinnorna spelade vid rättegången. Fokus ligger på hur många kvinnor som vittnade och vilka de var. Dessutom behandlas betydelsen av

hemlighet och skvaller i vardagslivet. Underlag hämtas från de lokala domstolarnas arbete.

I kapitlet *Kvinnorelationer i vittnesmålen* behandlas vilken roll kvinnornas inomkönsliga relationer spelade i kvinnornas egna liv och vid barnamordsavslöjandet. Den forskningsfråga som främst belyses är den som fokuserar vittnesmålen utsagor om kvinnorelationerna. Källorna är i stort sett desamma som i kapitel tre.

Kapitlet *Kvinnlighet och moderskap* kretsar främst kring de expertisområden kvinnorna innehade i samhället i stort och vilka roller de spelade. I detta kapitel inleds en fokusering på frågan om hur ansvar och makt fördelades mellan kvinnorna i kvinnovärldarna, en fokusering som fortsätter in i nästa kapitel. *Kvinnovärldarnas ansvar* är också kapitlet där kvinnovärldarna relateras till hushållet och där maktstrukturerna inom kvinnovärldarna undersöks. Kapitel fem och sex utgör uppföljningar och tolkningar av de föregående.

Avhandlingen avslutas med en sammanfattande diskussion.

KAPITEL 2

BARNAMORD I SIFFROR OCH RÄTT

Mord på barn var långtifrån något vanligt brott och förövaren var inte alltid en kvinna vilket ska diskuteras längre fram. Den juridiska definitionen av barnamord, stammande ur presumtionslagstiftningen, statuerade dock den ogifta modern som föröväre. Denna tanke om ett speciellt brott förövat av en mor mot hennes barn återfinns än i dag i lagboken under rubriken barnadråp. Texten lyder: "Dödar kvinna sitt barn vid födelsen eller eljest å tid då hon på grund av nedkomsten befinner sig i upprivet sinnestillstånd eller i svårt trångmål, dömes för barnadråp till fängelse i högst sex år."⁸³ Det brott som reglerades av den hårda och fördömande presumtionslagstiftningen har via barnamordsplakatet och de följande juridiska och religiösa diskussionerna landat i en lagtext som inkorporerar en förståelse för kvinnornas situation.

Bakgrunden till gångna tiders starka reaktion på barnamordsbrottet har diskuterats flitigt. Många har tagit fasta på att barnamordet var just ett kvinnobrott och att grunden till samhällets upprördhet finns att söka där. Vissa har menat att det hela handlade om moderskap och att barnamordslagstiftningen var ett sätt att särskilja det goda moderskapet från det bristfälliga och onda.⁸⁴ Andra, däribland Inger Lövkrona, framhåller istället den sexuella farligheten. Hon menar att det var kvinnan och hennes sexualitet snarare än hennes förnekande av moderskapet som gjorde brottet så avskyvärt för sin samtid.⁸⁵

---

⁸³ Brottsbalken Andra avdelningen, 3e kapitlet, §3. Enligt <https://lagen.nu/1962:700> [090408]

⁸⁴ Smart 1995, 195 : Gowing 1997

⁸⁵ Lövkrona 1999, s. 197

Att identifiera en kärna i reaktionerna kring och lagstiftningen gällande barnmordet är svårt. Reaktionerna kring brottet hade många bottnar och det är svårt att hitta en enda som var viktigare än de övriga. Barnmordet problematiserade moderskap såväl som kvinnlighet. Det innefattade brott som sexualförbrytelse, mord och hemlighållande. Dess brottslighet var så vitt omfattande och normbrytande att det tvingade myndigheterna att agera.

Kvinnor som brottslingar har varit ovanliga genom historien. Förekomsten av kvinnobrottslingar har dock varierat över tid. Ekonomihistorikern Hans Andersson menar till exempel att kvinnor periodvis utgjorde så mycket som 70% av alla dömda i Stockholm.⁸⁶ Övrig forskning visar en helt annan könsfördelning bland brottslingarna vilket kanske delvis kan förklaras utifrån att Andersson väljer att fokusera en tidsperiod i direkt anslutning till de stora nordiska krigen. Det som står klart dock att kvinnor också i gångna tider begick brott och straffades för dem.

När kvinnor anklagades och dömdes var det främst för vissa former av brott. Hit kan barnmorden räknas liksom sexual- och egendomsbrott. När det gäller barnmordet ska inte dess förekomst överdrivas men faktum kvarstår att barnmordet fortfarande i slutet av 1700-talet var den vanligaste orsaken till avrättning av kvinnor och att det under senare delen av perioden var den vanligaste orsaken till att kvinnor skickades till tukthus.⁸⁷

Det är möjligt att se hur synen på kvinnan och hennes ansvar för de egna handlingarna skärpts under århundraden. Ett exempel på en sådan förskjutning är lagen om och praxis rörande utomäktenskaplig sexualitet. Brottet mökränkning innebar att en man kränkt en ogift kvinna genom att ha sexuellt umgänge med henne. Detta var helt och hållet ett manligt brott där enbart han straffades för att inte ha infriat ett tänkt äktenskapslöfte och för att han kränkt kvinnan och hennes familj. Denna praxis kom under sent 1600-tal att förändras. Det nya brottet var lönskalägesbrottet där kvinnan betraktades som medskyl-

---

⁸⁶ Andersson 1995

⁸⁷ Naess & Österberg 2000, s. 151

dig och där både man och kvinna straffades.⁸⁸ Detta kan tillsammans med exempelvis den hårda presumtionslagstiftningen gällande barnamord ses som ett utslag för en strängare attityd mot ogifta mödrar och kvinnor överlag under 1500- och 1600-talen.⁸⁹ Det är också ett exempel på hur kvinnorna gjordes allt mer personligt ansvariga för sina handlingar.⁹⁰

Bilden av kvinnan som brottsling är inte sällan den av ett offer för omständigheter, män eller ekonomiska svårigheter.⁹¹ Detta gäller inte minst forskningen kring barnamord där de anklagade och dömda kvinnorna ofta ses som offer för männens lustar och maktutövande.⁹² Den engelske historikern Mark Jackson ser ur ett engelskt perspektiv kvinnorna som offer för den gällande fattiglagen. Den innebar att befolkningen genom skatter betalade för de utomäktenskapliga barnens uppehälle. Den ogifta gravida kvinnan blev enligt honom ett hot mot lokalsamhällets ekonomi och detta förklarar varför grannar och familj gick så hårt åt kvinnorna. I detta ser också Jackson en möjlig förklaring till att vissa kvinnor valde att döda sitt barn.⁹³

Oavsett om kvinnan var ett offer eller inte så fick hennes handlingar konsekvenser. Historikern Gudrun Andersson menar i sin avhandling att männen genom sina våldsbrott utmanade såväl den allmänna ordningen som den hierarkiska. Kvinnor däremot utmanade främst normerna om sedlighet med sina vanligaste fysiska brott, barnamord och barnkvävning. Den hierarkiska ordningen rubbades inte. Det som genom barnamordets sexualaspekt ifrågasattes var, enligt Andersson, normerna för samlevnad och hushållsbildning.⁹⁴ Jag menar att exempelvis sexualbrott och i sin förlängning barnamordet just i och med detta ifrågasättande av normerna kring samlevnad också var ett hot mot den hierarkiska ordningen. Inte bara i samhället och hushållet där

---

⁸⁸ Hansen 2006, s. 283f. : Lindstedt Cronberg 1997, s. 53f. : Andersson 1998, s. 185 : Lennartsson 1999, s. 270ff. : Sjöberg 2001, s. 67-69

⁸⁹ Ohlander 1992, s. 80

⁹⁰ Taussi Sjöberg 1996, s. 147-150

⁹¹ Se exempelvis Kordon & Wetterqvist 2006, s. 6 för utförlig diskussion om hur detta synsätt än idag är förhärskande.

⁹² Se exempelvis Lövkrona 1999

⁹³ Jackson 1996, s. 30

⁹⁴ Andersson 1998, s. 296

ogifta kvinnor hemlighöll sina relationer för sin husbonde utan också kanske framför allt i fråga om de inomkönsliga hierarkiska förhållandena som utgör huvudintresse för denna undersökning.

Följande kapitel ska ge en bakgrundsbild av barnmordsbrotten och de inblandade kvinnorna och männen. Som tidigare nämnts använder jag mig av två grupper av material: hovrätts- respektive tingsrättsprotokoll. I detta kapitel ska vissa faktauppgifter kring personer och sammanhang i samband med barnmorden presenteras. För att detta ska bli så tydligt som möjligt kommer hovrättsmaterialet genomgående presenteras först för att sedan följas upp av och ställas emot resultat från tingsrättsmaterialet. Hovrättsprotokollen är vanligen inte lika detaljerade som tingsrättsmaterialet varför inte alla frågor kan besvaras utifrån båda materialgrupperna. Detta hindrar dock inte att försök till analyser utifrån hovrättsmaterialet alltid görs.

FALLEN I TID OCH RUM

Statistik över barnamord är svår att hitta framför allt för tiden före tabellverkets inrättande 1749. Viss statistik finns dock att tillgå och det kan nämnas att 40% av alla avrättningar under perioden 1769-1778 var resultatet av barnmordsdomar. För perioden 1779-1788 hade andelen sjunkit till 32%.⁹⁵ Antalet barnamord som över huvud taget behandlades i hovrätterna har beräknats till mellan 7 och 11 fall per år för tiden 1750-1800.⁹⁶ Dessa siffror bygger på uppgifter från tabellverket och det är rimligt att tro att en genomgång av rättsmaterialet skulle visa att antalet fall i realiteten var mycket högre.⁹⁷ Min hovrättsgenomgång visar på en stor variation gällande antalet fall per år där det för vissa år finns 24 förekomster medan andra har enbart nio.

---

⁹⁵ Bergenlöv 2004, s. 22 : Anners 1965, s. 296

⁹⁶ Bergenlöv 2004, s. 19

⁹⁷ Bergenlöv 2004, s.19f.

Tabell 2:1 Barnamordsfall fördelade per år 1790-94, 1830-34

År	Antal	År	Antal
1790	24	1830	9
1791	23	1831	14
1792	24	1832	22
1793	18	1833	10
1794	12	1834	9

Källa: Hovrättsgenomgång

Den första perioden visar prov på såväl större antal barnamordsfall som större jämnhet i relation till den senare perioden. Det är dock svårt att dra några slutsatser ur dessa siffror. För att få en rättvis jämförelse och heltäckande bild av förekomst och förändringar skulle en genomgång av ett stort antal år vara nödvändig. Genomsnittet för de undersökta åren är 16 fall per år vilket är betydligt högre än de sju till elva fall som anförs ovan.⁹⁸ Detta ger en antydning om att antagandet att snittsiffran för barnamordsfall per år är högre än vad tabellverkets siffror visar verkar stämma.

I relation till andra former av dödliga våldsbrott var barnamordet vanligt men i relation till alla former av brott var förekomsten liten. Den danska historikern Beth Grothe Nielsen menar att det var kvaliteten på brottet snarare än kvantiteten som skrämde makthavarna till uppmärksamhet och handling.⁹⁹ Kriminologen Malin Kaspersson menar i sin tur att det som blir synligt i det häftiga uppmärksammandet av barnamorden under framför allt 1700-talet är ett utslag av moralisk panik.¹⁰⁰

De flesta hushåll som utgjorde skådeplats för barnamorden och dess avslöjande var mindre enheter. Förutom den barnamordsanklagade pigan förekom ibland någon annan piga eller dräng men vanli-

---

⁹⁸ Bergenlöv 2004, 19f.

⁹⁹ Nielsen 1982, s. 88f. : Se också Kaspersson 2000, s. 182

¹⁰⁰ Kaspersson 2000, s.181f.

gen inte mer än en. I ett fåtal fall verkar hushållen ha varit större. De flesta husbönderna var småbönder men några hovslagare, skomakare och en kronolänsman återfinns också i husbonderollen.¹⁰¹ I flera av de fall där fler än två pigor eller drängar arbetade i hushållen hade husbönderna en militär bakgrund. I tingsrättsmaterialet märks en fänrik, en major och en löjtnant som överhuvuden för sådana större hushållsenheter.¹⁰² Dessutom innehåller materialet två fall med ett större antal tjänstefolk där husböndernas bakgrund var oklar. I ett av dessa hushåll fanns tre drängar och två pigor, förutom den anklagade barnamörderskan som tjänade som hushållerska. Husbondefolket nämns enbart i förbigående då det i protokollet står angivet att de var bortresta vid den aktuella tidpunkten.¹⁰³

Majoriteten av alla hushåll i de undersökta tingsrättsfallen var således mindre enheter. Liknande information är svår att utvinna ur hovrättsmaterialet då uppgifter om vittnen och husbondefolk sällan anges.

DE ANKLAGADE KVINNORNAS BAKGRUND

De anklagade kvinnorna hade flera gemensamma kännetecken och skulle utifrån dessa kunna sägas utgöra en relativt homogen grupp. Vanligtvis var den anklagade en ogift kvinna som tjänade uppehälle som piga. När det gäller kvinnornas ålder är uppgifterna osäkra. Hov-

---

¹⁰¹ Barnamordsbrottet som sådant kan betraktas som ett landsbygdsfenomen som var vanligast inom bondeklassen, se exempelvis Söderberg 1993, s. 15. Se också Jackson 1996, s. 42 där han menar att detta berodde på att utstötningen och skammen var mer kännbar på landsbygden än i större städer och att även risken för upptäckt var större i ett mindre samhälle.

¹⁰² I fallet 1731Ås var den före detta husbonden (och lägersmannen) fänrik. I det hushållet återfanns ett antal pigor och drängar. De övriga fallen var i tur och ordning 1832Kulling (två drängar och tre pigor) och 1839Kind:1 (en dräng och tre pigor).

¹⁰³ 1781Kulling I hushållet där fallet 1833Mark utspelade sig levde förutom husbondefolket och den anklagade pigan också fyra andra pigor och en dräng. Här liksom i det föregående fallet är husbondens position oklar.

rättens intresse för att efterfråga och ange den åtalades ålder var litet under hela undersökningsperioden. Ålder anges enbart i 23 av de 152 undersökta fallen. Detta tyder på att hovrätten inte ansåg att kvinnornas ålder var relevant för att kunna bedöma deras uppsåt eller skuld i samband med barnamordet. Enligt de uppgifter som faktiskt finns att tillgå var den yngsta kvinnan i hovrättsundersökningen 16 år medan den äldsta var 46. Medelåldern bland kvinnorna i hovrättsmaterialet är strax över 26 år. I tingsrättsmaterialet anges de misstänkta ålder i 64% av fallen, den högsta angivna åldern är 37 år och den lägsta 16.

Medelåldern bland kvinnorna i tingsrättsfallen är 25 år vilket inte bara överensstämmer med hovrättsundersökningen utan också stämmer väl överens med åldersfördelningen i andra barnamordsstudier. Gun-Britt Johansson anger till exempel medelåldern bland "sina" kvinnorna till 24 år.¹⁰⁴ Britt Björnfot och Marja Taussi Sjöbergs undersökning från Norrland under perioden 1861-1890 visar på en något högre medelålder på 28 år.¹⁰⁵ Detta relaterar till en ökning i medelålder bland barnamörderskorna som blir synlig också i de här undersökta fallen. Under 1700-talet var medelåldern 24,3 år för att under 1800-talet öka till 26,4 år. En sådan utveckling skulle kunna kopplas till en möjlig stigande giftermålsålder som gjorde att fler och äldre kvinnor var utsatta för risken att bli utomäktenskapligt gravida.

Åldern är en viktig variabel också bortom försöken att kategorisera kvinnorna. Det visar sig att ålder och kanske framför allt den livserfarenhet som följde med den hade betydelse för själva mordet och omständigheterna runt det. Britta Andersdotters historia får exemplifiera en händelsekedja typisk för fall med mycket unga kvinnor. Britta var med sina 16 år den yngsta anklagade kvinnan i tingsrättsmaterialet. Hon levde i ett litet hushåll bestående av henne själv, fosterföräldrarna och en piga. Det var efter upprepat sexuellt umgänge med fosterfadern Britta upptäckte att hon var gravid. Fosterfadern var också den som uppmanade henne att tiga om sitt tillstånd, att föda ensam utanför huset och att ge honom barnet så snart det var framfött. Fosterfadern tog aktiv del i döljandet och dödandet av barnet vilket var en

---

¹⁰⁴ Johansson 2006, s. 9

¹⁰⁵ Björnfot & Sjöberg 1980, s. 320ff. I denna undersökning är också hälften av kvinnorna omfödreskor.

relativ vanlig bild av händelseförloppet när kvinnan var så ung.¹⁰⁶ De yngre kvinnorna stod vanligen i större beroendeförhållande till sina lägersmän än vad de äldre kvinnorna gjorde. De äldre kvinnorna höll oftare graviditeten hemlig för alla, också barnafadern, och utförde sedan mordet på egen hand. Dessa iakttagelser antyder att åldern spelade roll för hur kvinnorna agerade och för hur relationen till lägersmannen såg ut. Detta kan ställas i relation till framförallt hovrättens ointresse för att efterfråga och ange kvinnornas ålder i protokollen.

Det finns också andra aspekter som är viktiga för att förstå kvinnornas bakgrund och situation. En av dessa var de anklagade kvinnornas civilstånd. En genomgång av hovrättsmaterialet visar att en stor majoritet av de anklagade barnamörderskorna var pigor medan hustrur och änkor utgjorde en minoritet. I de fall där hustrur anklagades hade de, i de fall brott kunde bevisas, blivit gravida före ingånget äktenskap och med andra män och var i utgångsläget också ogifta pigor. Benämningen piga används i materialet om såväl unga ogifta kvinnor i gemen som om tjänstepigor. I praktiken var det vanligaste scenariot att de ogifta kvinnorna också var tjänstepigor.

Tabell 2:2 De anklagade kvinnornas civilstånd 1790-94, 1830-34

Kategori	Antal	Andel%
Hustru	11	7,3
Skild	1	0,7
Änka	13	8,5
Ogift	127	83,5
Summa	152	100

Källa: Hovrättsgenomgång

Mönstret med de ogifta pigorna som anklagade barnamörderskor går också igen i tingsrättsfallen där det till och med blir tydligare. Inte en enda änka fanns bland de anklagade och andelen hustrur var mycket liten. En noggrann genomgång av tingsrättsmaterialet visar att det var mycket få av de anklagade kvinnorna som kan anses ha

¹⁰⁶ 1753Ås

varit utstötta före barnmordet. De innehade tjänst där de ofta arbetade fram till dess att de fött sitt barn. Det var inte heller ovanligt att de hade någon av sina föräldrar i livet och att dessa bodde nära tjänstestället vilket möjliggjorde umgänge. Tio av de ogifta kvinnorna var inte tjänstepigor utan bodde hemma hos sina föräldrar där de av allt att döma fungerade som hjälpredor.

Tabell 2:3 De anklagade kvinnornas civilstånd och hemvist 1706-1841

Kategori	Antal	Andel%
Hemmaboende	10	22
Piga	31	69
Hustru	2	4,5
Annat	2	4,5
Summa	45	100

Källa: Tingsrättsgenomgång

De anklagade kvinnorna ingick i ett socialt sammanhang och tillhörde ett hushåll. Ur detta perspektiv visar barnmorden att kvinnorna var beredda att försvara denna position och att de troligen antog att ett utomäktenskapligt barn skulle innebära svårigheter på flera plan.

Tabellen ovan visar att huvuddelen av de misstänkta kvinnorna levde i andras hushåll och tjänade som pigor där. När det gäller detta kan ingen större förändring över tid urskiljas i vare sig hovrätts- eller tingsrättsmaterialet.

En liten förändring som skimtar rör den anklagade kvinnans bakgrund. Tidigare brottslighet var ovanlig under hela perioden men den verkar ändå ha ökat i frekvens med tiden. I hovrättsmaterialet återfinns 10 barnmordsfall där den anklagade kvinnan tidigare dömts för ett brott. Tre av de angivna fallen är hämtade från 1790-talet medan resterande sju fall härrör från 1830-talet.

Tabell 2:4 Tidigare brottslighet bland de i hovrätten barnamord-sanklagade kvinnorna 1790-94, 1830-34

Brott	Antal
Ett lönskaläge	1
Två lönskalägen	-
Tre lönskalägen	2
Ett utomäktenskapligt barn	5
Två utomäkt. Barn	1
Stöld	1
Summa	10

Källa: Hovrättsgenomgång

Förekomsten av brott inkluderar huvudsakligen utomäktenskapliga relationer och graviditeter. Möjligen skulle man kunna anta att en kvinna som tidigare dömts för att ha fött ett utomäktenskapligt barn var mer utsatt än ostraffade pigor. En sådan utsatthet skulle i så fall kunna bli märkbar i relation till män som kunde uppleva det som accepterat att utnyttja en redan straffad kvinna. Också i relationen till andra kvinnor kan denna utsatthet ha spelat roll inte minst i benägenheten att föra fram misstankar om nya brott. Alla dessa kvinnor dömdes inte för de brott de misstänktes för men så var inte heller fallet för alla tidigare ostraffade kvinnor varför det är omöjligt att avgöra om de tidigare straffade i större utsträckning utsattes för orättmätiga anklagelser.

Tingsrättsmaterialet ger med sitt begränsade antal fall inte heller någon säker bild av en förändring över tid men det är slående att tingsrättsprotokollen redogör för fler fall av tidigare brottslighet än vad hovrättsfallen gör. Av samtliga kvinnor är det fortfarande bara en minoritet som sedan tidigare dömts för brott. Fördelningen av tidigare brott över perioden är också anmärkningsvärd då majoriteten av alla fall återfinns i slutet av undersökningsperioden. Av de åtta fallen där kvinnorna tidigare dömts för brott hämtas alla utom två från 1800-

talet.¹⁰⁷ Detta skulle kunna tyda på att de anklagade barnamörderskorna från den senare delen av undersökningsperioden härrörde från en ny kategori kvinnor. Det är dock svårt att dra några sådana slutsatser utifrån ett så pass begränsat underlag.

Tabell 2:5 Tidigare brottslighet bland de i tingsrätten barnamord-sanklagade kvinnorna 1706-1841

Brott	Antal
Två lönskalägen, ett utomäkt. barn	1
Hordomsbrott, tre utomäkt. barn	1
Ett utomäktenskapligt barn	4
Lönnläggande/barnamord	1
Tjuvnad, våldsamt beteende	1
Summa	8

Källa: Tingsrättsgenomgång

Anmärkningsvärt är att en kvinna faktiskt tidigare dömts för barnamord. Det var Catharina Persdotter som i slutet av 1830-talet anklagades för att ha dödat sitt foster och för det dömdes till döden av såväl tingsrätt som hovrätt. Kungen benådade henne dock och efter avtjänat fängelsestraff återvände hon till hemorten och tjänade som piga. Det är möjligt att hennes tidigare brott bidrog till att omgivningen var extra vaksam på hennes agerande efter hemkomsten. Vid rättegången gällande det andra barnamordet hävdade Catharina sin oskuld och menade att anklagelserna hade sin upprinnelse i en fejd mellan hennes husbondefolk och deras grannar. Tingsrätten sköt också domen på framtiden då inga bevis i form av ett återfunnet barn eller säkra vittnesmål förekom. I detta fall är det möjligt att det var Catharinas förflutna i kombination med den eventuella ovänskapen mellan husbon-

---

¹⁰⁷ De aktuella fallen är: 1757Mark (två lönskalägen och ett utomäktenskapligt barn), 1776Mark (Tjuvnad och våldsamt beteende), 1830Ås (Hor och tre utomäktenskapliga barn), 1832Kulling:2 (ett utomäktenskapligt barn), 1832Tössbo (ett utomäktenskapligt barn), 1833Mark (ett utomäktenskapligt barn) och 1834Kind:2 (ett utomäktenskapligt barn), 1841Veden (lönnläggande).

defolket och grannarna som förde med sig anklagelserna. De indicier som läggs fram i form av bröstmjölkkningsresultat, påstådda erkännanden inför flera personer och iakttagelser av blod på hennes kläder kan dock inte bortses ifrån och mycket tyder på att Catharina nog ändå hade fött ett barn den här gången också.¹⁰⁸

MÄNNEN

Kvinnan var den lagstadgade förövaren av barnamordsbrottet men det betyder inte att männen alltid var passiva betraktare av händelseförloppet. I fyra av de undersökta tingsrättsfallen var kvinnornas lägersmän direkt inblandade i själva dödandet av barnet. I alla dessa fall var männen gifta och i överordnad position i relation till kvinnan. I tre av fallen var kvinnorna pigor i männens hushåll och i ett fall var hon fosterdotter.¹⁰⁹ Kvinnorna var i dessa fall yngre än den genomsnittliga barnamörderskan.

Catharina var 20 år gammal när hon blev gravid efter upprepade samlag med sin husbonde Pär. Hon berättade för rätten att hon hemlighöll sitt tillstånd länge innan hon slutligen anförtrodde sig åt husbonden. Han uppmanade henne då att lämna huset och föda barnet någon annanstans så att ingen kunde misstänka att barnet var hans. Hon lämnade inte gården men tvingades föda ensam. Genast efter förlossningen hämtades barnet av Pär som sedan lönlade det. Catharina uppgav att barnet levde när hon lämnade över det. Pär förnekade dock att han skulle ha känt till graviditeten och att han efter förlossningen skulle ha handskats med barnet. Tingsrätten fortsatte att pressa honom hårt vilket antyder att man betvivlade hans uppgifter. Vid fyra tillfällen kallades han inför domstolen och uppmanades "hava gud för ögonen" och berätta sanningen.¹¹⁰

Ingeborg blev också gravid efter samlag med husbonden Hans vilket hon genast berättade för honom. Han eftersände då, vid ett flertal

---

¹⁰⁸ 1841Veden

¹⁰⁹ 1748Mark:1, 1751Mark, 1772Vedbo respektive 1753Ås

¹¹⁰ 1748M:1

tillfällen, en åderlåtare med tanke att upprepade åderlätningar skulle fördriva fostret. Barnet överlevde trots dessa ansträngningar och föddes av Ingeborg vid en ensam förlossning. Direkt efter att barnet fötts lämnade hon det, levande, till Hans som brände upp det i ett annat rum. Hans erkände all inblandning.¹¹¹

Britta var 16 år när hon blev gravid efter upprepade samlag med sin fosterfar Sven. Fosterfadern skaffade olika sorters pulver som han gav henne vid flera tillfällen för att försöka fördriva fostret. När barnet överlevde och förlossningen satte in tvingades Britta föda ensam utanför huset. Genast efter förlossningen hämtade Sven barnet som han sedan dödade och gömde undan vilket han också erkände.¹¹²

Merta var 19 år och hade haft sexuell umgänge med sin husbonde Olof i ett och ett halvt år när hon blev gravid. Hon berättade detta för honom och när förlossningen ägt rum tog han genast barnet ifrån henne utan att någon av dem sade sig ha uppmärksammat om barnet levde eller inte. Olof gömde barnet i ladan vilket han också erkände.¹¹³

Det finns några gemensamma nämnare för dessa fyra fall. Kvinnorna var unga, männen hade en överordnad position, det sexuella umgänget hade pågått en tid före havandeskapet. I två fall försökte mannen fördriva fostret. I samtliga fall tvingades kvinnan föda själv varefter männen tog hand om barnet. I bara ett fall förnekade mannen inblandningen i dödandet av barnet. Tingsrätten pressade inte männen särskilt hårt men detta beror troligen på att de inte nekade. I tre av fallen var männen samarbetsvilliga och berättade med egna ord om sina brott. De behandlades då på samma sätt som den anklagade kvinnan som också erkände. Den fjärde mannen, Pär, nekade dock till alla anklagelser och ansattes därför hårt av rätten.

De mördande männen bröt mot normen för barnamordsbrottet och utgjorde undantag och avsteg från lagstiftningen. I rättssalen blir det tydligt att deras brottslighet inte jämfördes med de anklagade kvinnorna. I de fall där de erkände dömdes de liksom den erkännande kvinnan men utifrån en annan lagparagraf. En skillnad var dock att den man som nekade inte kunde dömas utifrån någon presumtion.

---

¹¹¹ 1751Mark

¹¹² 1753Ås

¹¹³ 1772Vedbo

Pärs nekande skyddade honom från en dom så länge inga klara bevis kunde presenteras. Det sexuella brottet, hor, erkände han dock varför han också dömdes för det.

Under 1700-talet var barnafadern så gott som alltid närvarande och tilltalad i rätten och han dömdes också för sitt sexualbrott. Under 1800-talet försvann han i viss mån ut ur rättssalen som vittne men framför allt som medanklagad. I vissa fall tilltalades mannen vid ett annat tillfälle utan att involveras i barnamordsrättegången och i andra fall anklagades och dömdes han inte alls trots att han var känd. Också Gun-Britt Johansson och Marie Lindstedt Cronberg har identifierat denna förändring.¹¹⁴ De utomäktenskapliga barnen gick från att vara ett delat ansvar för mannen och kvinnan (i alla fall i juridisk och viss ekonomisk mening) till att vara kvinnans ensak under 1800-talet.¹¹⁵

En annan, ofta diskuterad, fråga rörande lägersmännen var deras bakgrund. Vissa har framhållit husbonden som vanligt förekommande lägersman medan andra har lyft fram de ogifta drängarna i den rollen.¹¹⁶ Min genomgång av hovrättsmaterialet visar att lägersmännens civilstånd är oklart i majoriteten av fallen. Huvuddelen av männen nämndes inte med vare sig namn eller befattning i materialet.¹¹⁷ I de fall där lägersmannens bakgrund angavs visar det sig att han vanligtvis var en dräng. Av de gifta männen var en stor andel, men ingen säkerställd majoritet, kvinnans husbonde. Med så stor statistisk osäkerhet är det svårt att dra några säkra slutsatser men det mesta tyder ändå på att de flesta lägersmännen var ogifta. De ogifta drängarna hade inte samma självklart överordnade position i relation till pigan som husbonden innehade. Detta syns också i barnamordsfallen där de gifta lägersmännen var betydligt aktivare och aggressivare i sina försök att påverka kvinnorna än vad de ogifta männen var.

---

¹¹⁴ Johansson 2006, s. 144 : Lindstedt Cronberg 1997, s. 281f.

¹¹⁵ Lindstedt Cronberg 1997, s. 178 : Sogner, Lindstedt Cronberg & Sandvik 2000, s. 194f.

¹¹⁶ Lövkrona (1999, s. 120-126) menar att husbonden var den vanligaste lägersmannen medan Bergenlöv (2004, s. 274f.) menar att den ogifte drängen utgjorde normen.

¹¹⁷ 4 gifta män, 5 ogifta män och 57 av de män som måst föras till kategorin "oklart" nämns inte med vare sig namn eller befattning. Att deras civilstånd ändå i vissa fall kunnat bestämmas beror på att det kunnat utläsas av skrivningar i samband med kvinnans brott (om hon dömts för hor eller lönskaläge exempelvis).

Tabell 2:6 Lägersmannens civilstånd 1790-94, 1830-34

	Husbonde	Dräng	Annat	Summa
Gift	4	2	17	23
Ogift	1	44	11	56
Oklart	1	-	75	76
Summa	6	46	103	155

Källa: Hovrättsgenomgång

I tingsrättsmaterialet är andelen ospecificerade lägersmän betydligt mindre. Detta kan i alla fall delvis förklaras utifrån materialets beskaffenhet. Medan hovrättsutslagen var sammanfattningar, var tingsrättsprotokollen en återgivning av hela fallet. Hovrättsmaterialet var överhuvudtaget sparsamt med sådan omkringliggande information. En viktig aspekt i sammanhanget kan vara att tingsrättsmaterialet hämtas från tiden före såväl som efter barnamordsplakatets införande medan hovrättsmaterialet härrör från perioden därefter. Det är rimligt att anta att en av barnamordsplakatets följder var att lägersmännen tog mindre plats i samband med barnamordsavslöjanden vilket också Marie Lindstedt Cronberg argumenterar för.¹¹⁸

Tabell 2:7 Lägersmannens civilstånd 1706-1841

	Husbonde	Dräng	Annat	Summa
Gift	6	-	5	11
Ogift	-	20	6	26
Oklart	-	-	8	8
Summa	6	20	19	45

Källa: Tingsrättsgenomgång

Det går att, utifrån tingsrättsmaterialet, konstatera att det var betydligt vanligare att lägersmannen var en ogift dräng än att han var en

¹¹⁸ Lindstedt Cronberg 1997, s. 140ff. s. 181

gift man och att han inte ens då var hennes husbonde i majoriteten av fallen. Konstateras kan dock att några av dessa drängar var söner till kvinnornas husbönder vilket naturligtvis hade betydelse för maktrelationen.

MORDEN

Nu har kvinnorna och deras lägersmän presenterats utifrån de mest grundläggande kriterierna. Den tredje parten i barnamordsdramat var barnet. Om detta brottsoffer finns inte mycket nedtecknat eller uttalat. Barnens korta liv lämnade inte många andra avtryck efter sig än ett obduktionsprotokoll och domen samt straffet mot modern.

En genomgång av de sätt på vilket barnamorden förövades i de undersökta fallen ger ingen samlad bild av vare sig barnamörderskan eller barnens öde.

De kategorier som återfinns i tabellerna nedan kräver några korta förtydliganden. I kategorin "yttre våld" ingår fall med våld mot huvudet och kropp, det finns också ett fall där ett barn fått halsen avskuren. I kategorin "vårdslöshet" innefattas sådant som rätten betecknade just så – framför allt de fall där kvinnorna inte omband navelsträngen vilket fick till följd att barnet förblödde. Också de fall där kvinnan svimmade efter eller i samband med förlossningen betecknades som vårdslöshet då barnet dog till följd av det.

När det gäller "lönnläggandet" så rör det sig om barn som antogs ha fötts levande. Åtta av dessa barn, som rapporterades i hovrätten, återfanns medan de fortfarande var i livet och några av dessa överlevde också sedan de fått vård.¹¹⁹ Kategorin fosterfördrivning innefattar de fall där kvinnorna bevisligen fördrivit sina foster. Missfödsel var detsamma som vi idag kallar missfall där barnet föddes utan liv tidigt eller sent i graviditeten.

---

¹¹⁹ De barn som hittades vid liv tillhör fall från åren 1790 (1), 1791 (2), 1793 (2), 1794 (2) och 1831 (1).

Tabell 2:8 Tillvägagångssätt vid barnamorden 1790-94, 1830-34

Kategori	Antal	%
Dränkning	6	4
Eld	1	0,5
Strypning	7	4,5
Kvävning	15	10
Yttre våld	12	8
Vårdslöshet	12	8
Lönnläggande	18	12
Fosterfördrivning	3	2
Missfödsel	39	26
Övrigt	1	0,5
Oklart	37	24,5
Summa	151	100

Källa: Hovrättsgenomgång

I kategorin övrigt återfinns ett fall som inte kunnat föras till någon av de övriga rubrikerna. Det rör sig om ett fall där barnet, enligt läkar-rapporten, fötts med liv men sedan avlidit av yttre omständigheter som troligen inte var våldsamma. Fallet visar att presumptionens avskaffande inte automatiskt ledde till att det blev lättare för kvinnorna att bevisa sin oskuld. I detta fall där omständigheterna var oklara dömdes kvinnan ändå utifrån barnamordslagstiftningen.

Det går inte att se någon tydlig förändring av mordmetoder över perioden. Tillvägagångssätten är desamma och några tydliga toppar eller dalar för vissa perioder har inte blivit synliga.

Några av tillvägagångssätten som dränkning, strypning, eld, kvävning, fosterfördrivning och yttre våld kan kategoriseras som aktiva. Kvinnorna utförde i dessa fall någon form av aktiv handling för att döda barnen. Dessa utgjorde ungefär 25% av alla barnamordsfall. I övriga fall gjorde inte kvinnorna något aktivt för att döda men lät bli att vidta nödvändiga åtgärder för att barnet skulle överleva. Det är viktigt att minnas att de kvinnor som gömde undan sina nyfödda i skogen eller ladan i de flesta fallen gjorde det för att ingen skulle kun-

na hitta dem. De var således medvetna om att de genom sitt agerande bidrog till barnets död även om de inte aktivt orsakade det genom exempelvis kvävning.

Andelen barnamord där tillvägagångssättet är oklart är stor i hovrättsmaterialet. I nära 25% av fallen saknas uppgifter som kan ge en tydlig bild av händelseförloppet. Detta har troligen sin grund i att en beskrivning av hur mordet gick till inte var nödvändig för att kunna motivera domen. I tingsrättsprotokollen är andelen oklara fall betydligt mindre vilket tabellen nedan visar.¹²⁰

Tabell 2:9 Tillvägagångssätt vid barnamord 1706-1841

Kategori	Antal	%
Dränkning	2	5
Eld	1	2,5
Strypning	3	7,5
Kvävning	4	10
Yttre våld	2	5
Vårdslöshet	4	10
Lönnläggande	11	27,5
Missfödsel	4	10
Övrigt	5	12,5
Oklart	4	10
Summa	40	100

Källa: Tingsrättsgenomgång

Andelen aktiva och våldsamma mord är i det närmaste lika stor bland tingsrättsfallen som i hovrättsprotokollen. Ungefär 75% av alla undersökta barnamord som behandlades i tingsrätten kan betecknas som passiva. Mödrarna lönnlade eller svimmade ifrån sina nyfödda som

---

¹²⁰ I kategorin övrigt återfinns fem brott som inte kunnat föras till någon annan kategori. Det rör sig om tre fall där barnet överlämnats till lägersmannen för att lönnläggas eller brännas (1751 Mark, 1753Ås, 1772Vedbo) och två fall där barnet gömtes i gödselstacken (1832Kulling) respektive kastats i kohagen (1839Kulling) där det trampades ihjäl.

dog av brist på vård. Våldsamma mord genom kvävning, bränning och strypning var ovanliga. Det tabellerna ovan framför allt visar är att barnamordet inte var något enhetligt brott sett utifrån tillvägagångssättet. Det som istället sammanförde alla dessa fall var brottslingen, den utomäktenskapligt gravida kvinnan, och hennes hemlighållande.

En skillnad mellan hovrätten och tingsrättens barnamord är fördelningen mellan missfödselar och lönnläggande. Bland hovrättsfallen utgör missfallen så mycket som 25,5% medan andelen för tingsrätten är endast 9%. Lönnläggandet däremot är vanligare i tingsrätten (24,5%) än i hovrätten (2,5%). Det är rimligt att anta att detta inte är ett uttryck för att missfödselar skulle ha varit vanligare i andra delar av hovrättens upptagningsområde eller att lönnläggande skulle ha varit särskilt vanligt i Älvsborgs län. I flera fall av lönnläggande i tingsrätten rör det sig om tidigt eller till och med för tidigt födda barn. Tingsrätten verkar ha kategoriserat missfödelse som att barnet föddes dött medan hovrätten ibland förde också tidigt födda barn till kategorin. Gränsdragningen var svår vilket gör att siffrorna skiljer sig åt.

KAPITELSAMMANFATTNING

Barnamordsprotokollen kan säga något om de inblandades bakgrund, om brottet och dess skådeplats. Dessutom ger protokollen, och då framför allt tingsrättsmaterialet, utrymme för andra berättelser.

Barnamordet var, enligt lag, ett kvinnobrott och dessutom det vanligaste grövre brottet som förövades av kvinnor. Det var dock i det stora hela ett ovanligt brott. Barnamordsbrottet som sådant var naturligtvis våldsamt då utgången blev att barnet dog men det var samtidigt inget enhetligt brott och undersökningen visar att kvinnorna dödade sina barn på klart divergerande sätt. De vanligaste metoderna, som exempelvis lönnläggande och vårdslöshet, kan kategoriseras som passiva medan en mindre andel mord begicks genom exempelvis strypning och kvävning.

De barnamordsanklagade kvinnorna hade några gemensamma karaktäristika. De var vanligen ogifta, mellan 20 och 30 år gamla och

tjänade som pigor. Gemensamt för dem alla var att de blivit gravida i en utomäktenskaplig relation.

Kvinnans lägersman ställdes så gott som alltid till svars för sitt brott i början av undersökningsperioden men med tiden försvann han ur rättssalen. Detta har uppmärksammats av bland annat Gun-Britt Johansson och Marie Lindstedt Cronberg och kan delvis kopplas till barnamordsplakatet. När det gäller lägersmannen så har det rått oenighet om deras bakgrund. Inger Lövkrona har lyft fram gifta husbönder som lägersmän medan Eva Bergenlöv sett ogifta drängar i den rollen. I denna undersökning är majoriteten av lägersmännen ogifta drängar och husbönderna utgör en liten minoritet. Maktbalansen mellan kvinnorna och männen i barnamordsfallen är särskilt viktig att observera då den varierar så pass tydligt. De yngre kvinnorna blev i större utsträckning gravida med tydligt överordnade män, såsom husbonden eller styvfadern. I de fallen var också männen mer benägna att delta i mordet som då också kan betecknas som våldsamt. De ogifta drängarna var mer passiva och kvinnorna var också mer benägna att förtiga sina graviditeter. Detta visar att de yngre ogifta kvinnorna till stora delar saknade makt men också att de gifta husbönderna hade mer att förlora som lägersmän och att de också hade större möjligheter att aktivt delta i mordet. I fyra av de undersökta barnamordsfallen anklagades lägersmännen, tre husbönder och en styvfar, för delaktighet i mordgärningen. Det finns många intressanta aspekter i dessa fall men särskilt bör de anklagades möjlighet att förneka och frias av domstolen uppmärksammas. Den man som nekade till inblandning i mordet kunde inte dömas medan en kvinna i samma situation fälldes. Detta tydliggör betydelsen av att barnamordet ur samhällets, men framför allt lagtextens synvinkel var ett kvinnobrott.

KAPITEL 3

VITTNESMÅL OCH SKVALLER

HEMLIGHETER

Döljande och hemlighetsfullhet låg i lagtextens beskrivning av barnamordsbrotten – med döljandet av graviditeten, sökt enslighet vid förlossningen och lönnläggande av barnet som huvudsakliga kriterier för att definiera brottet som just barnamord.

Döljandet var både ett sätt att skilja ut sig från och att undandra sig lokalsamhället. En utomäktenskaplig graviditet fick alltid konsekvenser för de sociala relationerna. Många ogifta, gravida kvinnor valde naturligtvis att avslöja sitt tillstånd och leva med dess konsekvenser. Resultatet kunde bli förändringar i den sociala umgängesbalansen och ibland kanske till och med utstötning. Gun-Britt Johansson menar att den utomäktenskapligt gravida kvinnan var medveten om att hon genom sitt tillstånd riskerade att skada eller helt skära av de sociala band hon hade. Graviditeten låg utanför hennes egentliga handlingsramar vilket ledde till att hon fick ta till de medel som stod till buds för att behålla sina sociala relationer. Johansson menar att döljandet av graviditeten och det påföljande dödandet av barnet var den enda vägen att gå för att försöka behålla tillhörigheten för vissa kvinnor.¹²¹ Det visar sig också i vissa fall att döljandet, som grundade sig i ett aktivt beslut, ledde fram till ett dödande som då inte var lika överlagt. Det är inte svårt att förstå att kvinnan vid förlossningen – efter flera månaders hemlighållande – greps av panik och att mordet i flera fall

---

¹²¹ Johansson 2006, s. 34

kan ses som en impulshandling.¹²² Ett tydligt exempel på en sådan panisk reaktion återfinns i Margareta Fransdotters fall från 1768. När hon blev gravid valde hon att tåga om sitt tillstånd och hon menade till och med att hon själv länge varit omedveten om det väntade barnet. Det hela tog en plötslig vändning när Margareta efter vissa smärtor födde ett barn ensam i tjänstefolkets rum. Barnet levde och Margareta verkar ha handlat i panik när hon dödade det för att det inte skulle röja henne för resten av husfolket. Margareta visade vid rättegången stor ånger och menade sig beredd att undergå sitt "välförtjänta straff".¹²³

Hur försökte då kvinnorna dölja sina havandeskap? Generellt kan man säga att det fanns två sätt. Det första sättet var att vidgå den ändrade kroppsformen och försöka förklara den. Det handlade om att använda sig av vedertagna berättelser för att förklara svullnaden. Enligt traditionen kunde blodet från en utebliven menstruation samlas i kroppen, företrädesvis magen, och orsaka att den svällde upp. Denna vitt spridda uppfattning användes av många misstänkta men också av kvinnor i deras närhet för att förklara kroppsförändringar.¹²⁴ Det finns till och med exempel på kvinnor som fått pulver och andra mediciner för att driva ut blodet och återfå sin menstruation.¹²⁵ Det andra tillvägagångssättet för att dölja grundade sig i förnekande. Sådana strategier kunde involvera hänvisningar till den egna kroppsformen som kraftigt bygd.¹²⁶ Ett annat sätt var att klä sig i tjockare kläder för att sedan kunna hänvisa till detta om frågor ställdes om den förändrade kroppen.

Hemlighållandet var så tätt sammanflätat med barnamordet som brott att det är svårt att skilja dem åt. Detta kapitel ska redogöra för och diskutera kring hur hemligheten avslöjades och vilka som var delaktiga vid tinget där domen avkunnades.

---

¹²² Lövkrona 1999, s. 93 : Malcolmson 1977, s. 194

¹²³ 1768Valbo

¹²⁴ Lövkrona 1999, s. 89f. Exempel på sådana fall är 1753Ås, 1769Bjärke, 1772Mark, 1789Kulling

¹²⁵ 1753Ås

¹²⁶ Ett sådant exempel är Britta som menade att hennes redan kraftiga kropp var en tillgång i döljandet av graviditeten; 1748Mark:1

Underlag till detta, och följande, kapitel är de undersökta häradsrättsprotokollen som redovisats i föregående kapitel.

INFÖR RÄTTA

När den misstänkta kvinnan först tingsfördes skedde detta i häradsrätten.¹²⁷ Högsta ämbetsman var häradshövdingen som utgjorde domare. Till sin hjälp hade han nämndemännen. Dessa var tolv till antalet och hade valts ut bland ortens bönder. Vanligen närvarade inte alla av de utsedda nämndemännen vid rättegången – stadgat var dock att minst hälften av dem måste finnas på plats. Vilka kriterierna var för valet av nämndemän är oklart men det var exempelvis inte ovanligt att sysslan gick i arv genom olika generationer.¹²⁸ Åklagare var vanligtvis häradets länsman som också utförde de förundersökningar som i de flesta fall låg till grund för tingsförhandlingarna.¹²⁹ Det vanligaste utfallet i barnamordsrättegångarna var en av häradsrätten, i alla fall fram till presumptionens avskaffande 1779, strikt tolkning och tillämpning av lagtexten vilket ledde till en dödsdom. Då alla dödsdomar enligt lag måste prövas också i hovrätten hamnade så gott som alla behandlade barnamordsfall där. 1779 beslutades också att alla barnamordsfall som ledde till fällande domar i hovrätterna skulle behandlas av en högsta domstol vilket kom att bli "konungens högsta domstol" som inrättades 1789.¹³⁰ Att fallen kunde behandlas i tre instanser innebar dock inte att de anklagade kvinnorna eller vittnen måste inställa sig tre gånger. Den enda rättegång de verkligen bevisade och tog del i var den på häradsnivå.

---

¹²⁷ Häradsrätten sammanträdde vid tre ordinarie tillfällen - vår, sommar, höst - varje år men när ett akut ärende (som ett barnamord) dök upp kunde man också hålla extraordinarie eller urtima ting för att behandla detta.

¹²⁸ Taussi Sjöberg 1996, s. 49

¹²⁹ Det förekom också att undersökning och avslöjande av barnamordet sköttes av prästen i samarbete med ortsbefolkningen och att länsmannen valde att inte komplettera denna men det var ändå han som var åklagare vid tinget.

¹³⁰ Inger 1997, s. 155. Detta tas också upp i kapitel 1.

Vittnesmål å ämbetets vägnar

En vittneskategori som inte kommer att ägnas särskilt mycket uppmärksamhet i undersökningen innefattar dem som vittnade i sin ämbetsutövning. Dessa var framför allt präster, nämndemän¹³¹, läkare, barnmorskor och åderlåtare. Anledningen till att dessa vittnesmål inte tas med i analysen är att de inte hade särskilt mycket att säga om relationerna mellan de inblandade men det betyder naturligtvis inte att vittnesmålen i sig eller deras förekomst var ointressanta.

Ämbetspersoners vittnesmål utgjorde 6,5% av det sammanlagda antalet avgivna vittnesmål under hela den undersökta perioden. Fördelningen mellan dessa ser ut på följande sätt:

Tabell 3:1 Vittnesmål avgivna av ämbetspersoner

Kategori	1700-t	1800-t
Läkare	3	0
Kyrkorepresentant	13	6
Barnmorska	1	4
Rättsskipn. /Domstol	4	1
Åderlåtare	1	1
Summa	22	12

Källa: Tingsrättsgenomgång

Konstateras kan att andelen kyrkorepresentanter var ungefär lika stor under hela perioden. Dessa spelade rollen av undersökare och avslöjare och var viktiga som förhørsledare i flera fall. Domstolsrepresentanterna var framför allt nämndemän men också en domare, en kronorättare och en kronorådman som alla tilldelats uppgiften att undersöka barnen.

En anmärkningsvärd siffra är den över vittnande läkare som under 1700-talet var fyra till antalet och som helt saknas för det senare år-

---

¹³¹ Nämndemännen räknas i studien som yrkespersoner i de fall där de inkallas av en myndighetsperson att exempelvis bese barnet i sin uttalade roll som nämndeman. Vid de tillfällen när nämndemännen vittnat i egenskap av privatpersoner räknas deras vittnesmål in bland övriga.

hundralet. Dessa siffror visar dock inte hela verkligheten. I undersökningen har enbart närvarande vittnen räknats.¹³² Detta exkluderar många av de läkarrapporter (obduktionsprotokoll) som enbart lästes upp. Paradoxen i läkarens roll vid barnmordsrättegångarna var nämligen den att samtidigt som läkarna blev allt viktigare som undersökare av barnliken så slutade de att ta egen del i tingsrättsförhandlingarna.

Fysiskt närvarande eller inte så är det tydligt att läkarobduktion av foster blev mer och mer vanligt förekommande medan lekmannaundersökning av det döda barnet försvann som företeelse under perioden. Läkaren fick också i allt högre grad i uppgift att undersöka och på så sätt avslöja den anklagade kvinnan. Gynekologiska undersökningar för att fastställa om kvinnan väntat och fött barn blev allt vanligare och fick ökad betydelse under undersökningsperioden. Denna förändring av läkarens roll har uppmärksammats också av tidigare forskning.¹³³ Den har, exempelvis, tolkats som en gradvis rörelse från den kvinnliga erfarenheten och traditionen kring födsel och kvinnokropp mot en manlig, medicinsk, expertis.¹³⁴

Kvinnorna tvingades tillbaka och läkarna tog över rollen som juridiskt legitima undersökare. Att kvinnorna fortfarande hade en roll i övervaknings- och avslöjandeprocessen visar dock denna undersökning. I tabellen ovan märks också att antalet barnmorskor som vittnade vid rättegångarna ökade något under 1800-talet vilket visar att förekomsten av läkare inte gjorde den kvinnliga expertisen överflödigt. Läkaren spelade en viktig roll efter att brottet blivit en rättssak medan barnmorskor och grannkvinnor fortfarande spelade en lika viktig roll som tidigare i avslöjandeprocessen. De som framför allt förlorade sin roll, vilket också tabellen ovan visar, var nämndemännen som inte längre behövdes för att undersöka de döda barnen.

---

¹³² Detta gäller dem som avgav egna vittnesmål men också dem som var närvarande då en skriftlig attest lästes upp och gavs möjlighet att kommentera

¹³³ Johansson 2006, 29, 189 : Bergenlöv 2004, s. 359-372

¹³⁴ Jackson 1996, s. 71. En diskussion kring dessa frågor återfinns i kapitlet *Kvinnorelationer i vittnesmålen*.

Kvinnor och män som vittnen i barnamordsmålen

Vid varje enskilt barnmordsfall förekom i genomsnitt tio vittnen.¹³⁵ Då vittnesmålen ofta var relativt omfattande bidrog detta, tillsammans med den höga vittnesfrekvensen, till att göra barnmordprotokollen till ett såväl omfattande som innehållsrikt material.

Ett faktum är att de anklagade kvinnorna ställdes inför en domstol bestående av enbart män – häradshövding, länsman och nämndemän. Detta betydde dock inte att andra kvinnors närvaro saknades. Häradstingets behandling av ett barnmord var i allra högsta grad också en kvinnlig angelägenhet. En genomgång av häradsrättsprotokollen visar att en majoritet, 51,5%, av alla vittnen var kvinnor.¹³⁶

Tabell 3:2 Vittnen vid de undersökta barnmordsfallen 1706-1841

Kategori	Antal	%
Kvinnor	199	51,5
Män	188	48,5
Summa	387	100

Källa: Tingsrättsgenomgång

Rättegången mot Ingeborg, i inledningsfallet, följde detta mönster. Sju personer vittnade och fyra av dessa var kvinnor. Allra först vittnade husbonden om sina misstankar och matmoderns ansträngningar för att avslöja Ingeborgs belägenhet. Nästa vittne som kallades var en man som berättade att Ingeborgs matmor beklagat sig för honom om problemen med pigan. Nästa vittne var en man som efterskickats för att söka efter barnet. Följande två vittnen var pigor som tjänat tillsammans med Ingeborg och som berättade om sina misstankar och

---

¹³⁵ När referenser hädanefter görs till "vittnen" ska detta förstås som alla vittnen förutom ämbetsvittnen om inte annat uttryckligen anges. Ämbetsvittnena har uteslutits då de enbart vittnat om sin yrkesutövning och inte tillför något i hänseende till de relationer som utgör studiens huvudintresse.

¹³⁶ Fördelningen mellan män och kvinnor som vittnen var under perioden i det närmaste konstant. Under 1700-talet var 49,5% (76 stycken) av de icke ämbetsutövande vittnena kvinnor medan samma siffra för 1800-talet var 53% (123 stycken).

om hur matmodern försökt avslöja Ingeborgs hemlighet. Slutligen vittnade två kvinnor som skickats efter av matmodern för att dela säng med pigan och på så sätt avgöra om hon väntade barn eller inte.¹³⁷ Slående är att så gott som alla dessa vittnesmål tog sin utgångspunkt i matmoderns agerande. Majoriteten av alla vittnen kan sägas fungera som legitimerande av matmodern och hennes ansträngningar. Dessa vittnesmål var särskilt viktiga då matmodern själv, av oklar anledning, inte vittnade inför domstolen.

Förekomsten av kvinnor i rättssalen har diskuterats ingående med utgångspunkt i flera olika studier. Marja Taussi Sjöberg som undersökt kvinnors rättsställning under 1600-talet menar att det då var mycket ovanligt med kvinnliga vittnen och då de verkligen förekom i rättssalen rörde det sig så gott som uteslutande om gifta kvinnor. Hon menar vidare att de vittnesmål som avgavs av kvinnor oftast rörde en annan kvinnas rykte och vandel.¹³⁸ Gudrun Andersson ser i sin avhandling ett annat mönster där också ogifta kvinnor kunde vittna men där huvuddelen av alla kvinnovittnesmål ändå avgavs av gifta kvinnor.¹³⁹

Vid en närstudie av de 45 fall som utgör denna undersöknings huvudmaterial finner vi alltså att lite mer än hälften av alla vittnen faktiskt var kvinnor. Det visar sig också att gifta kvinnor utgjorde en majoritet av alla kvinnovittnen. Under 1700-talet var andelen gifta kvinnor stor (66%) medan fördelningen mellan gift och ogift var något jämnare (37% respektive 19%) under 1800-talet.

Andelen vittnande pigor och änkor var i det närmaste oförändrad mellan de två perioderna. Den stora skillnaden ligger istället i att andelen hustrur minskade kraftigt medan vittnen med oklar status ökade. En trolig förklaring är att många av de kvinnor vilkas status inte anges i protokollen var hustrur och att deras andel troligen var relativt konstant. Orsaken till rättens minskade intresse för att markera vittnens status är svår att spekulera i.

---

¹³⁷ 1780Gäsene

¹³⁸ Taussi Sjöberg 1996, s. 123

¹³⁹ Andersson 1998, s. 90ff.

Tabell 3:3 Kvinnovittnen fördelade på olika kategorier i relation till den anklagade 1706-1841

	Antal 1700-t	%	Antal 1800-t	%	Antal totalt	% totalt
Matmor	9	12	5	4	14	7
Mor	5	6,5	8	6,5	13	6,5
Hustru	44	58	45	36,5	89	45
Piga	13	17	22	18	35	17,5
Annat/oklart	5	6,5	43	35	48	24
Summa	76	100	123	100	199	100

Källa: Tingsrättsgenomgång

Majoriteten av alla vittnande kvinnor var grannhustrur – kvinnor som levde nära den anklagade men som inte ingick i hennes hushåll. Detta skall naturligtvis ställas i relation till det faktum att det fanns betydligt fler grannkvinnor än exempelvis matmödrar. I de fall där det fanns en matmor eller mor i livet vittnade dessa som regel. När det gäller pigorna så verkar de pigor som ingick i den misstänkta kvinnans hushåll vanligtvis ha vittnat medan pigor från grannhushåll var mera ovanliga som vittnen.

När det gäller vittnesmålen innehåll märks inga större skillnader mellan de olika grupperna av kvinnor. Alla kvinnor vittnade om de anklagades rykte och vandel men de kunde också redogöra för händelser i samband med de aktuella brotten. Det finns inte heller något som antyder att männens vittnesmål skulle ha värderats högre än kvinnornas eller att kvinnorna inte kunde vittna om alla aspekter i det aktuella fallet. Det går inte heller att se någon större diskrepans från rättens sida i värderingen av olika kvinnors vittnesmål. En ogift pigas vittnesmål betraktades som lika viktigt som en hustrus. Att sedan vittnesmålen speglade olika ansvarsområden och ansvarsomfattning för olika grupper ska diskuteras längre fram i avhandlingen.

Den rikliga förekomsten av vittnande kvinnor och framför allt ogifta kvinnor under både 1700-och 1800-talen implicerar en förändring jämförd med Taussi Sjöbergs material från den tidigare perioden. För-

ändringen har också uppmärksamats av Gudrun Andersson som i sin avhandling rörande 1600- och 1700-talen funnit att de ogifta kvinnornas närvaro i rättssalen (i alla roller) ökade under hennes sista undersökningsperiod (1721-1725).¹⁴⁰ Förutom denna ökning ser hon också att de gifta kvinnor som framträdde i rättssalen kunde göra det som representanter för sina hushåll.¹⁴¹ Detta är också något som återspeglas i mitt material där det förekom att en grannkvinna, matmor eller mor vittnade om sin och makens agerande. Ibland framträdde sedan maken inför rätten för att verifiera hustruns vittnesmål men så var inte alltid fallet.

Kvinnornas närvaro som vittnen vid rättegångarna visar på en diskrepans mellan lagstiftningen och rättspraxis.¹⁴² Kvinnor hade, från 1697, rätt att vittna vid rättegångar men deras omyndighet försvårade detta då vittnesmålet borde komma från kvinnans förmyndare, det vill säga make, far eller husbonde.¹⁴³ Hilde Sandvik och Sölvi Sogner har visat att norska kvinnor hade större möjligheter än vad lagen föreskrev men att det var den sociala tillhörigheten och civilståndet som avgjorde den rättsliga ställningen och satte gränser.¹⁴⁴ De visar också att de gifta kvinnorna inte bara innehade den möjliga rollen som vittnen i rättegångar utan att de också kunde delta i edgång. I Stavanger var det till exempel möjligt för en anklagad barnamörderska att samla 11 kvinnor som svor att barnet varit dödfött. En sådan edgång friade kvinnan förutsatt att motbevis saknades.¹⁴⁵

Det kan alltså sägas att barnamordsrättegångarnas vittnesmål skiljer sig något från den bild som målats av tidigare forskning. Dels genom att kvinnor vittnade i mycket stor utsträckning och att de vittnade om allt. Dels, och kanske framför allt, genom att ogifta kvinnor vittnade i relativt hög utsträckning.

Ett annat rättshistoriskt område som på flera sätt liknar barnamordet är de svenska häxprocesserna. Vid dessa såg ofta mönstret för såväl anklagade som vittnen ut på liknande sätt som för barnamords-

---

¹⁴⁰ Andersson 1998, s. 93

¹⁴¹ Sogner, Lindstedt Cronberg & Sandvik 2000, s. 174

¹⁴² Taussi Sjöberg 1996, s. 81; Sogner, Lindstedt Cronberg & Sandvik 2000, s. 174

¹⁴³ Sundin 1992, s. 103

¹⁴⁴ Sogner, Lindstedt Cronberg & Sandvik 2000 : Se också Taussi Sjöberg 1996, s. 93

¹⁴⁵ Sogner, Lindstedt Cronberg & Sandvik 2000, s. 172f

rättegångarna. Historikern Maria Bondesson konstaterar i sin avhandling *Religiösa konflikter i Norra Hälsingland 1630-1800* om bland annat häxprocesser under andra halvan av 1700-talet att en mycket stor del av de vittnande var kvinnor samtidigt som de anklagade som regel också var kvinnor.¹⁴⁶ Bondesson konstaterar att cirka två tredjedelar av alla vittnen över 18 år var kvinnor vilket är en högre andel än i de undersökta barnmordsfallen. Hon menar också att om man ser till vilka som kan betecknas som de mest aktiva vittnena så är dessa till fyra femtedelar kvinnor.¹⁴⁷ Metoden att kategorisera avgivna vittnesmål som aktiva respektive passiva har visat sig fruktbar också på barnmordsmaterialet. Här använder jag mig av en förenklad variant av Bondessons metod och ser enbart till de vittnesmål som kan kategoriseras som passiva (alla andra ses som aktiva). Som passiva vittnesmål räknas de där vittnet inte säger sig ha någon kunskap om fallet och därför inte kan uttala sig. Dessutom räknas också vittnesmål där man hänvisar till och instämmer i någon annans vittnesmål utan att upprepa eller utöka detta som passivt.

Genomgången visar att 77, vilket motsvarar 20%, av de avgivna vittnesmålen kan räknas som passiva. 28 passiva vittnesmål avgavs av kvinnor och 49 av män. Av kvinnornas vittnesmål kan alltså enbart 14% kategoriseras som passiva medan siffran för männen är 26%.

Dessa siffror är inte lika entydiga som Bondessons men de säger ändå något om vittnesmålen beskaffenhet och det faktum att kvinnorna verkar ha haft mer kunskap om omständigheterna kring barnmordet och de anklagade kvinnornas vardag. Männen verkar i högre utsträckning ha kallats av rätten på grundval av sin status och ställning. Rättens huvudsakliga informationskällor var alltså kvinnorna.

---

¹⁴⁶ Fördelningen mellan män och kvinnor som anklagades för trolldomsbrott skiftade kraftigt såväl geografiskt som tidsmässigt men i de svenska processerna var en klar majoritet av de åtalade kvinnor. Se Bondesson 1997 och exempelvis Ankarloo 1984, s. 269f.

¹⁴⁷ Bondesson 1997, s. 91f.

Information och anmälan

Skvaller, rykten, informations spridning eller vad man än väljer att kalla det beskrevs i majoriteten av de undersökta rättsprotokollen.¹⁴⁸ Informationsutbyten förekommer i materialet framför allt under benämningen "rykten". Ett rykte är enligt Nationalencyklopedin en "obekräftad, sann eller falsk berättelse", vanligen om någon som inte själv är närvarande.¹⁴⁹

Begreppet "skvaller" förekommer inte i rättsmaterialet men kan ändå användas för att beskriva det som försiggick. Ordet har i stort sett samma innebörd som "ryktesspridning", det vill säga spridning av "obekräftad, sann eller falsk berättelse", men är behäftat med än mer negativa associationer. Ur ett genusperspektiv är det intressant att den engelska motsvarigheten "gossip" till en början syftade på en närstående i form av en gudförälder. En meningsförskjutning gav ordet innebörden (förutom betydelsen "skvaller") "nära kvinnlig vän" och förde samtidigt en negativ konnotation till ordet.¹⁵⁰ Också i svenska språket finns en koppling mellan det kvinnliga och skvallret vilket man kan se i att det finns såväl skvallerkärringar som skvallermostrar men inga manliga motsvarigheter. Skvallret som företeelse är således tydligt kopplad till det kvinnliga. I studien kommer begreppen skvaller, ryktes spridning och informationsutbyte att användas parallellt och synonymt.

Den information och de farhågor som förekom och fördes vidare i samband med de undersökta barnamorden hade en viktig del inte bara i återberättandet av händelseförloppet utan också i själva avslöjandet. I så mycket som 32 av de 45 undersökta tingsrättsfallen återfinns direkta referenser till ryktesspridning och det är troligt att det förekom också i andra fall. Ofta är det svårt att veta vem som talat med vem och varifrån ett rykte kommit. Vanligen talades det om allmänna rykten eller att "sådant rykte om henne bland folket gick."¹⁵¹ Ursprunget var således svårfunnet. Skvallrets innehåll och dess konsekvenser är dock lättare att se.

---

¹⁴⁸ I 71% av de undersökta tingsrättsfallen förekom konkreta hänvisningar till rykten.

¹⁴⁹ Ne.se [090226]

¹⁵⁰ Capp 2003, s. 7, 51

¹⁵¹ 1748Mark:1

1757 förekom ett allmänt rykte om Kirstin Larsdotter. Det talades om att hon tjocknat och att man trodde att hon väntade barn. Ryktet nådde slutligen länsmannen som hört det från flera håll "utan att veta vilka som det utgivit." Tingsrätten ställde sig frågande till varför länsmannen nöjde sig med att förhöra Kirstin och inte, när detta inte ledde till ett erkännande, tillkallade hustrur som kunde undersöka hennes bröst. Han försvarade sig med att han "ej visste vad säker grund till detta rykte kunde vara och han förövrigt icke ville vara den som skulle komma henne med rykte uppå".¹⁵²

Exemplet Kirstin visar vilken inneboende kraft ryktet hade. I det här fallet ledde ryktet till att länsmannen uppmärksammade fallet men eftersom han inte ville bidra till att eventuellt spä på spridningen av falska rykten avslöjades inte brottet.

Det talades mycket på bygden och bland tjänstefolket i hushållet. Det pratades om den misstänkta ändrade utseende, det talades om hur matmodern skötte sin uppgift som övervakare, det talades om ifall kvinnan verkligen väntade barn eller ådragit sig någon åkomma. Det talades mellan män och kvinnor även om det verkar vara främst kvinnor som refererar till rykten i rätten.

En genomgång av hur barnamorden anmäldes ger en splittrad bild. I 49% av fallen finns ingen information som gör det möjligt att avgöra vem som anmälde barnamordet till myndigheterna. Övriga fall visar att det huvudsakligen var husbondefolket eller deras grannar som anmälde pigan. I ett enda fall anges ryktet som avgörande då ett barnamord uppenbarades efter att länsmannen reagerat på ett utkommet rykte.¹⁵³

Oklarhet kring initiativ och agerande råder för de fall där husbondefolket framförde anmälan. I vissa fall är det tydligt att matmodern med eller utan stöd av någon annan framförde anmälan medan det i andra fall råder oklarhet om vem som rapporterade. I de fall där husbonden eller husbondefolket tillsammans anmälde är det dock alltid

---

¹⁵² 1757Mark

¹⁵³ 1748Mark:1

så att matmodern hade en aktiv roll i avslöjandet.¹⁵⁴ Det finns däremot ingenting som tyder på att husbönderna i liknande utsträckning var aktiva i de processer som ledde fram till anmälningar från matmödrarna.¹⁵⁵ Ett av dessa fall är särskilt intressant då husbondefolket var länsmannen och hans hustru. Trots mannens ämbete var det hustrun som genomförde förhören med pigan, eftersände prästen och under rättade sin man. Hustrun kunde sedan inte vittna i rätten då hon ännu inte kyrktagits men det råder inget tvivel om att det var hon som hade ansvar för undersökningen medan husbonden (länsman) inte agerade alls.¹⁵⁶

Matmödrarna bidrog alltså till avslöjandet både när de själva anmälde som när maken gjorde det. Slående är att husbönderna inte ens var särskilt aktiva i de fall där de själva stod som anmälare. I tre av de av husbonden anmälda fallen kan matmodern och husbonden ses som lika aktiva i avslöjandet.¹⁵⁷ I två fall var matmodern aktiv i avslöjandeprocessen medan han förhöll sig passiv trots att han angavs som ensam anmälare.¹⁵⁸

Konstateras kan att ingen större vikt lades vid vem som anmälde ett barnamord till myndigheterna. Det förekommer fall där anmälaren var husbonde, matmor eller närboende men också pigor.¹⁵⁹ Det visar sig också i protokollen att den som gjorde anmälan inte nödvändigtvis var den som ansvarat för avslöjandeprocessen.

Förekomsten av rykten och skvaller ledde inte i sig själv till avslöjande av barnamordsbrotten. Rykten ledde dock till uppmärksamhet, bekräftelse av egna misstankarna, mod att agera tillsammans, till upprepade frågor och slutgiltiga erkännanden.

---

¹⁵⁴ 1832Kulling:1, 1833Mark, 1772Mark, 1780Gäsende, 1792Valbo (Här kan man i och för sig ifrågasätta huruvida någon anmälan över huvudtaget gjordes då det hela avslöjades en dag då länsmannen kom till gården i ett annat ärende).

¹⁵⁵ 1731Ås, 1772Vedbo och 1768Valbo

¹⁵⁶ 1768Valbo

¹⁵⁷ 1780Gäsene där matmor och husbonde anmälde gemensamt. 1832Kulling:1 där husbonden anmälde ensam. Vid fallet 1792Valbo hävdade såväl matmor som husbonde att de varit ovetande under graviditeten men de deltog båda i avslöjandeprocessen och anmälan efter förlossningen.

¹⁵⁸ 1772Mark, 1833Mark.

¹⁵⁹ 1832Mark:1

Ryktets väg

I barnamordsfallen är det tydligt att ryktet ofta spreds från mun till mun innan någon tog initiativ att fråga kvinnan om hon var havande. Inger Lövkrona går så långt som till att säga att ryktesspridningen var "oundviklig".¹⁶⁰ Riktigt så långt skulle jag inte vilja sträcka mig men det står klart att rykten nämns konkret i mer än hälften av de undersökta barnamordsfallen.¹⁶¹

Enbart i ett fåtal fall verkar ryktesspridningen ha varit frånvarande eller i alla fall osynlig (eller snarare "ohörig"). Detta rörde främst de fall där de inblandade levde i ett litet och i någon mening isolerat hushåll. När husbonden var lägersmannen och hushållet bestod av få personer visar rättegångsprotokollen att flödet av information var litet. Detta omöjliggör inte att skvaller kan ha förekommit på bygden även om det inte angavs som någon huvudsaklig orsak till att brottet avslöjades. Det finns exempel på hur skvallret spelade en roll också för dem som levde i mindre sammanslutningar. Ett sådant exempel är när Britta Svendsdotters matmor uppmanade henne att gå i kyrkan så att grannarna skulle få se att hon inte väntar barn vilket därigenom förväntades tysta allt eventuellt skvaller. Det finns i detta fall inga andra angivelser för att några rykten förekom inom det drabbade hushållets hörhall.¹⁶² Att en sådan stängd gemenskap inte alltid skapades i ett hushåll där flera och även hierarkiskt överordnade parter var inblandade ser vi också i ett fall från Marks härad där den gravida kvinnans husbonde ryktesvägen fått höra att hon blivit gravid efter samlag med hans egen son.¹⁶³ Det är också möjligt att se att inblandning utifrån skedde även i de fall där skvaller, enligt protokollen, inte förekom vilket visar att hushållets gränser inte var bestämmande för vare sig gemenskap eller aktionsutrymme.

Inte ens den misstänkta själv var helt isolerad från skvallret även om hon troligen inte alltid hade full vetskap om vad som sades om henne och hennes situation. Det hände att kvinnor som blev tillfrågade om sitt tillstånd själva lyfte fram de rykten som förekom om dem

---

¹⁶⁰ Lövkrona 1999, s. 154

¹⁶¹ I 32 av de undersökta tingsrättsfallen

¹⁶² 1753Ås

¹⁶³ 1832Mark:2

och menade dessa vara felaktiga och att beteckna som "lösa rykten".¹⁶⁴ På detta sätt använde den misstänkta själv ryktet för att visa det orimliga i att det skulle vara sant.

Ett ännu tydligare användande av ryktesspridningen återfinns i en situation där Britta Jonsdotter anklagades för att själv ha utspritt ett rykte om att hon tvingats lämna en tjänst efter att husbonden gjort närmanden.¹⁶⁵ Husbonden och Britta nekade båda till närmanden och Britta själv nekade till att ha spritt ut ryktet medan andra framhärdat i att hon var upphovet till skvallret. Den verkliga grunden till denna händelse vet vi inte. Det är dock troligt att det var Britta som spred ryktet inte minst med tanke på att flera vittnen menade sig ha hört det från hennes egen mun. Vilken anledning skulle i så fall Britta ha till en sådan handling? Ganska många visar det sig. Dels kan en sådan anklagelse ge omgivningen en något mildare inställning till att hon lämnade tjänsten i förtid. För Britta kanske det lät bättre att hon tvingats bort därför att hon antastats och inte, som den före detta husbonden menade, att hon ville tjäna mer pengar någon annanstans. En annan anledning till att sprida ett sådant rykte om sig själv var naturligtvis att det kan ha varit sant. Den enda som kunde påstå en sådan sak var Britta och den enda som kunde förneka det var husbonden. Problemet för Britta var dock att det rykte som hon kanske spred ut om sig själv för att framstå i bättre dager till slut kom att vändas emot henne. Ryktet ledde i förlängningen till att de uppgifter Britta lämnade när hon senare blev gravid och födde barn misstroddes. En ytterligare försvårande omständighet för Britta var att hon tidigare dömts för såväl våldsamt uppförande mot sin mor som tjuvnad vilket minskade hennes trovärdighet radikalt. Detta faktum skulle också kunna ses som ett motiv för Britta att sprida ryktet om den före detta husbondens behandling av henne. Att placera sig själv i en offerroll kan tyckas långt mer tilltalande än den roll hon redan innehade som dömd brottsling.

---

¹⁶⁴ Exempelvis 1833Weden, 1832 Kulling

¹⁶⁵ 1776Mark

Informationsutbytet och kvinnovärldarna

Skvallrets roll vid barnmordsavslöjandet var undanskymd och ibland diffus vilket dock inte betyder att det saknade betydelse.

Skvallret spelade en viktig roll för att legitimera den ansvariga kvinnans handlande. Ryktet bekräftade att en allmän misstanke existerade vilket gjorde det möjligt för framför allt matmodern och grannkvinnorna att konfrontera den misstänkta pigan. Skvallret fyllde därmed en funktion för att styrka kvinnovärldarnas funktioner, strukturer och medlemmar.

Informationsutbytet i form av skvaller och vidareförda rykten var på intet sätt en uteslutande kvinnlig angelägenhet. Också männen samtalade och i protokollen finns det också män som refererade till rykten på bygden. Det som däremot är slående är hur hanteringen av informationen skiftade. Det var ovanligt att de män som deltog i informationsutbytet gjorde något annat med den information de fick än att föra den vidare. De som agerade mer handfast var män i myndighetsställning och kvinnor. Nämndemän och präster reagerade på utkomna rykten genom att söka upp och undersöka den misstänkta. Kvinnorna agerade genom kroppsundersökningar och direkta frågor. En genomgång av tingsrättsmaterialet visar följande mönster för vilka som ställde frågor till den anklagade kvinnan om hennes beryktade tillstånd:

Tabell 3:4 Vittnens frågor till de misstänkta kvinnorna enligt vittnesmål i de undersökta tingsrättsfallen 1706-1841

Kategori	Antal
Gifta män	7
Ogifta män	1
Gifta kvinnor	26
Ogifta kvinnor	7
Summa	41

Källa: Tingsrättsgenomgång

Det är rimligt att tro att fler frågor uttalades än dessa och att till exempel lägersmän som misstänkte att deras relation fått följer frågade kvinnan utan att detta togs upp i rättegångsprotokollen. Det är ändå troligt att de frågor som ställdes i akt och mening att avslöja den misstänkta tillstånd också hamnade i rättegångsprotokollen då de tjänade syftet att visa hur omgivningen gjort allt för att avslöja. Det fanns ingen anledning att förtiga en ställd fråga i de fall där ett barnamord uppdagats. Med den utgångspunkten visar statistiken att frågor om och kring graviditeten tillhörde kvinnovärlden och därigenom också var dess ansvar. Och det var de gifta kvinnorna som axlade detta ansvar. En slutsats som kan dras utifrån tabellen är att gifta kvinnor som matmödrar och mödrar var särskilt motiverade att framhålla de frågor de ställt till misstänkta pigor och döttrar. Detta grundar sig troligen i de förväntningar omvärlden hade på dem när det kom till att avslöja utomäktenskapliga graviditeter. Att redovisa ställda frågor var ett av de redskap dessa kvinnor hade för att bevisa sitt engagemang och sina ansträngningar.

Skvallret spelade en roll i barnmordsavslöjandet liksom i de vardagliga relationerna, inte minst inom kvinnovärldarna. Synen på och infallsvinklar kring skvaller är i tidigare forskning skiftande men några av skvallrets funktioner som diskuterats är extra intressanta för denna undersökning.

Skvallret som praktiskt informationsanskaffande har diskuterats av den engelske historikern Bernard Capp som har framhållit skvallrets betydelse för att exempelvis få vetskap om vem man kunde lita på i affärer. Denna sorts information var av största betydelse i ett samhälle där mycket byggde på förtroende och utbyte av tjänster.¹⁶⁶ Capp ser också skvallret som en social markör. Den kvinna som fick ta del av samtalet och som själv blev lyssnad på kunde betrakta sig som en del av gemenskapen. En sådan tillhörighet var inte självklar för alla kvinnor utan måste vinnas. Denna tillhörighet i kvinnokollektivet var viktig inte bara ur en trivselaspekt utan kanske framför allt för att den var nödvändig när det gällde att få hjälp i olika ärenden som exempelvis förlossningar.¹⁶⁷ Att inte tillhöra denna gemenskap kunde inne-

---

¹⁶⁶ Capp 2003, s. 56f

¹⁶⁷ Capp 2003, s. 57f

bära att man själv blev utsatt för skvallret vilket exempelvis många utomäktenskapligt gravida kvinnor fick erfaras.

Skvallerutbyte var också ett sätt att umgås och trivas i en mer avslappnad samvaro. Vid det gemensamma brödbaket, under resor till marknaden och på väg till kyrkan – överallt där man träffades - utbyttes information, råd och skvaller vilket exempelvis den engelske historikern Robin Briggs diskuterat.¹⁶⁸

Dessutom fungerade skvallret ofta som en förtroendeskapare genom vilken man markerade att man litade på varandra. Skvallret kan också uppfattas som en form av upprätthållande av samhällets gemensamma normer. Detta främst då skvallret ofta, som i barnamordsfallen, rörde något som ansågs förkastligt och som bekämpades.

Skvallret var som sagt inte någon enbart kvinnlig angelägenhet men det fyllde en viktig funktion som socialt kitt i kvinnovärldarna. Skvallret som förtroendeskapande och social markör är det som blir tydligast i materialet. De kvinnor som befann sig i skvallrets mittpunkt, de utpekade, hamnade automatiskt utanför gemenskapen. De ägde inte längre omgivningens tillit och de tillhörde inte på samma sätt den sociala gemenskapen. Skvallret nådde slutligen fram till den misstänkta kvinnan men då i form av direkta frågor och uppmaningar att uppenbara sitt tillstånd.

Att skvallret och den uteslutning från gemenskapen som följde därpå var pressande ger materialet flera exempel på. Åtskilliga var de kvinnor som ursinnigt hävdade sin oskuld och försökte rentvå sina rykten för att på så sätt kunna återta sin position i kvinnogemenskapen. Andra kvinnor började helt enkelt tala om att ta sina liv för att slippa leva som "föraktad person".¹⁶⁹ Om sådana tankar härrörde ur det skvaller som gick om dem kan man naturligtvis inte säga säkert. Det är dock tydligt att skvallret och utestängningen ur gemenskapen spelade in när kvinnorna tänkte över sin framtid som ogifta mödrar. De kvinnor som talade om att ta sina liv angav inga ekonomiska orsaker till att de inte ville föda och vårda sina väntade barn. De hänvisa-

---

¹⁶⁸ Briggs 1996, s. 267

¹⁶⁹ 1757Mark. Också i följande fall förekom uttalade självmordstankar: 1819Kulling:1, 1831Weden, 1833Weden.

de till situationen som utstött och ensam och menade att detta var skäl nog att ge upp sitt och barnets liv.

Tydligt blir att skvallret, eller samtalet, fyllde olika funktioner – samtidigt. Att samtala om en hemligt gravid grannpiga var samtidigt ett informationsutbyte, en sorts avslappning och en positionering av den egna tillhörigheten i den sociala relationen. Därtill fyllde det säkert funktionen av kontroll och inte minst en stärkande känsla för det skvallrande kollektivet. Det står lika klart att den utsatta kvinnan inte bara bestraffades av myndigheterna utan också förlorade sin tidigare plats i kvinnovärlden.

KAPITELSAMMANFATTNING

Detta kapitelns övergripande fråga har varit vilka roller kvinnorna spelade vid barnamordsrättegångarna. Protokollen visar att expertvittnen som exempelvis läkare spelade en roll men rättens huvudsakliga väg in i fallen gick via dem som stod den anklagade kvinnan nära. Materialet visar att dessa närstående i stor utsträckning var kvinnor. De utgjorde drygt hälften av alla vittnen i barnamordsrättegångarna. En kategorisering av vittnesmålen som aktiva respektive passiva visar att kvinnorna i hög utsträckning gav aktiva, innehållsrika vittnesmål inför rätten. Anmärkningsvärt är också att alla kvinnor, oavsett social status och civilstånd, kunde vittna om alla delar av avslöjandeprocessen. Också pigor kunde ta del av avslöjandet och berätta om detta i sina vittnesmål.

Gudrun Anderson har tidigare visat att kvinnor vid rättegångar ibland vittnade som representanter för sina hushåll vilket jag också sett i mitt material. I det sammanhanget är det också viktigt att lyfta fram hur kvinnor från omgivande hushåll vittnade vid rättegångarna vilket visar att kvinnorna inte bara representerade sina hushåll utan också kvinnovärldarna.

En av informationsvägarna inom kvinnovärldarna var skvallret. De handlingar som senare ledde fram till barnamordets avslöjande hade inte sällan sin grund i allmänt spridda rykten. Ingenting tyder på att kvinnorna var ensamma om skvallret men det verkar vara så att det

var de som agerade utifrån det. För kvinnorna ledde skvallret till utfrågningar, bröstmjölkningar och undersökningar medan det för männen vanligen stannade vid rykten. Skvallret fyllde också en viktig funktion inom kvinnovärldarna inte minst som legitimitets- och samhörighetskapande.

KAPITEL 4

KVINNORELATIONER I VITTNESMÅLEN

MÖDRAR OCH DÖTTRAR

Vid de anklagade kvinnornas barnamordsrättegångar vittnade sällan deras fäder. Flera av fäderna hade avlidit men faktum är att även i de fall där fäderna var i livet lämnade de sällan innehållsrika vittnesmål. Mödrarna å andra sidan gavs, eller tog, ett betydligt större utrymme i rättssalen.

En genomgång av huvudfallen visar att mödrar nämns i 22 av de 45 fallen.¹⁷⁰ Av dessa avgav 14 egna vittnesmål.¹⁷¹ I denna genomgång har jag valt att inkludera också andra former av moderskap än det biologiska. Detta då foster- och styvmödrarna i de aktuella fallen varit en del av familjerna under en lång tid. Det är rimligt att anta att de betraktades som ställföreträdande föräldrar av såväl de närmaste som omgivningen.¹⁷²

Ett av fallen som på flera sätt kan betraktas som avvikande ger en god bild av en sedan tidigare komplicerad relation mellan mor och dotter. Bakgrundshistorien innehåller en spöstraffsdom för dottern Brita som dömts för oanständigt uppträdande och våldsamhet mot sin

---

¹⁷⁰ 1748Mark:2, 1753Ås, 1769Bjärke, 1776Mark, 1776Ås, 1779Vättle, 1789Kulling, 1792Sundal, 1819Kulling:2, 1830Bjärke, 1830Vätle, 1831Kind:1, 1831Weden, 1832Gäsende, 1832Kulling:2, 1832Mark:2, 1831Vedbo, 1833Mark, 1833Weden, 1834Kind:1, 1839Kind, 1841Gäsende

¹⁷¹ De fall där modern inte vittnade trots att hon nämndes var: 1748Mark:2, 1776Mark, 1830Bjärke, 1831Weden, 1832Kulling:2, 1833Mark, 1839Kind, 1841Gäsende

¹⁷² 1833Weden (där också släktband fanns) och 1832Mark:1.

mor Elin. Under barnamordsrättegången mot Brita framkom dock flera berättelser som samstämmt talade om en förbättrad relation. Mor och dotter delade fortfarande hushåll och tecken på fortsatta skiljaktigheter saknades.

När Brita insåg att hon väntade barn berättade hon detta för sin mor och övrigt gårdsfolk som av allt att döma gav henne det stöd och den praktiska hjälp hon behövde. Förlossningen ägde dock rum tidigare än beräknat och Brita, som var på hemväg från ett uträttat ärende tvingades föda barnet ensam vid väggkanten i sträng kyla och snö. Förlossningssmärtorna fick henne att förlora medvetandet och när hon återfick sansen fann hon barnet dött vid sin sida. Hon tog med barnet hem men ville inte berätta vad som hänt. Hon menade att prästen måste eftersändas så att modern hade stöd och tröst när sanningen blev känd. När Elin insåg att dottern fött barnet och att det var dött agerade hon såväl beslutsamt som effektivt. När hon förgäves försökt få dottern att tala eftersände hon prästen och grannar för att så snabbt som möjligt avslöja omständigheterna.¹⁷³ Mycket tyder på att drivkraften bakom detta agerande var omsorg om dottern och hennes samvete. I grannarnas och Britas vittnesmål blir det tydligt att förhållandet mellan mor och dotter i detta fall paradoxalt nog var fyllt av en ömsesidig ömhet och att det troligen var denna som drev Elin att agera.

En aspekt som skiljer ut detta fall från mängden är att Elin faktiskt inte vittnade vid rättegången. Detta kan tyckas märkligt och det är svårt att veta varför. Vanligen uteblev mödrarnas vittnesmål i de fall där döttrarna sedan länge flyttat till andra hushåll men så var inte fallet här. Någon säker förklaring står inte att finna i detta fall. Också Elin's resoluta agerande och aktiva försök att uppenbara vad som hänt under dotterns bortavaro kan sägas vara om inte unikt så i alla fall ovanligt. Ett genomgående mönster är annars att mödrarna i mycket liten utsträckning ansträngde sig för att avslöja döttrarnas havandeskap och senare barnamord.¹⁷⁴

En studie av de 14 fall där mödrarna vittnade inför tinget ger en bild av två möjliga handlingsmönster. Den ena hade sin botten i ett

---

¹⁷³ 1776Mark

¹⁷⁴ Se också fallsamlingen (bilaga 1)

förnekande där mödrarna menade sig ha saknat såväl kunskap som misstankar om döttrarnas tillstånd. Den andra strategin var att erkänna att misstankar funnits och att man till och med ställt frågor men att dessa misstankar sedan tystats av ett nekande svar från dottern eller en lugnande kommentar från någon annan som man satte tilltro till. Båda dessa sätt att möta krisen kan betecknas som defensiva.

Majoriteten av mödrarna förefaller ha tagit del av andras misstankar utan att nödvändigtvis ha tagit dem till sig och gjort dem till sina egna. Frågor och misstankar kunde ifrågasättas av mödrarna men det var svårt att helt avfärda dem då det verkar ha förväntats av en ansvarstagande mor att hon skulle låta grannar undersöka dottern för att eliminera alla misstankar.¹⁷⁵

Att det var svårt att opponera sig mot grannarnas intresse märks inte minst i det fall där en mor verkligen försökte motsätta sig såväl frågor och misstankar som undersökningar av dottern.¹⁷⁶ Kirstin hävdade att hon ingenting visste om dottern Anna Stinas havandeskap samtidigt som grannarna vittnade om hennes uttryckliga ilska över att dottern skulle komma "dragande med en horunge" och den skam som låg i att "draga ett oäkta barn på armen".¹⁷⁷ Hon hade också varit mycket aggressiv mot de grannar som framförde sina misstankar vilket kanske kan kopplas till denna skamblandade ilska.

Kirstin var själv inte närvarande när Anna Stina slutligen erkände sitt brott för en grupp grannar. När hon kom hem och insåg att Anna Stina erkänt och framvisat barnet sprang hon genast fram till dottern, lade sig hos henne i sängen och inledde ett långt viskande samtal. Detta upprepades också senare trots att grannarna försökte förhindra det i väntan på länsmannen. Dessa viskande samtal tolkades av de närvarande, och tingsrätten, som försök att utarbeta en gemensam historia som fritog Kirstin från ansvar och vetskap. Om så var fallet får vi aldrig veta, men det kan i alla fall konstateras att Anna Stina vid flera tillfällen i sin berättelse inför rätten framhöll fostermoderns okunnighet och oskuld. Rätten förhöll sig skeptisk men kunde inte

---

¹⁷⁵ Se exempelvis Lövkrona 1999, s. 87f

¹⁷⁶ Se Lövkrona 1999, s. 164 angående grannarnas kontroll som en "legitim social praxis"

¹⁷⁷ 1833Weden

döma Kirstin till ansvar mot hennes nekande, varför saken sköts på framtiden.

Kirstin beskrevs med negativa ordalag av sina grannar. Dessa negativa benämningar rörde lika mycket relationen till de vittnande grannarna som behandlingen av dottern. Detta sätt att beskriva henne indikerar att uppfattningen om henne var negativ såväl före, under som efter den aktuella krisen.

Brist på förtrolighet?

Vissa forskare har sett tecken på en bristande förtrolighet mellan mödrar och döttrar, under framför allt 1600- och 1700-tal.¹⁷⁸ En brist på samtal och närhet skulle kunna användas som förklaring till alla de fall där mödrarna påstod sig vara ovetande om döttrarnas havandeskap och förlossningar. En eventuell avsaknad av förtrolighet mellan mor och dotter reser också frågan om i hur stor utsträckning den gifta kvinnans kunskaper om sexualitet och graviditet fördes vidare till flickorna. Detta är en viktig fråga inte minst då flera av de ogifta, gravida kvinnorna sade sig till en början vara omedvetna om att de väntade barn.

Det är inte förvånande att flera av de undersökta relationerna mellan mödrar och döttrar visar prov på bristande förtrolighet. Barnamordet var i sig ett misslyckande för samhället och kvinnovärldarna och det är rimligt att anta att brist på förtrolighet, närhet och kommunikation var avgörande faktorer.

Ett fall där kommunikationen mellan mor och dotter var god rör Sophia som ensam genomgick en snabb och svår förlossning som resulterade i att barnet dog. Hon anklagades för att ha vållat barnets död men frikändes senare just på grund av sin förtroliga relation med modern. När Anna misstänkte att dottern väntade barn och ställde frågor erkände Sophia genast, varpå Anna började ta hand om arrangemangen. På kvällen när födslosmärtorna satte in begav sig Anna till grannhustrun för förlossningsbistånd som planerat. Förlossningen fick dock ett snabbt förlopp varför de två kvinnorna inte hann hjälpa Sophia i tid. När de kom in i stugan upptäckte de att barnet fastnat

---

¹⁷⁸ Telste 1993, s. 214 - 216

och först en stund senare kunde de skilja det då döda barnet från Sophia. Deras enstämmiga vittnesmål i rätten var avgörande för Sophias öde när hon enbart dömdes att plikta för lägersmålet. Moderns agerande poängterades av såväl grannar som häradsrätten som ytterst föredömligt då hon hjälpt dottern att hantera situationen och dessutom mycket noga hållit uppsikt över Sophia veckorna före förlossningen och vägrat lämna stugan för den sakens skull.¹⁷⁹

Detta exempel på förtroende kan naturligtvis inte ensamt stå som motbevis mot teorin om bristande förtrolighet men det ger i alla fall en ljusare inblick i en mor – dotterrelation.

En mer komplicerad bild av förtrolighet och närhet ger dock relationen mellan Anna och hennes mor Elin. Modern erkände att hon under hela graviditeten misstänkt att Anna var havande och att hon uppmanats av andra att ta sitt ansvar och tvinga Anna till ett erkännande. Elin menade att hon flera gånger velat fråga, men att hon inte ville genera eller bedröva Anna. Inte ens när barnet fötts och lagts i ett kläde för att bäras till prästen kunde de tala med varandra. Annas förklaring till varför hon aldrig, trots återkommande uppmaningar, erkänt sitt tillstånd och sökt hjälp var att hon ansåg sin mor ha rätt att veta först men att hon inte kunde förmå sig att berätta för just henne. Det är troligt att barnmordet hade kunnat undvikas om Anna, likt Sophia, kunnat anförtro sig till sin mor. Det är svårt att förstå hur kommunikationen mellan mor och dotter, som av allt att döma hade en nära relation, kunde bryta samman. Anna verkar ha drivits av en rädsla för att göra sin mor besviken och bakom Elins ovilja att inte bedröva och genera Anna kan misstänkas ligga en önskan att inte veta – att få skjuta undan. När saken sedan kommit i dagen var Elin drivande i ansträngningarna att få Anna att erkänna sitt brott inför prästen. Detta kan naturligtvis ses som ett sätt att dölja sin tidigare skuld och visa sig ansvarstagande. En mer sympatisk tolkning är att Elin slutligen axlade sitt ansvar för dottern genom att tvinga henne att tala.

¹⁸⁰

Materialet ger ingen enhetlig bild av relationerna mellan mödrar och döttrar. Konstateras kan istället att det i undersökningsmaterialet

---

¹⁷⁹ 1789Kulling

¹⁸⁰ 1834Kind:1

finns belägg för såväl bristfälliga som nära relationer och att detta i flera fall verkar ha spelat roll för utgången av såväl havandeskap som rättegång.

MATMODERNNS ANSVAR OCH FÖRSVAR

En av husbondens och matmoderns viktigaste uppgifter var att ha vetskap om vad som försiggick i hushållet. Bristande kunskap om detta var ett bevis på att de inte kunde sköta sina åtaganden.¹⁸¹ Det verkar dock som att denna kunskap inte behövde vara direkt. Det var, vilket ska diskuteras längre fram, tillräckligt om matmodern kände till vad pigorna gjorde – husbonden kunde sakna denna kunskap utan att riskera förlorad auktoritet.

Det tidigare diskuterade fallet med Elin som inte ville uppröra sin dotter med frågor om det havandeskap hon misstänkte ger inte bara en inblick i relationen mellan mor och dotter. Där finns också ett intressant spänningsfält mellan Annas matmor Kerstin och Elin. Dessa båda kvinnor verkar skjutit över ansvar och skuld på varandra under en längre period. Då varken husbonden eller Annas far hade något att meddela rätten (fadern vittnade men enbart genom att säga att han inget hade att säga) lämnades scenen öppen för de båda kvinnorna. Redan när Kerstin började misstänka att Anna väntade barn sökte hon upp Elin och meddelade att Anna inte kunde fortsätta sin tjänst. Elin svarade genast att ryktet var grundlöst varpå Kerstin återtog sin hotelse och lät Anna behålla tjänsten. I och med detta samtal och Elins försäkran hamnade större delen av ansvaret för Anna på Elin.

Anna födde barnet ensam i köket. Kerstin låg i rummet bredvid tillsammans med sin man. Hon medgav att hon misstänkt att förlossningen ägde rum under natten utan att ingripa eller hjälpa.

När det döda barnet skulle tas om hand efterkallades Elin. Kerstin meddelade vid hennes ankomst att Anna fött ett barn och att detta låg

---

¹⁸¹ Hansen 2006, s. 86

i ett knyte varefter allt tyder på att hon ansåg att hennes ansvar för Anna upphörde. Elin uppgav att hon, eftersom Kerstin inte sagt något om att barnet var fullgånget, förutsatte att det var ett missfall tills hon vid hemkomsten öppnade knytet och fick se barnet. Efter detta ställde hon såväl upprepade som hårda frågor till Anna som bröt samman och erkände.¹⁸²

Det är slående hur dessa kvinnor växelvis ålade varandra ansvaret samtidigt som de verkar ha varit relativt ense om att det huvudsakliga och slutgiltiga ansvaret låg hos Elin. Här är det möjligt att se en konflikt inom kvinnovärlden där de båda kvinnornas inbördes hierarkiska förhållande var oklart. Inom hushållet förekom ingen konflikt eftersom husbondefolket var ense om vems ansvaret var.

Detta förhållande är ovanligt tydligt då det fanns både en mor och en matmor i kvinnans absoluta närhet. Det vanligaste var att någon av dessa överordnade kvinnor fanns nära men inte båda. Bland undersökningens fall finns enbart två där både matmor och mor vittnade och ytterligare två där det anges att såväl mor som matmor var i livet. I det andra fallet där både en mor och en matmor tog aktiv del i den anklagade kvinnans liv var inte spänningarna lika tydliga som i Annas fall. När pigan Lena Jonsdotter anklagades för att ha kastat sitt nyfödda barn i ån kallades såväl hennes mor som matmor som vittnen. Det fanns ett vittnesmål om hur en granne sökt upp matmodern för att uppmana henne att hålla uppsikt över sin misstänkt gravida piga. Domstolen var dock tydlig när den placerade ansvaret hos Lenas mor. Detta motiverades med att Lena bott tillsammans med sin mor länge innan hon fick tjänst och sedan kvarblivit där också sedan hon påbörjat sin nya tjänst. I normalfallet var matmodern den direkt ansvariga kvinnan men i detta fall gjorde de speciella boendeformerna och den därigenom fysiska närheten att modern fick axla det fulla ansvaret för Lena och hennes agerande.¹⁸³

I övriga två fall där såväl mor som matmor nämndes vittnade inte mödrarna och där tillmättes de inte heller något ansvar eftersom de

---

¹⁸² 1834Kind:1

¹⁸³ 1819Kulling:2

befann sig långt bort från döttrarna och sedan länge överlämnat dem till andras hushåll.¹⁸⁴

Utifrån detta begränsade antal fall verkar det vara så att den mor som levde nära sin dotter hade ansvar för henne även när hon tjänade hos någon annan. Mödrar som bodde längre bort avkrävdes inte detta ansvar. Det verkar alltså inte som om det hierarkiska förhållandet mellan mödrar och matmödrar var helt säkerställt inom kvinnovärldarna, snarare var det rörligt och odefinierat.

Precis som i mödrarnas vittnesmål finner vi bland matmödrarna passivitet men också några exempel på misstänksamhet och utfrågningar. Matmödrarna var tydliga med att visa hur de förhört sig om pigans tillstånd och hur de gjort allt i sin makt för att avslöja vad som pågick i hushållet. Det viktiga var inte att veta säkert eller att lyckas med avslöjandet utan att man kunde visa att man agerat på de misstankar som fanns. Avsaknaden av misstankar godtogs inte av domstolen som förklaring till uteblivna förebyggande handlingar. Det ansågs orimligt att en kvinna som hade ett så nära samarbete med och uppsikt över pigan som matmodern skulle vara blind för alla tecken på en graviditet. Särskilt som matmodern förutsattes ha egen erfarenhet av havandeskap och förlossning.

De som framstod som mest ovetande och minst misstänksamma bland matmödrarna var de vilkas make var pigans misstänkte lägersman. Den matmor som bedragits av sin man stod inte enbart inför pigans brott utan också makens sexualbrott som var belagt med dödsstraff. Den bedragna hustrun hölls inte sällan som medansvarig då rätten ansåg det orimligt att hon inte skulle ha anat sanningen om sin makes utomäktenskapliga, sexuella relationer. Den vanligaste strategin hos dessa kvinnor var dock att hävda total okunnighet.

Pigans och matmoderns relation konstituerades av en hierarkisk ordning där matmodern hade bestämmande och överordning över pigan. Relationen var inte en okomplicerad eller entydig relation. Det förekom rivalitet mellan matmödrar och pigor då deras arbetsuppgifter inte sällan var överlappande och maktbefogenheterna oklara.¹⁸⁵ Att denna relation ytterligare försvårades om hierarkin ifrågasattes eller

---

¹⁸⁴ Dessa fall är 1833Mark och 1839Kind

¹⁸⁵ Marklund 2004, s. 153

försköts är självklart. I de fall där husbonden var pigans lägersman är det rimligt att anta att de hierarkiska förhållandena mellan pigan och matmodern förändrades. Möjligen kan det vara så att det hierarkiska förhållandet i de fall där maken nekade och inte kunde överbevisas inte förändrades i negativ mening för hustrurna. I de fall där han där-
emot erkände eller överbevisades och dömdes är det troligt att hus-
hållsuppbyggnaden och hustruns hierarkiska överordning kollapsa-
de.

Den upplevda erfarenheten

Matmödrarna var gifta kvinnor som förutsattes ha egna erfarenheter av graviditet och barnafödande. Den genomsnittliga matmodern hade fött ett eller flera barn men det fanns också matmödrar som aldrig fött barn och som därför menade sig ha svårt att avslöja en hemligt gravid piga.

Ett sätt att avslöja en havande kvinna var att studera henne när hon klev i och ur sängen eftersom hon då hade lite kläder på sig och avslöjade sin verkliga kroppsbyggnad. I materialet återfinns redogörelser för hur hustru Edela inte misstänkte sin piga vid sådana tillfällen eftersom hon själv aldrig varit gravid och därför inte kände igen en havande kropp.¹⁸⁶ Liknande argument framhölls av Inga Christinas matmor som menade att hon även om hon fått se pigan utan kläder inte hade kunnat avgöra om hon väntade barn eftersom hon "själv aldrig varit i fruktsamt tillstånd".¹⁸⁷ Sådana utsagor kan tyckas märkliga då det borde kunna förutsättas att kvinnorna trots att de själva aldrig varit havande ändå sett kvinnor i sin omgivning som varit det. Detta var också den inställning som vanligtvis uppvisades av häradsrätten i relation till dessa matmödrar.

En passage som ger stöd åt en sådan tolkning av rättens inställning till de matmödrar som förklarade sig okunniga på grund av oerfarenhet rör Ingrid's agerande i samband med pigans graviditet. I en utfrågning inför rätten fick Ingrid förklara sin påstådda okunnighet om sin fosterdotters sexuella relation med Ingrid's man, den efterföljande

---

¹⁸⁶ 1832Mark:2

¹⁸⁷ 1792Valbo

graviditeten och barnamordet. Ingrid som framhärddade i att hon var totalt okunnig om Brittans graviditet och makens inblandning fram till avslöjandet tillfrågades slutligen:

huru hon som nu gammal [...] icke kunde finna det Britta som dageligen gick uti hennes hus för hennes ögon var havande? Sv[arade]. Hon hade själv aldrig fött barn och alltså intet förstod sig därpå.¹⁸⁸

Rätten fortsatte att pressa Ingrid och lät sig inte alls nöja med hennes förklaring till okunnigheten. I detta agerande visade rätten att man ansåg att det var andra faktorer än den upplevda erfarenheten av en graviditet som spelade in i ansvarsbedömningen. I Ingrids fall framhölls till exempel hennes ålder som en in-teckning för att hon borde ha sett och avslöjat förhållandena i sitt eget hushåll.

De matmödrar som inte fött barn var i klar minoritet och bemötandet av dem visar hur stark normen om den barnafödande kvinnan var. Vidare visar sig rätten mindre intresserad av kvinnornas egentliga erfarenheter och det fanns ett krav på de gifta kvinnorna att äga kunskap om graviditeter och förlossningar även om de själva inte genomlevt sådana. Några liknande krav på kunskap fanns inte för ogifta kvinnor.

GRANNHISTRUR, PIGOR OCH FÖRTROGNA

Självkontroll fyllde en viktig funktion i ett samhälle där man levde tätt tillsammans. Det har framhållits att självkontroll var den enda form av kontroll som kunde utövas av tjänstefolk.¹⁸⁹ Denna bild kompleras i analysen av barnamordsprotokollen där det blir tydligt att också unga ogifta pigor hade relativt långtgående möjligheter och i viss mån skyldigheter till kontroll av andra. Detta motsäger dock inte den vikt

---

¹⁸⁸ 1753Ås

¹⁸⁹ Hansen 2006, 282f.

som lades vid och tilltro som tillmättes självkontrollen i ett samhälle där det inte var ovanligt att unga män och kvinnor arbetade tillsammans ett bra stycke från gården utan övervakning.¹⁹⁰

Den vanligaste pigan bland vittnena tillhörde samma hushåll som den anklagade kvinnan, men det fanns undantag. Också pigor från grannhushåll kunde vittna och det hände att sådana sändes ut av sin matmor för att informera sig om händelseförloppet.¹⁹¹ Trots att de ogifta kvinnorna, som i princip alltid var pigor, enbart utgjorde cirka 18% av de vittnande kvinnorna, var de betydelsefulla då de hade en annan vardaglig och direkt närhet till den misstänkta än många av de gifta kvinnorna. Pigorna sov tillsammans, de såg varandra kliva i och ur sängen mer eller mindre avklädda och de arbetade tillsammans hela dagarna.

Att dölja sitt havandeskap för sina medpigor måste ha varit en stor utmaning. Det var också om detta pigorna vittnade – vad de sett angående svällande och förändrade kroppar, vad de känt när de delat säng med den misstänkta och vilka tecken de sett på att en förlossning ägt rum. Pigorna hörde också rykten och ställde frågor till de misstänkta. När de tog del i det slutgiltiga avslöjandet gjordes detta vanligen på direkt order från matmodern. I ett fall hade pigorna ensamt ansvar för avslöjandet men detta var ett ovanligt fall där husbondefolket inte var hemma och kvinnan hade låst in sig.¹⁹²

Pigorna hade således ett visst utrymme att agera på egen hand men i normalfallet skedde deras inblandning på begäran av matmodern. Det fanns ett visst utrymme för egna initiativ men ingen förväntan om att sådana skulle tas.

Det är svårt att genom protokollen få några uppgifter om vänskap. I den spända situation som behandlades och som de inblandade befann sig i hamnade sådana relationer naturligt i bakgrunden av såväl strategiska som praktiska orsaker. Det fanns dock spår av vänskap som förtjänar uppmärksamhet. I ett fall fanns exempelvis en ung kvinna som efterskickats att åderlåta flera av hushållets medlemmar

---

¹⁹⁰ Lövkrona 1999, s. 171 : Lindstedt Cronberg 1997, s. 132

¹⁹¹ I fallet 1834Kind:2 skickade en närboende gästgiverska ut sin piga för att skaffa information och kunskap om grannflickans ryktade graviditet.

¹⁹² 1781Kulling – fallet diskuteras mer ingående i kapitlet *Kvinnovärldarnas ansvar*

och som visade sig vara före detta kollega till den hemligt havande och fosterfördrivningsbenägna pigan.¹⁹³ Mellan dessa två verkar det ha funnits en vänskap som också ledde till att kopperskan, som såg att väninnan väntade barn, hemlighöll sin vetskap.

I protokollen berättas att flera av kvinnorna regelbundet gick på besök i andra hushåll och på så sätt upprätthöll vänskaps- och familjereationer. Olika former av vänskapligt stöd till kvinnor som befann sig i utsatta situationer finns också angivna. Ett mycket handfast exempel berör Inga Lena och hennes hopplösa situation. Hon hade, under äktenskapslöfte, haft sexuellt umgänge med drängen Thor. När Inga Lena blev gravid lovade han att dra försorg om henne och tog henne med hem till sin far. Denne var dock kritisk mot arrangemanget och gjorde sitt yttersta för att bryta relationen, vilket han också slutligen lyckades med.¹⁹⁴ En piga i hushållet lyckades fördröja det hela över natten men tidigt om morgonen tvingades Inga Lena lämna gården. Därefter var hon beroende av sin omgivning för att ha någonstans att bo. Många av de omkringboende kvinnorna visade sig vilja hjälpa Inga Lena. Hon fick tillfälliga sov- och matplatser i hus efter hus men tvingades alltid bort med hänsyn till "grannarna". Det kan naturligtvis tyckas ovännskapligt att köra ut henne i kylan igen men det faktum att hon faktiskt fick tillfälligt husrum under en längre period visar att många brydde sig om hennes situation. Grannhustrurna vittnade också i rättegången till Inga Lenas fördel på så sätt att de framhöll den före detta fästmannen och hans fars roll i det hela och hur illa Inga Lena tagit vid sig av deras agerande.¹⁹⁵ Så även om regelrätt vänskap är svårt att hitta så finns där glimtar av relationer och gärningar som utstrålar värme och vänskap.

Majoriteten av alla vittnande kvinnor var grannhustrur och deras främsta uppgift under graviditeten var att iaktta och ställa frågor till såväl den anklagade kvinnan som hennes matmor eller mor. Utöver detta genomförde de också bröstmjölkningar och granskade det döda barnet. Dessa undersökningar initierades vanligen inte av dem själva

---

¹⁹³ 1751Mark

¹⁹⁴ Far och son dömdes till 14 dagars fängelse för att ha kört ut Inga Lena i kylan och på så sätt bidragit till barnmordsgärningen.

¹⁹⁵ 1819Kulling:1

utan var något de ombads att utföra. De "sammankallande" i dessa ärenden kunde vara den misstänkta matmor, husbonde, föräldrar eller prästen. Det grannhustrurna kunde göra på eget initiativ var att uppmärksamma matmodern på misstankar som fanns gällande pigan och att påpeka att hon borde hållas under uppsikt. Sådana påpekanden ägde rum främst när matmodern upplevdes brista i uppmärksamhet. En vanligare inblandning var att infinna sig på matmoderns uppmaning eller att söka upp henne för att visa sitt stöd i en uppkommen krissituation.

Den invaderade kvinnokroppen

Kvinnokroppen och framför allt inställningen till den innehöll en kraftfull paradox. Samtidigt som en kvinnas kropp, och därmed också hennes sexualitet och havandeskap, var något högst privat och hemligt befann den sig också i centrum för såväl nyfikenhet som offentlig kontroll.¹⁹⁶ Graden av hemlighetsfullhet och offentlighet var dock glidande och i högsta grad baserad på kvinnans position. Inställningen till en kvinnas kropp avgjordes huvudsakligen av hennes civilstånd, ålder och sociala status. Den unga ogifta kvinnans kropp var särskilt utsatt då den sågs som tillgänglig för såväl mäns lustar som kvinnors undersökningar.¹⁹⁷

Ett giftermål innebar att brudens kropp hamnade utom räckhåll för andra kvinnors uppmärksamhet och kontroll samtidigt som det också var en markering gentemot andra män. I och med giftermålet fick istället maken rätt till kvinnans kropp.¹⁹⁸ Giftermålet innebar alltså ett skydd, en tillhörighet men också en rättighet och en skyldighet att kontrollera andra kvinnor.

Det har argumenterats för att de gifta kvinnornas antagna monopol på övervakningen av de unga ogiftas sexualitet var en viktig del för balansen i könsordningen.¹⁹⁹ Normen om den gifta kvinnan som enda tänkbara innehavare av modersrollen var stark och det var den gifta

---

¹⁹⁶ Gowing 2003, s. 10

¹⁹⁷ Gowing 2003, s. 15

¹⁹⁸ Gowing 2003, s. 58

¹⁹⁹ Se exempelvis Telste 1994, s. 141

kvinnans uppgift att upprätthålla denna norm och avslöja avvikelser från den. Undersökningen av protokollen ger dock vid handen att rollen som övervakare inte enbart tillföll den gifta kvinnan.

Männen verkar ha spelat en mycket liten roll i det vardagliga samtalet kring kroppar, sexualitet och reproduktion. Tydligt är också att männen inte tillmättes samma ansvar för sina döttrar, pigor eller grannkvinnor som kvinnor i olika positioner gjorde. Inom kvinnogruppen var agerandet ganska likartat då såväl ogifta som hustrur tog del i samtal, bevissamlande och avslöjande. En klar skillnad ligger dock i de olika grader och former av ansvar som utkrävdes av de olika kvinnorna. Såväl rätten som den mer vardagliga omgivningen förutsatte och krävde att de gifta kvinnorna, med mor och matmor i spetsen, tog det huvudsakliga ansvaret. Pigor såg förvisso efter varandra och förväntades också göra så men detta betraktades, i alla fall i barnamordsfallen, främst som en hjälp när matmodern eller en annan gift kvinna skulle agera.

Kontrollen av kvinnokroppar ska till stor del betraktas som ett maktverktyg och ett uttryck för hur kvinnorna själva bevakade den normerande könshierarkin. Det är dock viktigt att samtidigt se att den också var ett uttryck för omsorg om de ogifta flickorna som man ansåg inte kunde eller borde ta det fulla ansvaret för sig själva eller sina kroppar i en värld som de förutsattes veta mycket lite om.

Graviditetens experter

Det har påståtts att den ogifta gravida kvinnan befann sig i en verklighet där kvinnorna runt henne inte var anförvanter utan fiender och att "de andra kvinnornas" övervakning var ständig för att inga tecken på avvikelser skulle passera osedda.²⁰⁰ En sådan inställning till kvinnornas relationer är, utifrån mitt material, betydligt överdriven. Det är tydligt att de ogifta kvinnorna verkligen bevakades och studerades men inte i den utsträckning som formuleringarna ovan lite dramatiskt vill göra gällande.

När en graviditet misstänktes intensifierades dock övervakningen markant. Medan den medicinska expertisen ansåg det komplicerat att

---

²⁰⁰ Gowing 1997, s. 87-90

säkert avgöra om en kvinna väntade barn menade man på lokal nivå att de gifta kvinnorna kunde avgöra detta genom framför allt bröstundersökningar där förekomsten av mjölk garanterade havandeskap, ett samband som förnekades av vetenskapen.²⁰¹ De gifta kvinnorna ansågs, med erfarenhetens rätt, inte bara sitta inne med detaljkunskaper om kvinnokroppen och havandeskapsprocessen utan också om förlossningar och nyfödda barn. För att spetsa till resonemanget kan man säga att de gifta kvinnorna var de enda som, enligt lag, hade rätt att ha egen erfarenhet av dessa processer.²⁰² När det gällde de nyfödda (och dödade) barnen så kunde de även undersökas av män, men det var vanligtvis kvinnorna som blev tillfrågade om utvidgade kunskaper om barnen såsom fullgångenhetsgrad och livsduglighet medan männen främst konstaterade om de såg sårigheter på kroppen eller inte. Under senare delen av undersökningsperioden, när också dessa undersökningar kom att få en ökad betydelse i själva rättssaken, övertog utförandet av dem av läkaren.

Det har påståtts att kvinnornas fysiska och mycket påtagliga kontroll av varandras kroppar var ett sätt att bevara en position och att denna möjlighet försvann i och med professionaliseringen.²⁰³ Någon sådan passivisering eller ens ett hindrande av de gifta kvinnornas möjlighet att kontrollera den ogiftas sexualitet syns dock inte i mitt material.

Bröstmjölkning och hot

För att tingföra en barnamörderska krävdes ett erkännande eller någon form av annat starkt bevis som exempelvis ett dött barn eller kroppsliga bevis. Det första steget var för den närmaste omgivningen ofta att själv försöka utföra förhör med kvinnan för att sedan efterkalla prästen som ansågs ha den bästa möjligheten att frampressa en

---

²⁰¹ Jackson 1996, s. 62, 73

²⁰² Detta med vissa undantag, exempelvis de kunskaper om navelsträngens förbindande som diskuterats ovan och som förväntades vara allmänskunskap bland kvinnorna. En annan sådan kunskap som förutsattes var den gravida kvinnans egen kunskap om sitt tillstånd. En hävdad omedvetenhet eller okunskap accepterades inte som argument. Se också Gowing 2003, s. 41f.

²⁰³ Gowing 2003, s. 34, 73

sanningsenlig bekännelse.²⁰⁴ När en kvinna trots prästerskapets och grannarnas förhör vägrade erkänna kunde man hota med kroppsun-
dersökning i hopp om att kvinnan skulle förstå sin hopplösa situation
och erkänna.²⁰⁵ När också detta misslyckades utförde man bröst-
mjölkningen. Det förekom att matmödrar eller grannkvinnor på eget
initiativ, utan kontakt med länsman eller präst, utförde undersök-
ningen för att avslöja en misstänkt kvinna men detta var mycket ovan-
ligt.²⁰⁶

Bröstmjölkningsarna kunde alltså utföras som en direkt följd av en
tydlig misstanke. I litteraturen återfinns också två andra former av
mjölkning. Den första formen utfördes när ett dött spädbarn påträffa-
des och alla ogifta kvinnor i ett område mjölkades för att återfinna
barnets mor. Den andra formen var den så kallade pigsynen eller gå-
sagången. Detta var en form av kontroll som inte grundade sig i nå-
gon egentlig brottsmisstanke. De gifta kvinnorna gick, enligt bland
andra Jonas Frykman, runt och undersökte byns alla unga ogifta
kvinnor för att se om någon var gravid. Sådana undersökningar före-
togs två gånger om året varje vår och höst. Denna sedvänja var for-
mellt förbjuden under långa perioder men förekom ändå.²⁰⁷ Det är
osäkert hur utbredd eller överhuvudtaget förekommande gåsagången
egentligen var då källorna som använts för att styrka dess existens
främst är muntliga berättelser. Klart är i alla fall att inga exempel på
gåsagång eller pigsyn förekommer i mitt material som enbart innehåller
den mer traditionella bröstmjölknings utförd i samband med en
direkt misstanke.

Bröstmjölkningsen gick till så att en eller flera hustrur klämde på
kvinnans bröst för att se om de innehöll mjölk vilket i så fall var bevi-
set för att kvinnan fött eller väntade barn. Bröstmjölknings kunde alltså
företas dels som ett sätt att avslöja att en förlossning skett men också
för att konfirmera misstanken om graviditet. Bröstmjölken ansågs
bildas omkring den fjärde graviditetsmånaden vilket möjliggjorde

---

²⁰⁴ Detta förfaringsätt användes också vid misstankar om ett förövat tidelag enligt
Liliequist 1992, s. 97

²⁰⁵ Detta var ofta mycket effektivt. Ett exempel där bröstmjölknings användes som
hot är 1709Tössbo – mer om detta lite längre fram i detta kapitel.

²⁰⁶ se exempelvis 1780Gäsene

²⁰⁷ Lövkrona 1999, s. 165-170 : Frykman 1977, s. 106-116

undersökningar relativt tidigt vid ett misstänkt havandeskap.²⁰⁸ Sådana tidiga bröstundersökningar har setts som försök att förekomma och förhindra barnamord.²⁰⁹ Det är dock svårt att tro att man verkligen handlade med barnamord i åtanke i sådana situationer då brottet var så ovanligt. Troligare är att man genom ett avslöjande ville tvinga kvinnan till öppet tal om graviditeten.

Bröstmjölknigen var en syssla förbehållen de gifta kvinnorna. Initiativet kom vanligen från en myndighetsperson som präst eller länsman men det förekom också initiativ från kvinnorna själva.

Det är svårt att säga något om hur de undersökande kvinnorna valdes ut. Vid ett tillfälle fick den misstänkta kvinnan själv välja sina undersökare.²¹⁰ Detta exempel måste betraktas som en kuriositet snarare än en antydning om någon form av regel. Det verkar vara så att närboende, gifta kvinnor tillkallades för undersökningarna men hur urvalsprocessen mer precist gick till kan inte avgöras med utgångspunkt i detta material. Det verkar dock som att särskilt närstående kvinnor, som mödrar och systrar, inte deltog i bröstmjölknigen.

När det gäller inställningen till mjölknigen och de som utförde dem så förutsattes den misstänkta om inte välkomna så i alla fall tolerera undersökningen. I endast ett fall finns angivet att kvinnan vägrade att låta sig undersökas. Undersökningen ägde ändå rum på de två grannhustrurnas initiativ.²¹¹ Det vanliga var dock att hotet om mjölknigen ledde till ett erkännande alternativt att kvinnan själv välkomnade undersökningen. Ett sådant välkomnande kunde ha olika grunder – det kunde byggas på vetskapen om att undersökningen var oundviklig om den väl initierades. Det kunde också vara så att kvinnan hoppades kunna befria sig från misstankarna genom att tillåta en kroppsundersökning.

Under 1700-talet användes bröstmjölknigen i fem av undersökningens huvudfall för att avslöja barnafödande och undangömmande

---

²⁰⁸ Gowing 1997, s. 91

²⁰⁹ Telste 1994, s. 135

²¹⁰ 1769Bjärke

²¹¹ 1839Kind

av döda barn.²¹² Hot om bröstmjölkning förekom i flera fall och ledde ofta till ett erkännande vilket gjorde kroppsundersökningen onödig.²¹³

Bröstmjölkningarna var fortfarande i bruk under 1800-talet och kombinerades vanligen med en gynekologisk undersökning och utfördes så gott som alltid av läkare eller barnmorska. Vid 11 av 1800-talsfallen utfördes en kroppsundersökning av kvinnan och vid sju av dessa var den undersökande en läkare. Barnmorskan undersökte i ett fall, vid två fall undersöktes kvinnan av både läkare och barnmorska och vid ett enda tillfälle var undersökarna grannkvinnor.²¹⁴

Hot om bröstmjölkning användes alltså i flera fall men man behövde inte varje gång skrida till handling. Hoten och de resultat de fick visar att detta var ett möjligt kontrollinstrument för kvinnorna och att de misstänkta var medvetna om detta. Antalet kvinnor som nekade till sina brott skilde sig inte åt mellan århundradena men kroppsundersökningen kom att få en annan roll. Under 1800-talet blev det viktigare att presentera bevis i rätten och ett av dessa bevis var kroppsundersökningen som då måste utföras av en professionell person. De olika syftena med undersökningen gjorde att ansvaret för dem försköts från kvinnokollektivet till läkarkåren. Det är i detta sammanhang viktigt att minnas att kvinnorna fortfarande tog del i kontroll och avslöjandeprocess och att långt ifrån allt ansvar överlämnats till läkarna.

KAPITELSAMMANFATTNING

Kapitlets övergripande fråga rör vad vittnesmålen kan berätta om relationerna kvinnorna emellan och det står klart att det i protokollen finns en hel del att hämta om detta. De kvinnor som vittnade vid den misstänkta barnamörderskans rättegång var de som stod henne när-

---

²¹² 1748Mark:1, 1769Bjärke, 1779Vättle, 1780Gäsene och 1788Nordal.

²¹³ 1709Tössbo, 1792Valbo, 1830Ås

²¹⁴Läkarundersökningar: 1819Kulling:2, 1831Weden, 1832Mark:2, 1833Mark, 1833Weden, 1834Kind:2, 1841Weden. Barnmorskeundersökning: 1832Mark:1. Undersökning av läkare och barnmorska: 1832Kulling:2, 1839Kind. Undersökning utförd av grannkvinnor: 1832Gäsene

mast. Det var hennes mor, hennes matmor, de pigor hon tjänade tillsammans med och hustrurna som bodde i husen intill. Dessa kvinnor hade alla olika nivåer av ansvar för varandra och det var framför allt om hur detta ansvar förvaltats som vittnesmålen handlade.

De vittnande mödrarna förhöll sig vanligen på ett av två sätt till dotterns brott och det egna ansvaret. Den första strategin innebar ett förnekande av all kännedom och alla misstankar. Mödrar med den andra utgångspunkten erkände att misstankar funnits men att dessa tystats av utomståendes utsagor eller dotterns eget förnekande av graviditeten. Det har framhållits att förtroligheten mellan mödrar och döttrar i det förgångna varit bristfällig. Mitt material ger inte stöd för en sådan ensidig tolkning utan visar att det fanns utrymme för såväl bristande som stor förtrolighet mellan mödrar och döttrar.

Matmödrarna framhävde ofta de åtgärder de vidtagit efter uppkomna misstankar. Det är i materialet tydligt att mödrarna och matmödrarna hade ett särskilt ansvar för att ställa frågor, låta undersöka och avslöja dotterns eller pigans hemlighet. Det var ovanligt att mödrar initierade kroppsundersökningar men det är tydligt att de förväntades låta omgivningen utföra sådana utan protester eller ingripanden. Matmödrar och mödrar förutsattes också äga kunskap om havandeskap och förlossning vilket, i rättens och lokalsamhällets ögon gav dem rätt och skyldighet att avslöja den misstänkta. Denna kunskap förväntades av alla mödrar och matmödrar oavsett om de fött barn själva eller inte.

I diskussionen om det hierarkiska förhållandet mellan mödrar och matmödrar berörs en annan av undersökningens frågor nämligen den om fördelningen av makt och ansvar i kvinnovärldarna. Någon exakt hierarkisk ordning mellan dessa kvinnokategorier kan inte identifieras i materialet då antalet fall där mödrar och matmödrar förekom samtidigt är litet. Tydligt är dock att denna relation var komplicerad.

Pigorna hade också en plats i avslöjandeprocessen och det visar sig i vittnesmålen att de hade relativt långtgående möjligheter till kontroll av andra pigor. Något större ansvar eller makt att ingripa på egen hand hade de dock inte och vanligen agerade pigorna på matmödrarnas begäran. Att pigorna deltog i avslöjandet och dessutom vittnade i rätten är något som inte diskuterats i tidigare forskning, där hustrur

utgör den överväldigande majoriteten av de fåtal kvinnovittnen som rapporteras. I mitt material är dock pigorna om än i minoritet frekvent förekommande.

Grannhustrur utgjorde majoriteten av alla kvinnovittnen och de tog också en aktiv del i avslöjandeprocessen. Det var de som kallades in för att utföra kroppsundersökningar av den anklagade pigan. Under periodens gång fick läkarna en större roll att spela vid rättegångarna men ingenting tyder på att kvinnornas möjlighet eller ansvar att kontrollera de ogiftas sexualitet minskade. Vanligen resulterade hot om bröstmjölkning i att kvinnan erkände men i de fall där så inte var fallet utförde grannhustrurna, vanligen tillsammans, bröstundersökningen som skulle bevisa att kvinnan väntade barn. Bröstmjölkningarna och hoten kan ses som makt demonstrationer som de utsatta kvinnorna hade svårt att försvara sig emot.

KAPITEL 5

KVINNLIGHET OCH MODERSKAP

KVINNA OCH MOR

En av kvinnans viktigaste uppgifter under undersökningsperioden var att bära och föda sina barn. Att bli mor var på ett sätt att bli kvinna. Men moderskapet var också något annat. Det var en social gemenskap kvinnor emellan där vården av barnen ingick.²¹⁵ Moderskapet var en uppgift att utföra men också ett privilegium som kunde medföra en viss upphöjelse. Innebörden av moderskapet som något annat än plikt har dock diskuterats. Inger Lövkrona menar exempelvis att barnafödande och moderskap enbart var kvinnans plikt utan att medföra någon status eller makt.²¹⁶ Oavsett vilken syn man har på kvinnors ställning och innebörden av moderskapet är det inte svårt att hålla med om att kvinnornas olika situationer till stor del bestämdes av "det faktum att hon föder, ammar och fostrar barn".²¹⁷

Mor blir den kvinna som föder ett barn. Normerna kring moderskap är dock mer komplexa än så. En fråga rör det goda moderskapet och huruvida det konstitueras av något mer än basal omvårdnad och känslomässigt engagemang eller om det biologiska bandet är den avgörande faktorn. Ofta går en viktig kulturell aspekt förlorad i dessa diskussioner och det kan därför vara fruktbart att betrakta moderskapet som konstruerat utifrån normer och praxis. Mo-

---

²¹⁵ *Women's worlds in seventeenth – century England* 2000, s. 187

²¹⁶ Lövkrona 2001, s. 40

²¹⁷ Munktell 1987, s. 26

derskapet måste då ses som något definierat utifrån erfarenheter, förväntningar och kultur.²¹⁸ Frågan som kvarstår blir om denna definition var applicerbar också på den normbrytande ogifta modern.

Den goda modern skapas (och återskapas)

I dagens samhälle ses det som självklart att en mor i normalfallet älskar sitt barn. Inte ens i de fall där en mor dödar sitt barn talas det särskilt ofta om brist på kärlek utan snarare om förvirring, förtvivlan och psykisk sjukdom. Föräldrakärleken har blivit så införlivad i vår kultur och vårt tänkande att den anses självklar.

När den franske historikern Philippe Ariès presenterade sitt klassiska arbete om barndomens historia menade han att föräldrakärleken var ett relativt sent påfund.²¹⁹ Den höga dödligheten och skillnader i begravningsskick i tidiga perioder har, av Ariès efterföljare, tagits som intäkt för att kärleken till barnen inte hade någon framskjuten plats i medvetandet om den ens existerade.²²⁰ Moderskärleken har av vissa daterats till slutet av 1700-talet och kopplas då bland annat till en ny syn på barnen som en ekonomisk tillgång för samhället.²²¹ Detta sätt att beskriva synen på barnen har dock aldrig stått oemotsagt. Det finns gott om exempel, inte minst i mirakelberättelser, som talar om en stark relation mellan föräldrar och barn långt tillbaka i tiden.²²²

Mycket tyder på att det under 1700-talet växte fram nya normer kring moderskapet vilka var helt i samklang med överhetens vilja. Kvinnan knöts närmare samman med sitt barn och förväntades amma och sköta barnet så att det kunde nå vuxen ålder. Talet om kvinnors kärlek och ömhet för sina barn blev vanligt och statsmakten deltog aktivt i denna process.²²³

Närvaron av moderskärlek kunde dock inte i sig garantera det goda moderskapet. Britta Andersdotter födde i september 1831 en

---

²¹⁸ Beausang 2005, s. 98 : Holm 1993, s. 91-95

²¹⁹ Ariès 1982

²²⁰ Beausang 2005, s. 110

²²¹ Badinter 1981, s. 103ff.

²²² Se exempelvis Myrdal 1994, s. 46-73 : Österberg, 1995, 73f., 93-116 : Lennartsson 2002, s. 353

²²³ Hedenborg 2004, s. 55ff.

liten son. Hon älskade honom – om det var alla i omgivningen överens. Natten till den 22 december väcktes Britta av en argsint och sömning dräng som bad henne trösta och tysta pojken som låg i vaggan och skrek utan att hon märkt det. Britta tog honom till sig i sängen och somnade med honom vid bröstet. När hon vaknade om morgonen låg barnet dött vid hennes sida, troligen ihjälklämt av moderns tyngd. Grannar, husfolk och kvinnans man vittnade om hennes kärleksfullhet och om den ömhet hon alltid visat barnen. De förtvivlade tårar hon fällde över sonen återgavs också ingående. Men till historien hörde också att Britta tidigare fött sju barn varav enbart ett fortfarande var i livet. De andra barnen hade ”naturligen dött” med undantag för den nu döde pojken och ett tidigare barn som Britta stått anklagad för att ha kvävt i sängen på liknande sätt. Denna händelse var viktig för tingsrätten och hölls emot henne men var ingenting som lyftes fram av övriga vittnen. Däremot berättade en grannkvinna att hon förvisso inte kunde avgöra om kvinnan varit öm eller vårdslös med barnet men att hon likväl en gång tvingats uppmana kvinnan att lämna plöjningsarbetet för att ta hand om barnet som låg och skrek. Brittas man intygade att hon alltid varit mycket öm och mån om barnet men att hon flera gånger gett uttryck för oro över att tappa barnet då hon ofta kände sig trött.²²⁴

Britta betraktades som en kärleksfull mor och hon uppfyllde genom detta en del av normen för det goda moderskapet men det fanns också sådant som inte passade in. En god mor förväntades höra och reagera på det egna barnets skrik och gråt. Britta förväntades arbeta men inte uppslukas av sysslorna så mycket att hon inte uppmärksammade barnets behov. Hon förväntades också när hon sov efter en hård dags arbete vakna när barnet grät och det var inte acceptabelt att drängen vaknade först. Vidare var det naturligtvis inte förknippat med det goda moderskapet att vara så trött att hon somnade ifrån barnet som låg vid bröstet. Att detta dock var ett vanligt problem i samtiden antyder de upprepade påbuden mot att ha spädbarn hos sig i sängen.²²⁵

---

²²⁴ 1832 Bjarke AIA:27; Vinterting 21 januari (nr 26) och 31 januari (nr 42)

²²⁵ I en kuriös och självmotsägande episod påpekar Anna Kiettilsdotter (1706Sundal) för sin systerdotter, den gifta nyblivna modern Gunilla, att hon inte bör ha barnet hos

De ogifta kvinnornas moderskap

Åtskillig forskning har gjorts kring skiljelinjen mellan gifta och ogifta kvinnor och barnafödande inom de olika kategorierna. De flesta är överens om att barnafödande och moderskap var den gifta kvinnans ansvar och privilegium. Den ogifta kvinna som invaderade detta område riskerade att ställas inför svårigheter. Det råder dock viss oenighet runt hur dessa svårigheter såg ut.

Jonas Frykman har, som tidigare också diskuterats i kapitel 1, menat att de kvinnor som födde utomäktenskapliga barn blev utstötta ur den sociala gemenskapen.²²⁶ Utstötningen var så stark att den ogifta modern, "horan", till och med betraktades som skadlig för barn. Hon kunde ge dem en sjukdom kallad horeskäver och hindrades därför från att komma i närheten av familjen.²²⁷ Andra har ifrågasatt och i viss mån motbevisat denna bild. Marie Lindstedt Cronberg tillbakavisar inte helt tanken på en stigmatisering men menar att graden av utstötning var beroende av en rad faktorer och skiftade således från individ till individ. Det vanliga scenariot var dock att lönskalägesbrottet inte ledde till något totalt utanförskap.²²⁸

Trots att moderskapet i sin ideala form betraktades som den gifta kvinnans privilegium var normen för det goda moderskapet också applicerbar på de ogifta mödrarna. Vid barnamordsrättegångarna förekom frågor till kvinnorna vad de planerat göra med barnet, om det inte hade avlidit. Svaret blev då ofta att "hon ämnat sköta det såsom en öm moder" eller liknande vilket visar att det fanns ett sätt att vara en "öm moder" också för den ogifta kvinnan.²²⁹

---

sig i sängen då hon riskerar att kväva det med armen om hon skulle somna. Bara några timmar senare födde Anna ett utomäktenskapligt barn som hon sedan gömde under en granbuske. Detta kan misstänkas tyda på en viss känslomässig avstängning från Annas sida i relation till den egna situationen men det kan också ses som en omtanke om en mor och ett barn som betydde något för henne till skillnad från det ofödda liv hon själv bar. Det kan också ha varit ett försök att teckna en karaktärsbild av Anna som omtänksam, uppmärksam och någon som följde påbuden.

²²⁶ Frykman 1977. Se också kapitel *Barnamord i siffror och rätt* i denna avhandling för denna diskussion.

²²⁷ Frykman 1977, s. 25-54

²²⁸ Lindstedt Cronberg 1997, s. 294

²²⁹ 1792Valbo

En genomgång av barnamordsfallen visar att nio av de anklagade kvinnorna var barnaföderskor sedan tidigare.²³⁰ En av dessa kvinnor hade fött två barn i ett tidigare äktenskap medan övriga kvinnor fött utomäktenskapliga barn. Kvinnorna hade sammanlagt fött 13 barn. De flesta (10) av dessa var avlidna vid tiden för den nya graviditeten.²³¹

Flera av dessa kvinnor angav att de ansåg sig förhindrade att försörja sig själva och det senaste barnet efter förlossningen. I ett enda fall gav en kvinna uttryck för en upplevelse av att vara en "föraktad person".²³² Det var Kirstin Hansson som dock verkar mena att det faktum att hon redan pliktat för lägersmål vid flera tillfällen var mest avskräckande då hon inte trodde sig orka plikta igen. Hon uppgav också detta som motiv till barnmordet.

Flera av de kvinnor som tidigare fött barn kunde inte bevisas vare sig ha fött eller dödat något barn vid de aktuella rättegångarna. Ett sådant exempel har redan diskuterats där den tidigare barnamordsdömda Catharina Persdotter anklagades men inte kunde fällas för ett nytt barnamord.²³³ Kan det vara så att en tidigare anklagad kvinna löpte större risk att anklagas igen på lösare grunder än de tidigare ostraffade? Det är svårt att dra någon sådan slutsats då det också finns exempel på tidigare ostraffade kvinnor som anklagades utan starka bevis och som inte heller kunde fällas.²³⁴ Det är möjligt att den tidigare utomäktenskapliga modern hölls under extra uppsikt men det är lika troligt att uppmärksamheten riktades lika effektivt mot alla ogifta kvinnor. Utomäktenskapliga graviditeter och barnamord var trots allt inte vanliga och det bör ha varit möjligt för omgivningen att hålla uppsikt över alla unga ogifta kvinnor utan att behöva fokusera på enbart ett fåtal.

---

²³⁰1757Mark, 1792Valbo, 1830Ås, 1831Kind:1, 1832Kulling:2, 1832Tössbo, 1833Mark, 1834Kind:2, 1841Veden

²³¹ För mer utförlig information hänvisas till fallsamlingen (bilaga 1)

²³² 1757Mark

²³³ 1841Veden, se kapitlet *Barnamord i siffror och rätt*.

²³⁴ 1831Vedbo Numera gift kvinna, som anklagades för ett barnamord några år tidigare, friades: 1832Mark:1 Anklagades av medpigor men friades av barnmorska: 1834Ale anklagelse om lönnläggande som inte kunde bevisas

Mannens föräldraskap

Att omsorgen om barnen var kvinnans huvudsakliga uppgift betyder inte att mannen saknade en föräldraroll. Under undersökningsperioden skötte männen ofta sina sysslor i eller i närheten av hemmet vilket gav honom en fysisk närhet till familjen och barnen. Detta gav honom också möjligheten att vara känslomässigt närvarande.²³⁵ Historikern John Gillis menar att omsorgen om barnen inte var feminiserad och att fadern hade uppsikt över amning och matning och dessutom förutsattes sitta inne med vissa medicinska kunskaper.²³⁶

Något långtgående fadersansvar har jag inte kunnat se i mitt material. Att fadern inte spelar en föräldraroll i barnamordsfallen är inte konstigt men inte heller i de mer vardagliga relationerna mellan föräldrar och barn kan jag se något annat än att det var modern som huvudsakligen ansvarade för barnen. Föräldrarna verkar dock ha haft ett övergripande gemensamt ansvar för uppsikt och kontroll av barnens uppväxt och beteende senare i livet. Båda föräldrarna skulle också samtycka kring barnens giftermål.²³⁷ Det verkar som att modern hade ett större ansvar för dotterns vandel när denna växte upp vilket blir tydligt i och med barnamordsrättegångarna.²³⁸

Marie Lindstedt Cronberg har identifierat en förändring över tid som är knuten till faderskap och utomäktenskapliga barn. Under 1600-talet och in på 1700-talet hölls kvinnor och män i lika stor utsträckning ansvariga för den utomäktenskapliga sexualiteten och de ansågs också lika skyldiga att ta ansvar för barnet. Lagstiftning och attityd kom dock att förskjutas och under 1800-talet, när attityden till den utomäktenskapliga sexualiteten mjukats upp, blev de utomäktenskapliga barnen mer eller mindre kvinnornas ensak. Männen avkrävdes inte längre samma ekonomiska ansvar och fler barn växte upp utan vetskap eller kontakt med sin far.²³⁹ En sådan verklighet borde ha

---

²³⁵ Gillis 1993, s. 4f. Denna artikel behandlar dock främst de engelska fäderna under den viktoriaiska eran men kan ändå fungera som en intressant ingång också här.

²³⁶ Gillis 1993, s. 5f.

²³⁷ Hansen 2006 s. 288

²³⁸ Vilket bland annat blir tydligt i diskussionen kring mödrar och matmödrar i relation till deras makar här ovan.

²³⁹ Lindstedt Cronberg 1997, s. 178 : Sogner, Lindstedt Cronberg & Sandvik 2000, s. 194f.

verkat avskräckande på kvinnorna när det gällde att inleda sexuella relationer. Det är dock rimligt att tro att en sexuell relation i sig kunde, även utan äktenskapslöfte, ses som ett löfte om ett liv tillsammans där mannen skulle ta sitt ansvar och gifta sig med kvinnan när hon blev gravid.²⁴⁰ Att så inte alltid blev fallet motsäger inte att kvinnorna kan ha haft sådana förväntningar. Inte heller ett äktenskapslöfte gav några garantier då dessa kunde brytas på mer eller mindre grymma sätt när graviditeten var ett faktum.²⁴¹ Det var två parter involverade i det sexuella mötet men när den utomäktenskapliga graviditeten var ett faktum stod kvinnan mycket ensam.

Barnamordsprotokollen ger många skiftande bilder av faderns föräldraskap under den aktuella tiden. Där fanns mannen som med glädje och självklart ansvarstagande emotsåg födelsen av sitt och den trolovades barn tills han insåg att barnet skulle födas allt för tidigt för att vara hans eget. Detta ledde till bitska utfall och hatiska uttalanden om barnet vilket i sin tur ledde kvinnan in på den väg som slutade med förgiftning och kvävning av barnet.²⁴² Där fanns också en far som inlämnat anmälan mot barnets mor och hennes nye man som vållande till hans och hennes gemensamma sons död. Det hela visade sig vara en mycket tragisk historia där den lille pojken som vaknade först om morgonen tog sig ur sängen och tömde en flaska sprit som stod kvarglömd på bordet. Den förtvivlade fadern menade att modern och hennes man borde ådömas ansvar medan rätten talade om oaktsamhet och våda och friade dem båda.²⁴³

Vi hittar få eller inga normer omgärdande faderskapet i tingsrättsmaterialet. De två fäder som var involverade i varje fall, fadern till det mördade barnet och den anklagade kvinnans far, var båda mer eller

---

²⁴⁰ Hassan Jansson 2002, s. 28

²⁴¹ Äktenskapslöfte förekom i följande fall: 1709Sundal, 1709Tössbo, 1757Mark (inget uttalat löfte men ett 5-år gammalt umgänge vilket dock bröts i och med graviditeten), 1772Mark, 1776Mark (nekade till lägersmål), 1788 (fadern mistyckte om äktenskapsplanerna), 1792Sundal (hemligt löfte), 1792Valbo (brutet löfte) 1819Kulling:1 (brutet löfte), 1830Bjärke, 1834Kind:2 (mannen nekade till löfte), 1839Kind. I de fall där mannen inte bröt löftet bestämde sig kvinnan av någon anledning för att tåga om sitt tillstånd.

²⁴² 1776Ås

²⁴³ BIIA:240, nr 35

mindre frånvarande. Fäder hade enbart i undantagsfall något att tillföra vid sina döttrars barnamordsrättegångar vilket står i kontrast till mödrarnas relativt höga och aktiva vittnesfrekvens. Undantag finns dock och ett visar en far som vid flera tillfällen gav uttryck för sin djupa förtvivlan inför dotterns situation och gärning. Han sade sig önska av hela sitt hjärta att dottern anförtrott sig till honom. Han menade då att han skulle ha "ansträngt sig än hårdare och på så sätt räddat både dottern och fostret".²⁴⁴

En onaturlig mor och hennes onaturliga reaktioner

Under 1700-talet bedrevs kampanj, från bland annat statens sida, för att stärka modersrollen. Kvinnans roll som maka och mor betonades allt mer inte minst i en uppsjö av skrifter om spädbarnsvård. Staten ansåg sig till och med behöva lära ut moderskärlek.²⁴⁵ Dessa kampanjer förde med sig inte bara att kvinnlighet och moderskap flätades tätare samman utan också att den kvinna som inte kunde leva upp till bilden av den goda modern betraktades som än mer onaturlig och farlig i den offentliga debatten.²⁴⁶

Ett exempel på en kvinna som betraktades som normbrytande och "förvriden" var häxan. Kristina Tegler Jerselius menar att häxan kan tolkas som en antimoder som förde med sig död och sjukdom istället för liv och omsorg och hon ser i detta en möjlig delförklaring till 1800-talets häxprocesser som hon studerat.²⁴⁷ Samtida reaktioner visar att också barnamörderskan kan betecknas som en sådan antimoder och det är påtagligt att hon bröt mot en rad kvinnonormer.

Barnamordet har framhållits som ett brott som i sig själv problematiserade förhållandet mellan det goda och det onda moderskapet. Det finns samtidigt en tydlig ambition, kanske framför allt i samtida skillingtryck och pamfletter, att genom en beskrivning av det abnormalt teckna en bild också (och kanske framför allt) av det normala och

---

²⁴⁴ 1832Gäsene

²⁴⁵ Hedenborg & Wikander 2003, s. 48f

²⁴⁶ Tegler Jerselius 2003, s. 192.

²⁴⁷ Tegler Jerselius 2003, s. 192f

önskvärda. Att barnamörderskan verkligen kunde ses som ond, beräkande och värd att särskilt varna för kan vi se i detta utdrag ur en lärobok för barnmorskor:

”De pläga trycka in bröstbenen på barnen, komprimera buken och livet, att det således intet får andas, utan måste dö [...] Så snart de märka att huvudet är framme, taga de ett strumpeband eller rep, snöra det väl om halsen och binda i nacken igen med en stark knut, varav barnet stryptes, emedan det skrider fram, sedan lossa de det och föregiva att navelsträngen varit spänd om halsen. [...]”²⁴⁸

Protokollens verklighet befinner sig dock, som diskuterats i kapitel 2, långt från denna beskrivna grymhet. Men till och med de anklagade kvinnorna var medvetna om synen på det brott de misstänktes för. Detta visar inte minst den senare frikända hustrun Anna Maja när hon menar att ”barnamörderska är ett ord som jag ryser vid”.²⁴⁹

Den uppmålade bilden av den grymma och beräkande modern säger något om synen på brottet och människan där bakom. I ett ovanligt fall där barnet återfunnits vid liv sade sig dess mor, som alltså tidigare gömt det och inte tillkallat hjälp, vilja ta hand om barnet. Ett flertal vittnen reagerade starkt mot detta och menade att man omöjligt kunde lämna över barnet till en så ”onaturlig” mor.²⁵⁰ I denna reaktion ligger såväl en omtanke om barnet som ett fördömande av kvinnan. Reaktionen bottnar i en avsky inför det faktum att kvinnan försökt döda sitt barn men den visar också att det fanns en uppfattning om, eller en norm för, också hur en ogift mor borde bete sig och att kvinnan brutit mot denna uppfattning. Detta är ytterligare ett incitament till att tala om en möjlighet till ett gott moderskap för den ogifta kvinnan och ett bevis för att också hon förväntades ta god hand om sitt barn.

Den fördömande bilden av barnamörderskan var inte allena rådande. Det fanns också föreställningar om henne som en oskyldig ung kvinna som hamnat i olyckliga omständigheter. Bland annat återfinns

---

²⁴⁸ Anners 1965, s. 140

²⁴⁹ 1831Vedbo

²⁵⁰ 1832Tössbo

en präst som med "rördaste hjärta" vittnade om hur "hennes levnad har under den menlösa barndomen och den glättiga ungdomen intill denna hennes förvillelses tid varit under det lyckeligaste utseende."²⁵¹ Vittnesmålet avslutades sedan med en innerlig bön till herren att se till detta vilsegångna barn med ömhet och skonsamhet.

Ett sätt att hitta den oskyldiga eller vilseledda barnamörderskan skulle kunna vara att studera kvinnornas agerande i rättssalen. Det är rimligt att utgå ifrån att uttryck för ånger och tårar i rätten skulle kunna tolkas som ett uttryck för sorg, förvirring och ånger. Förekomsten av sådana reaktioner har också undersökts och tolkats av tidigare forskning. Medan Marja Taussi Sjöberg menar att de barnamörderskor hon undersökt visade stor ånger inför sina brott finns denna reaktion inte alls hos Inger Lövkronas kvinnor. Den senare tolkar detta som att brottet var noga överlagt och planerat samtidigt som kvinnorna varken ville eller förväntades bli mödrar.²⁵² Gun-Britt Johansson menar att hon i sina fall ser exempel på såväl kvinnor som gråter förtvivlat som de som inte undslipper sig ett enda ord om ånger.²⁵³ En sådan blandning av gråtande respektive tiggande barnamörderskor är också vad som återfinns i mitt material. Jag tror dock inte som Lövkrona att bristen på uttryck för ånger speglar en särskild beslutsamhet eller ovilja att axla moderskapet. Snarare tolkar jag detta som uttryck för personligheter men framför allt för stämningar i rättssalen. Om de av Taussi Sjöberg undersökta 1800-talskvinnorna ger uttryck för mer ånger och sorg än vad Lövkronas 1700-talskvinnor gör kanske en förklaring kan hittas i den förväntan som riktades mot kvinnorna. Barnamordsplakatet medförde en delvis ny syn på barnamörderskan som offer för omständigheter vilket också öppnade för hennes ånger. Det är troligt att rätten i större utsträckning intresserade sig för känslouttryck hos de anklagade kvinnorna under den senare perioden. Detta ledde inte bara till att tårarna nedtecknades utan att de också efterfrågades.

Det är slående att skillingtryck och folksägner i framför allt skildrar en ångrande och gråtande barnamörderska som inte i lika stor ut-

---

²⁵¹ 1832Mark:2

²⁵² Taussi Sjöberg 1986, s. : Lövkrona 1999, s. 208

²⁵³ Johansson 2006, s. 138

sträckning återfinns i protokollen.²⁵⁴ Dessa berättelser hade dock inte som huvudsaklig uppgift att återge någon form av sanning utan var istället normerande och moraliska berättelser om uppmärksammade händelser.

Om bristen på ånger i någon mån kan härledas till den juridiska genren så fanns det andra omständigheter som samtidigt reagerade betydligt hårdare inför. Det rörde det omänskliga, eller snarare omoderliga, i att inte ta vara på sitt barn till varje pris. Denna fråga diskuterades i flera betänkanden angående barnamordslagstiftningen 1778.²⁵⁵ Ett förgivettagande om varje normal mors omedelbara kärlek till och vilja att värna om sitt barn ställdes mot barnamörderskornas tänkta känslökyla och brist på det som beskrivits som en normal "drift eller böjelse". I en konkret situation skrev doktor Wahlström följande utlåtande till domstolen där den anklagade Brittas avsvimning upprörde honom särskilt:

En kvinna må vara så matt hon vill då om hon ej är antingen i dåning eller insania, bör enligt den kärlek skaparen stiftat mellan barn och föräldrar, kunna visa åtminstone de minsta prof på ömhet emot sitt foster och således, som efter min övertygelse Britta bort skydda fostret ifrån utvärtes köld till de nedre delarna, då det blivit födde uti snön, oansett huvudet än var kvar i födslen med axlarna.²⁵⁶

Det kan tyckas vara höga krav som ställdes på Britta – att, till och med innan förlossningen var överstånden, skydda barnet mot kylan där hon födde ensam vid sidan av vägen. I dessa krav återfinns den här gången inget övrigt fördömande av Brittas tidigare gärningar då hon faktiskt berättat om sin graviditet för omgivningen. Här handlar det helt enkelt om att Britta borde ha sett till att hon hade sällskap och att hon inte skulle ha utsatt sig för den långa promenaden som gjorde henne oförmögen att ta hand om sitt barn.

---

²⁵⁴ Se exempelvis Lövkrona 1999, s. 198-206

²⁵⁵ Exempelvis i *Sveriges ridderskaps...*, s. 489

²⁵⁶ 1776 Mark

Att det normala moderskapet inte gav utrymme för annat än omhändertagande och försiktighet visar sig alltså tydligt på flera ställen. En mor som lämnade eller dödade sitt barn var ingen riktig mor utan snarare en abnorm avvikelse från en stark norm.

FÖRLOSSNINGEN SOM KRIS OCH GRÄNSÖVERSKRIDANDE HANDLING

Om det fanns vissa sprickor i det kvinnliga monopolet för övervakning av den kvinnliga sexualiteten och reproduktionen så existerade det i alla fall ett område där det inte fanns några undantag. Förlossningen var en erfarenhet enbart för kvinnor.²⁵⁷ Det finns exempel på män som av misstag sett eller hört födslostunder men utan att erbjuda sin hjälp på annat sätt än att lämna platsen och hämta sin hustru – eller helt enkelt vända sig på andra sidan och somna om.²⁵⁸ Det fanns till och med på vissa platser föreställningar om att om en man fick veta att en kvinna födde barn och än värre hörde henne skrika av smärta skulle detta försvåra och förlänga själva förlossningen. Detta gällde också om barn och ungdomar gjorde detsamma. En sådan föreställning har setts som polariserande av kvinnor och män men också av olika grupper av kvinnor och tjänande syftet att enbart släppa gifta kvinnor in i förlossningsrummet.²⁵⁹ Barnafaderns viktigaste uppgift var således att hålla sig undan och låta kvinnorna sköta förlossningen.²⁶⁰

---

²⁵⁷ Enligt Janken Myrdal (1994), s. 18 fick män enbart närvara i förlossningsrummet om kvinnan var döende då prästen och maken fick tillträde.

²⁵⁸ Dickinson & Sharpe 2002, s.44 se också exempelvis 1751Mark. I de fall där lägersmannen deltog i dödandet av barnen (1748Mark:1, 1751Mark, 1753Ås, 1772Vedbo) befann han sig i närheten av kvinnan när hon födde men alltid i ett annat rum utan att se, hjälpa eller stödja.

²⁵⁹ Keinänen 2003, s. 125

²⁶⁰ Rublack 1996, s. 85 : Männens roll vid förlossningen blev dock större redan under tidigt 1800-tal när han fick visst tillträde till förlossningsrummet enligt Gillis 1993, s. 7-13.

En förlossning var förutom allt annat en mötesplats för kvinnor. Inte bara jordmodern eller barnmorskan behövdes utan även andra kvinnor i grannskapet bjöds in för att hjälpa till. Att en sådan intensiv situation förde kvinnorna samman är inte svårt att förstå och det finns även exempel på att djupa vänskapsband skapats i och med förlossningar. Att överhuvudtaget bli tillfrågad att delta vid en förlossning sågs som ett tecken på att man tillhörde gemenskapen och det betraktades som ett ärofyllt uppdrag.²⁶¹ För den födande kvinnan var förlossningen en chans att bevisa sin status i det sociala sammanhanget genom att visa sig stark och uthållig i födsloarbetet.²⁶²

Från 1500-talet och in på 1800-talet förekom en sorts fest för den nyförlösta, gifta, modern och hennes hjälpkvinnor. Till detta "kvinnogille" eller "kvinnobarsöl" var inga män inbjudna. Festen firades vid den födande kvinnans säng och man åt och skålade till hennes ära då hon kämpat, överlevt och blivit välsignad av gud.²⁶³ Vanligtvis följde festen direkt på förlossningen men den danska historikern Beth Grothe Nielsen berättar om "barselgildet" som gick av stapeln några dagar efter nedkomsten. Till denna tillställning var hjälpkvinnorna som deltagit vid förlossningen inbjudna liksom andra kvinnor i föderskans närhet.²⁶⁴

En annan sedvänja kring förlossningen var den så kallade barnsängsgröten som grannkvinnorna medförde till den förlösta modern så snart hon var redo att ta emot besök. Barnsängsgröten bestod inte enbart av gröt utan kunde också vara exempelvis bröd, smör och vin.²⁶⁵

Kvinnogillet och barnsängsgröten var förbehållna den gifta modern. Det hela var såväl en hyllning till den enskilda kvinnan som en markör av den gifta kvinnans status. Förlossningen var således ett kvinno-sammanhang och en del, såväl som ett uttryck för, en kvinnovärld.

---

²⁶¹ Capp 2003, s. 50

²⁶² Rublack 1996, s. 88; Keinänen 2003, s. 120-127 om vikten att dölja födsel och födslo-smärtor

²⁶³ Höjeberg 1981, s. 30 : Capp 2003, s. 50f.

²⁶⁴ Nielsen 1982, s. 149

²⁶⁵ Höjeberg 1981, s. 30 : Nielsen 1982, s. 149

Barnafödandet var inte enbart en tid för samvaro och firande. Förlossningens smärtor och våndor har i de flesta tider och samhällen setts som något skrämmande men också "högre". Enligt den hébreiska traditionen var kvinnornas kval under förlossningen ett utslag av förbannelsen av Eva som frestat Adam att äta av den förbjudna frukten. Också hos romarna kopplades födslovåndorna till böter och straff då de gick under benämningen poena magna vilket betyder "den stora smärtan" men där poena också har betydelsen av just "straff" och "böter".²⁶⁶ Det är inte underligt att dessa smärtor, som så ofta omtalades, och som också länge verkligen förde med sig svåra fysiska kval och död verkligen väckte ångest hos gravida kvinnor. Förlossningens roll som symbol för det naturliga stod alltså mot en djupt känd ångest inför det oundvikliga. Det är också viktigt att minnas att döden var en ständig följeslagare för de kvinnor som väntade barn under tidigare epoker. Risken för att den födande kvinnan skulle dö var stor vilket också gällde för barnet.²⁶⁷ Att förbereda sig för förlossningen var således också att förbereda sig för den möjliga döden.

Den illegitima förlossningen

I mitt material finns mycket att läsa om ångest men inte i relation till förlossningen. Detta kan möjligen förklaras med att förlossningen inte var en del av de fantasier och tankar som den ofrivilligt gravida koplade till sitt tillstånd. De tänkte säkerligen över hur de skulle dölja sin graviditet och vad som skulle hända när barnet föddes men tankarna kring själva övergången från gravid till förlöst verkar ha varit mer eller mindre förträngda. Därför var de ofta oförberedda när smärtorna satte in vilket också sägs i utdraget som inleder detta kapitel.

Vid en ogift kvinnas förlossning låg det i de gifta hjälpkvinnornas ansvar att tvinga fram namnet på lägersmannen i de fall där det inte var känt och bevisat.²⁶⁸ Sådana förhör under förlossningen bidrog till att i alla fall delvis göra den ogifta kvinnans förlossning till en sorts bestraffningsritual. Den födande kvinnans ord hade ett stort bevis-

---

²⁶⁶ Rich 1980, s. 141

²⁶⁷ Myrdal 1994, s. 16ff.

²⁶⁸ Gowing 2003, s. 41f.

värde med hänsyn till de svåra smärtorna hon lidit vid erkännandet och den fysiska närheten till döden.²⁶⁹

Att man födde ensam var mycket ovanligt och skedde enbart i undantagsfall. Sällskap vid förlossningen har varit något självklart i de flesta samhällen i alla tider.²⁷⁰ I en skarp kontrast framstår de förlossningar som föregick barnamorden. De anklagade barnamörderskorna födde alla ensamma. I ett enda fall finns belägg för att man på förhand planerat för förlossningen. Sophia Abrahamsdotter födde sitt barn 1789, förvisso ensam men i väntan på försenad förlossningshjälp som sedan ändå bistod henne i slutfasen. Det är rimligt att tro att hon, om grannhustrun hunnit komma i tid, hade fått förlossningshjälp utan den känsla av utsatthet som nämnts. Detta beroende på det faktum att hon redan uppenbarat såväl sin graviditet som sin lägersman varför det inte längre fanns något dolt att tvinga fram i offentligheten.²⁷¹

Berättelserna om sexuellt umgänge och havandeskap var viktiga delar i så gott som alla rannsakingar men när det kommer till att beskriva eller fråga om förlossningarna blir protokollen knapphändiga vilket betyder att kunskapen om dessa är liten. Det man dock kan säga är att kvinnorna ofta födde utomhus och att de var ensamma.²⁷² Det var kallt, mörkt och ensligt. De utsagor som finns visar att de kvinnor som beskrev sin förlossning gjorde det som relativt plötslig, snabb och "lätt".²⁷³

En förändring i rättens sätt att intressera sig för förlossningen kan ses mot slutet av 1700-talet och kanske framför allt in på 1800-talet där kvinnan gavs större utrymme för berättelser om förlossningen. Det är

---

²⁶⁹ Gowing 2003, s. 165f. En sådan starkt tilltro hade man också till en dödsdömd som lämnat en berättelse, vittnesmål eller anklagelse strax innan sin avrättning vilket vi kan se i fallet med Karin (1776Ås) som på schavotten vidhåller sin anklagelse mot lägersmannen om att han hjälpt henne i försöken att fördriva sitt foster. Detta vittnesmål vägde, i sin slutgiltighet, tyngre än de tidigare.

²⁷⁰ Beausang 2005, s. 32

²⁷¹ 1789Kulling

²⁷² Det förekom att också gifta kvinnor födde ensamma eller utomhus men detta var ovanligt och var då resultat av arbete in i det sista inför en förestående förlossning. Se exempelvis Keinänen 2003, s. 120.

²⁷³ Detta är intressant då en svår förlossning var att betrakta som ett tecken på renhet medan uppfattningen om den ogifta kvinnans förlossning var att den var betydligt lättare än den gifta kvinnans enligt Gowing 2003, s. 139, 170

då också möjligt att se att större vikt lades vid hur förlossningen i sig påverkat kvinnans sinnesstämning och hälsa och hur detta användes som en delförklaring till brottet. Det verkar ha tillkommit en tanke om att den ensliga förlossningen i sig och den generella smärta och ångest som alltid följde en förlossning kunde påverka de ensamma kvinnorna att döda sina barn. Kanske tänktes den ensliga förlossningen som ett förebådande av hur ensamt livet skulle te sig som ogift mor. Kanske menade man att den fysiska ansträngningen tog all ork och allt förnuft från kvinnan vilket ledde till reflexen som utlöste mordet. Det är också möjligt att se hur hela händelseförloppet med den dolda graviditeten och förträngda kommande förlossningen dels var ett uttryck för chock och dels ledde till ett chocktillstånd som i sin tur kan ses som utlösare av mordtanken. I ett fall finns till och med ett uttalande som kopplar beslutet att döda barnet till förlossningsdagen då den anklagade kvinnan sa: "Tanken att avhända barnet livet, som följdes av stort vankelmod, slog henne först den dagen hon sedan födde barnet."²⁷⁴

Catharina Andersdotter var en av de kvinnor som födde i enslighet.²⁷⁵ Hon hade sökt sig till ladan så snart hon kände att förlossningen närmade sig och där födde hon en liten flicka som hon misstänkte var död. Catharina själv menade att hon varit mycket svag efter förlossningen. När husbonden, och barnafadern, Pär uppmanade henne att ge honom barnet vilket hon också gjorde. Enligt Catharina var det han som då dödade flickan. Detta förnekades av Pär och rätten kom aldrig fram till något annat än att Catharina skulle dömas till döden för mordet på sitt barn. Avslöjandet var aggressivt och Catharina utsattes för bröstmjölkning och långdragna förhör innan hon började berätta sin version av händelseförloppet. Pär erkände att han känt till förlossningen från det att den började och att han gömt barnet. Där emot medgav han aldrig att han skulle ha försökt påverka Catharina till döljandet eller att han skulle ha dödat barnet.

Catharina gav uttryck för djup sorg och förtvivlan i sin berättelse inför rätten. Kanske kan denna förtvivlan tillskrivas ett eventuellt upplevt bedrägeri där Pär förbjudit henne att föda inne i värmen och

---

²⁷⁴ 1830Bjärke

²⁷⁵ 1748Mark:1

där han efter den svåra förlossning hon tvingats genomleva i enslighet tagit barnet ifrån henne och dödat det. Ett brott som hon sedan skulle halshuggas för. Men kanske kan förtvivlan istället härledas till ett annat scenario där Catharina försökte dölja sitt eget handlande genom att skylla på någon annan. Kanske orkade hon inte se de inre bilderna av hur hon dödade sitt barn och valde att måla bilder av hur Pär istället gjorde det åt henne. Kanske var det så att barnet helt enkelt dött av brist på omvårdnad då Catharina var allt för svag för att ta hand om det. Klart är i alla fall att den förklaring Catharina lämnade om svaghet efter förlossningen inte godtogs av rätten. Möjligt är att intresset skulle ha varit större under den senare delen av undersökningsperioden. 1748 ställdes dock inte många frågor om förlossningens betydelse för brottet.

Om rätten inte intresserade sig för själva förlossningsstunden så visade den större intresse för det som skedde direkt efteråt. Kvinnans hantering av navelsträng och efterbörd behandlades ofta ingående. Det verkar också som om rätten hade en egen uppfattning om vad som var normalt och inte. I ett av de undersökta fallen menade en kvinna att navelsträngen lossnat från moderkakan av sig själv.²⁷⁶ Hon menade också att hon inte känt några rörelser från barnet på flera månader och att det fötts utan liv. Rätten vägrade dock att tro henne ifråga om navelsträngen trots att den senare i domen medgav att detta fenomen eventuellt skulle kunna förklaras av att graviditeten inte varit frisk och att barnet dött redan inne i moderlivet. Rätten fäste dock ingen vikt vid detta utan dömde till döden för barnamord.

Ett sätt för kvinnorna att döda sina barn var att genast efter förlossningen slita av navelsträngen utan att förbinda den vilket ledde till barnets död genom förblödning. Ett sådant agerande kunde naturligtvis grunda sig i en vilja att döda barnet men kunde också vara en del av den utmattning som drabbade den nyförlösta där hon förlorade medvetandet innan hon hunnit förbinda navelsträngen. Det kan också ha varit ett utslag av okunnighet. Detta sista godtogs dock inte som förklaring vilket är anmärkningsvärt då det visar att man förutsatte att också ogifta kvinnor hade vissa kunskaper om födande och spädbarnsvård. I detta fall finns ingen skillnad mellan de kvinnor som ti-

---

²⁷⁶ 1780Gäsene

digare fött barn och de som gjorde det för första gången. Att ha kännedom om hur man skulle förbinda navelsträngen och att man borde göra det ansågs självklart, i alla fall för kvinnor. När man som Inga Christina Nordgren dessutom tidigare varit gift och fött barn men ändå inte förband navelsträngen med resultatet att barnet avled blev reaktionerna starka.²⁷⁷ Inga Christina sökte, precis som tidigare nämnda Catharina, enslighet i en lada och födde fram barnet i ensamhet. Efter födseln plockade Inga Christina upp barnet och lade det under en stock. Det var först när stocken släpptes ner som hon hörde barnet "qvillra" och förstod att det levde. När hon återigen lyfte stocken för att titta efter närmare hade barnets klämts ihjäl av tyngden.

Också Inga Christina gav uttryck för förtvivlan men ärligheten i denna känsla kan ifrågasättas då hon vid påföljande tingstillfälle med hårdhet hävdade sin besvikelse över att inte ha benådats. Hon menade sig ha förstått att benådningen var legio för alla barnamordsdömda och den tidigare sorgen gav i detta läge intryck av att vara ett led i en strategi för att åstadkomma denna benådning.

Vid rättegången mot Inga Christina framkom att den kvinna som en gång varit gift och fött barn förväntades äga kunskap om barnafödande. Inga Christina som var änka och som tidigare fött två barn förutsattes äga särskilda kunskaper. Hon uppmanades att erkänna sanningen:

Men Inga svarade själv fräckt och kallsinnigt det hon redan bekant sanningen om sakens rätta förhållande samt att ej ovanligt är att nyfödda barn i början icke visa tecken till liv varom hon bad domhavanden tillspörja även barnmorskan [...]

Inga Christina tillfrågades vad hon ämnat göra med barnet om det fått leva varpå hon svarade att hon "ämnat sköta det såsom en öm moder" vilket rätten hade svårt att sätta tilltro till. Inga Christina tillfrågades hur hon kunde försöka få domstolen att tro på ett sådant påstående när hon sökt sig bort från alla människor och all hjälp för att föda bar-

---

²⁷⁷ 1792Valbo

net varpå Inga Christina svarade att hon inte varit medveten om att förlossningstiden var så nära. Också detta ifrågasattes av domstolen som undrade:

huru hon kan [säga] sådant då hon förut å förra tinget berättat det hon känt sig barnsjuk sedan långfredagen och hon såsom förr gift hustru och den där framfött tillförne 2 barn allt för väl kände och förstod vad henne påkommen plåga skulle betyda?

På detta blev Inga Christina svaret skyldig. Det blir här tydligt inte bara att rätten ansåg att Inga Christina borde äga kunskap om havandeskapets och förlossningens realiteter. Tydligt blir också att Inga Christinas egen inställning till detta var kraftigt ambivalent. På vissa frågor kunde hon inte svara medan hon på andra framhöll denna sin tänkta expertis.

Den ogifta kvinnans förlossning måste inte bli ensam även om den alltid var ovälkommen. I barnamordsfallen verkar dock förlossningen ha varit såväl djupt ovälkommen som dold, ensam och ångestfylld på helt andra sätt än den legitima inomäktenskapliga nedkomsten.

KAPITELSAMMANFATTNING

I detta kapitel fortsatte diskussionen av frågan om fördelningen av makt och ansvar inom kvinnovärldarna. Dessutom undersöktes några av kvinnovärldarnas expertområden - graviditet, förlossning och föräldraskap.

Det sanna moderskapet var på många sätt förbehållet den gifta kvinnan. Lagen stadgade att enbart de gifta fick föda barn och lokalsamhället strävade efter att omöjliggöra utomäktenskapliga förbindelser. Detta betyder dock inte att det saknades normer för moderskap för den ogifta kvinnan. Det fanns klara uppfattningar om hur en ogift kvinna borde och inte borde agera i relation till sitt barn. Hon borde självfallet inte döda det men inte heller undvika att vårda eller på något sätt negligera det. De gifta mödrarna hade ansvaret om sina barn

men det var av allt att döma de gifta kvinnorna och deras kunskap som utgjorde normen för det goda moderskapet.

Förlossningen var en tilldragelse som främst hörde till den gifta kvinnans sfär. Giftermålet förärade kvinnan en tillhörighet i ett sammanhang där mer erfarna kvinnor hjälpte de oerfarna. Materialet ger få exempel på hjälp från kvinnovärldarna till den ogifta modern men detta kan förklaras med att de fall som undersöks är de händelseförlopp som slutade illa. Indikationer tyder på att också de ogifta kvinnorna kunde förvänta sig hjälp vid förlossningen om de bad om den. Maktfördelningen blir tydlig i samband med detta då den ogifta kvinnan tvingades be om en förlossningshjälp som de gifta kvinnorna i sin tur hade möjlighet att villkora, inte minst genom att framtvinga lägersmannens namn.

Den ogifta kvinnan förutsattes äga kunskap om hur man på en basal nivå omhändertar ett spädbarn. På samma sätt förutsattes alla gifta kvinnor, oavsett om de själva fött barn eller inte, kunna avgöra om en kvinna i hennes närhet var gravid. Medan det ansågs rimligt att ogifta kvinnor skulle veta att stoppa blodflödet från navelsträngen efter förlossningen förutsattes alltså alla gifta kvinnor äga kunskap om graviditet och förlossning. Detta visar hur ansvar och makt att använda denna kunskap placerades på kvinnorna i och med att de gifte sig, det visar också att detta ansvar inte alltid grundades i egen erfarenhet.

Marja Taussi Sjöberg hittar i sin forskning ångerfulla barnamörderskor medan Inger Lövkrona uppmärksammar en hårdare attityd som hon tolkar som beslutsamhet. Bland denna studies barnamörderskor återfinns såväl förtvivlade som till synes samlade kvinnor och jag tolkar detta främst som ett utslag av rättens intresse. Det är vanligare med frågor om känslor och rena känslouttryck under den senare delen av undersökningsperioden vilket troligen hänger ihop med barnamordsplakatets nya syn på kvinnorna. Det är svårt att dra några slutsatser om ånger eller beslutsamhet utifrån dessa berättelser. Det fanns i samtiden en dubbel bild av barnamörderskan där hon ibland framställdes som en grym och beräknande antimoder. I andra sammanhang framställdes hon som gråtande och ångerfull. Båda dessa bilder tjänade syftet som avskräckande och samtidigt uppmuntrande att istället söka och uppnå det goda moderskapet.

KAPITEL 6

KVINNOVÄRLDARS ANSVAR

ORGANISATION AV ARBETE OCH ANSVAR

Hushållet har, som nämns i inledningen, länge fått stå som ensamt exempel på organisationsenhet för arbete och socialt liv. I detta kapitel ska en närmare diskussion kring hushållet föras samtidigt som dess relation till kvinnovärldarna undersöks.

Hushållets organisation och husbondens position

Hushållet som sammanslutning har beskrivits som såväl inkluderande som exkluderande. De som levde inom hushållet levde tätt tillsammans – man sov tillsammans och alla kunde se vad de andra hushållsmedlemmarna gjorde. Matmodern och husbonden hade makt över hemmet och utomstående hade inte självklart tillträde.²⁷⁸ Denna bild kompliceras dock något i samband med barnamordsavslöjandena. I den akuta krissituationen valde, eller tvingades, hushållet att öppna sig för grannar och myndighetsrepresentanter.

Hushållet i strikt mening ska till en början utgöra en utgångspunkt för detta kapitel. De flesta som studerat hushållens uppbyggnad och maktfördelning har utgått från föreställningen om det patriarkala systemet för vilket hustavlan är det främsta exemplet och symbolen. Hustavlan var en del av Luthers lilla katekes som gav överhet och undersåtar instruktioner om hur de borde förhålla sig till varandra och till sin plats i samhället. Grunden var en treståndslära där staten,

---

²⁷⁸ Hansen 2006, s. 21f.

kyrkan och hushållet sammanlänkades med varandra. I hushållet utgjorde husbonden överhuvudet (likt kungen i staten och biskopen i kyrkan). Katekesen och hustavlan framhöll bland annat att husbonden skulle ta väl hand om sin hustru, sina barn och sina tjänare. Dessa skulle i sin tur underordna sig och vörda sin husbonde. Innebörden i hustavlan som rättesnöre och huruvida den patriarkala tanken var en mentalitet eller ett politiskt verktyg har diskuterats flitigt men de flesta är ändå överens om att husbonden var hushållets överhuvud.²⁷⁹

Historikern Andreas Marklund framhäver den inomäktenskapliga sexualitetens betydelse för hushållet, samhället och manlighetsskapandet.²⁸⁰ Den utomäktenskapliga sexualiteten hotade äktenskapet och därigenom samhället. Särskild kraft sattes in för att bekämpa sexuella relationer mellan husbonden och hans piga och Marklund visar att skulden för denna sexualitet lades på mannen.²⁸¹ Att inleda ett sexuellt förhållande med någon av sina underordnade var inte förenligt med husbondens ansvar. Samtidigt var det just hans position som möjliggjorde denna form av utnyttjande. Karin Hassan Jansson har funnit flera exempel på hur husbonden kunde styra över arbetsuppgifter och hade möjlighet att skapa tillfällen för sexuella möten och utnyttjande.²⁸² Ett sådant maktmissbruk ledde inte bara till ett ifrågasättande av hans ställning inom hushållet utan också av hans position utanför detsamma.²⁸³

De husbönder som i de undersökta fallen också var fäder till de mördade barnen var, som diskuterats, i flera fall delaktiga i själva barnamordet. Delaktighet var annars mycket ovanlig och enbart ett fall finns där en dräng uppgavs ha försökt hjälpa kvinnan att fördriva fostret.²⁸⁴ Detta pekar mot en särskild drivkraft hos husbönderna att göra sig av med beviset på den sexuella relationen och på så sätt undanröja förbrytelsen i sig. Utan en synlig graviditet eller ett barn var lägersmålet så gott som omöjligt att upptäcka och bevisa. I de fall där

---

²⁷⁹ Pleijel 1970; Harnesk 1990; Capp 2003; Marklund 2004

²⁸⁰ Marklund 2004, s. 291

²⁸¹ Marklund 2004, s. 205-219

²⁸² Hassan Jansson 2002, s. 96

²⁸³ Hassan Jansson 202, s. 118.

²⁸⁴ 1776Ås där drängen som var lägersman uppgavs ha inskaffat gift åt Karin. Han nekade dock.

husbönderna inte tagit aktiv del i en mordgärning, rörde det sig antingen om en före detta husbonde som alltså inte längre tillhörde samma hushåll som pigan och därigenom inte hade möjlighet eller anledning att vidta åtgärder eller en husbonde som nekade till sexualbrottet.²⁸⁵ Att husbönderna drev pigorna till att döda barnen eller själva försökte genomföra mordet säger något viktigt om de konsekvenser de riskerade. Det finns fyra fall där lägersmannen var gift men inte husbonde och i inget av dessa fall tog de någon som helst del i vare sig några fosterfördrivningsförsök eller mord.²⁸⁶ Detta kan kanske delvis förklaras med att husbonden hade mer att förlora i form av anseende och respekt då hans utnyttjande av sin piga inte var accepterat. En annan viktig förklaring är att husbonden, som delade hushåll med den gravida, hade fler möjligheter att påverka pigan och delta i brottet.

Husbonden hade alltså ett ansvar för medlemmarna i sitt hushåll och att svika detta ansvar förknippades med en sådan rädsla och skam att en så slutgiltig och förbjuden handling som mord sågs som möjlig och till och med nödvändig.

De flesta husbönderna hade dock ingen avslöjad sexuell relation med sin piga och de flesta lägersmännen var ogifta drängar. I husböndernas inblandning i barnamordsfallen där andra män var angivna som lägersmän finns inga tecken på samma handlingskraft. Vi ska snart se hur "vanliga" husbönder tog mycket liten del i avslöjandeprocessen och hur den upphöjda positionen och dess medföljande ansvar i relation till de gravida pigorna överlämnades till matmodrarna.

Matmoderns position

Den patriarkala strukturen medförde en maktposition för mannen och en underordning för kvinnan. Det fanns såväl förpliktelser som fördelar för både män och kvinnor men den huvudsakliga makten tillföll

---

²⁸⁵ Denna förra kategorin: 1731Ås, 1831Weden. Den senare kategorin: 1776Mark, 1792Vedbo – i detta fall avslutades också graviditeten med ett relativt tidigt missfall vilket inte gav husbonden något utrymme för inblandning.

²⁸⁶ Dessa fall var: 1780Gäsene, 1831Kind, 1832Gäsene och 1841Veden

husbonden.²⁸⁷ Denna över- och underordning innehöll dock en viss komplexitet. Giftnor var inte enbart underordnade. Matmodern var förvisso underordnad i relation till sin make men innehade en maktrelation i förhållande till barn och tjänstefolk.²⁸⁸ Det faktum att såväl husbonden som matmodern innehade maktpositioner kunde leda till konflikter eller spänningar inom äktenskapet och således också i hushållet som helhet.²⁸⁹ Dessa komplexiteter visar på vikten av att uppmärksamma situationens betydelse för position och makt såväl som maktens föränderliga väsen.

Familj och hushåll

En genomgång av de undersökta fallen visar att några få av de anklagade kvinnorna var giftnor (eller trolovade) och levde i egna hushåll där de fungerade som matmödrar. Några fler levde med sina föräldrar medan majoriteten av kvinnorna levde i andras hushåll och tjänade som pigor.

Att familj och hushåll är två organisationsformer som inte alltid är helt lätta att skilja från varandra har diskuterats inom forskningen där många betraktat familjen och hushållet som ett och detsamma. Relationen mellan de båda organisationsformerna är intrikat men familjen kan ses som ett nav och en utgångspunkt för hushållet. Det var runt den innersta kärnan, vanligen en familj, som hushållet kretsade.²⁹⁰

För pigorna innebar flytten från ursprungshushållet, som vanligtvis byggdes kring den egna familjen, förlusten av det gamla och inträdet i något helt nytt. Hushållsgemenskapen kunde vara nog så stark och varm men vissa faktorer skilde ändå ut pigan från exempelvis dottern i huset. De två viktigaste skillnaderna var att pigan befann sig i någon annans hus där hon utförde sitt arbete mot betalning och att hon saknade familjeband i hushållet.

---

²⁸⁷ Hansen 2006, s. 18

²⁸⁸ Stadin 2004, s. 70 : Hansen 2006, s. 18

²⁸⁹ Hansen 2006, s. 18

²⁹⁰ I vissa undantagsfall utgjordes dock hushållet av en ogift husbonde och hans tjänstefolk.

Ett problem uppstår om man, för att kategorisera familjen, i allt för stor utsträckning fokuserar dess inre struktur. För att få större förståelse för vad en familj verkligen var och betydde måste man också studera de yttre nätverk som omgav och konstruerade familjen. Utan förståelse för släktskapsbandens betydelse och familjens relation till andra familjer blir bilden av familjesammanslutningen ofullkomlig.²⁹¹ Detta visar sig inte minst i barnamordsfallen där grannars relationer till det utsatta hushållet blir särskilt viktiga och tydliga.

Arbetsdelningen och dess betydelse

Makt och relationella spänningsfält finns i alla sammanslutningar oavsett om de benämns hushåll, familj eller kvinnovärldar. En hierarkiskapande och maktfördelande faktor var fördelningen av arbetsuppgifter. Därför är diskussionen om arbetsdelning ett viktigt incitament för förståelse av makt och delaktighet i hushållet.

Många forskare menar att en uppdelning av arbetsuppgifter utifrån kön existerade i det agrara samhället. Vissa arbetsuppgifter kunde förvisso skötas av såväl män som kvinnor men andra var starkt könsbundna. Skalan mellan dessa båda ytterlighetspunkter var glidande.²⁹²

Mjölkningsen har ansetts vara en tydligt definierad kvinnoyrke. Förutom mjölkning har smådjurskötsel, trädgårdsodling, textilframställning, livsmedelförädling, vård av barn och hushållsarbete räknats som kvinnans uppgifter medan hästar och åkerbruk har setts som exempel på männens ansvarsområden. Förenklat kan man säga att kvinnornas uppgifter var hemarbete medan männen utförde arbete såväl i som utanför hemmet.²⁹³

En sådan klar, och fysisk, uppdelning har fått kritik av exempelvis Inger Lövkrona som menar att bilden av en arbetsdelning som skilde könen åt i hushållet inte har stöd i källorna. Hon menar vidare att det har visat sig att kvinnor och män i stor utsträckning kunde utföra samma arbeten och att såväl män som kvinnor, om än kvinnorna i

---

²⁹¹ Taussi Sjöberg 1996, s. 178

²⁹² Perlestam 1997, s. 135

²⁹³ Hedenborg & Wikander 2003, s. 192

större utsträckning, var mångsysslare.²⁹⁴ Etnologen Orvar Löfgren menar att det var kvinnorna som kunde utföra de flesta sysslor medan män som utförde starkt könade kvinnliga arbetsuppgifter betraktades som omanliga.²⁹⁵

Det finns alltså olika uppfattningar om hur arbetsdelningen såg ut men framför allt går meningarna isär kring hur arbetsdelningen ska tolkas och vilken påverkan den hade på maktfördelningen i hushållet.²⁹⁶

Det har argumenterats för att hushållet ska ses som en korporation där man visserligen arbetade tillsammans med olika specialiteter och sysslor men att det ändå alltid var mannen som var överhuvudet.²⁹⁷ Detta sätt att se på hushållet är dock inte allena rådande. Två huvudlinjer inom forskningen kring relationen mellan kvinnor och män i hushållet kan urskiljas. En första betonar hushållet som gemenskap medan den andra poängterar skillnad mellan könen som grundläggande. Till den första inriktningen kan vi exempelvis räkna uppsala-historikern Anna Hansen som menar att kvinnor och män hade gemensamt ansvar för exempelvis barn och tjänstefolk. Hon ser vissa inskränkningar när det gäller egendomshanteringen men menar att även kvinnor hade möjlighet att befatta sig med den.²⁹⁸ I denna gemenskap ligger också tanken om en viss jämlikhet i och med att kvinnorna, liksom männen, ansvarade för viktiga uppgifter i hushållet.

En annan forskningslinje gör gällande att den manliga dominansen kommit i skymundan för talet om ett komplementärt förhållande mellan mannen och kvinnan i bondesamhället.²⁹⁹ Historikern Rosemarie Fiebranz menar att trots att kvinnorna innehade viktiga uppgifter så var de prestigefyllda arbetsuppgifterna manligt kodade. Detta resulterade, enligt Fiebranz, i att kvinnorna saknade reell makt i hushållet.³⁰⁰

---

²⁹⁴ Lövkrona 2001, s. 32

²⁹⁵ Löfgren 1982

²⁹⁶ Det pågående projektet Genus och arbete, under ledning av Maria Ågren, undersöker hur arbete fördelades och framförallt hur kvinnors arbete värderades. Detta projekt avslutas 2014: <http://gaw.hist.uu.se/>

²⁹⁷ Marklund 2004, s. 288

²⁹⁸ Hansen 2006, s. 281-298

²⁹⁹ Götebo Johannesson 1996, s. 86f. : Lövkrona 2001

³⁰⁰ Fiebranz 2002, s. 362

Marja Taussi Sjöberg menar att kvinnans underordning har såväl dolts som legitimerats genom talet om kvinnor och mäns olika, men till synes jämlika, funktioner inom äktenskapet. Den stora skillnaden enligt Taussi Sjöberg är att medan mannen hade olika karriärmöjligheter erbjöds kvinnan enbart äktenskapet.³⁰¹

Målet med denna studie är inte att diskutera mannens övergripande makt över sin hustru och sitt hushåll. Det är svårt att komma förbi bilden av husbonden som utövare av den övergripande makten. Det jag däremot vill visa och argumentera för är att kvinnorna hade makt över vissa delar av hushållet och familjen. De områden där kvinnorna framför allt hade makt var i samband med graviditeten, barnafödandet och till stora delar sedlighetskontroll och informationsförmedling. Kvinnor hade makt inom områden som berörde kvinnor. Denna makt gick dock utanför dessa ramar och barnamordsprotokollen visar att också makt och ansvar för exempelvis graviditeter kunde få konsekvenser för hushållet som helhet.

Jag vill inte argumentera för att kvinnorna alltid arbetade med kvinnor och män med män men menar att det i mitt material blir tydligt att kvinnor vanligen arbetade nära tillsammans med andra kvinnor. Jag menar vidare att fokuseringen på husbonden, matmodern och makten som den fördelades mellan dem inte resulterar i en sammanhängande bild av maktfördelningen. Jag vill se hushållet i en vidare betydelse och också undersöka hur tjänstefolk och grannar passade in i dessa sammanslutningar.

Ansvarsfördelning

Den praktiska arbetsdelningen är en fråga som ofta diskuterats och då gärna med hushållet som utgångspunkt. En ofta bortglömd faktor är dock ansvaret. Likaväl som en uppdelning av arbetsuppgifter fanns det också en fördelning av ansvar i hushållet – något som med fördel kan analyseras utifrån maktaspekter. I denna analys är det också möjligt att utgå från alternativa organisationer vid sidan av hushållet.

Det har tidigare i undersökningen uppgetts att de misstänkta kvinnornas mödrar och matmödrar ansågs vara ansvariga att förhindra de

---

³⁰¹ Taussi Sjöberg 1992, s. 68

brottsliga handlingar som döttrarna och pigorna i dessa extremfall gjorde sig skyldiga till. Nu ska mer utförligt studeras hur denna ansvarsbörda uttrycktes. Undersökas ska också hur de som inte primärt innehade ansvaret kunde träda in och överta eller dela det. Kvinno- världarnas dubbla roll dels som solidaritetsalstrande, dels som förmedlande och utkrävande av ansvar skall synliggöras.

Vid läsning av barnamordsprotokollen träder en bild fram där matmödrar och mödrar innehade en speciell och överordnad position i fråga om ansvar för pigan eller dottern och hennes agerande. Denna position var inte enbart överordnad inom kvinnovärlden utan också i relation till män – såväl husbönder och fäder som grannar och drängar – som inte hade något uttalat ansvar för pigans eller dotterns vandel överhuvudtaget.

Ett sätt att försöka visa och bedöma ansvarsfördelningen är att se hur domstolen under rättegången bemötte vittnen. Att de anklagade kvinnorna pressades såväl före som i rättegångssituationen utgjorde en regel utan undantag men bemötandet av andra inblandade varierade. Den slutsats som kan dras av detta är att de som ansågs bära det konstanta och huvudsakliga ansvaret var de anklagade barnamörderskorna själva. Övriga vittnens ansvar var mer situationellt och de hade också större möjligheter att anföra omständigheter och vittnesmål till sitt förvar.

Många uppgifter om press och ifrågasättande i rättsprotokollen är svårtolkade. Detta beror på att man inte alltid antecknade hur specifika frågor löd, om de upprepades eller med vilket röstläge de uttalades. Det går inte heller att veta hur pressad den enskilda individen kände sig – situationen som sådan var säkerligen ansträngande för de allra flesta. Jag har dock valt att fokusera på de fall där ifrågasättande och press från omgivning och domstol är särskilt tydliga – där frågor upprepades och där personer otvivelaktigt förmanades, ställdes inför motbevis och på ett uppenbart sätt misstroddes av rätten.

Det kan konstateras att i de fall där män ifrågasattes eller pressades rörde det sig uteslutande om att de misstänktes ha haft sexuell umgänge med den anklagade kvinnan och/eller varit direkt inblandade i barnmordet. Vidare förekom sådan press nästan enbart mot de husbönder som gjort sin piga med barn. De ansattes också i de fall där de

inte stod anklagade för medhjälp. De gånger som drängar pressades var när de misstänktes för inblandning i själva mordet. I övrigt verkar drivkraften att ställa lägersmän inför straff och rättvisa inte ha varit särskilt stark. De flesta erkände samlag och kunde således utan större ansträngning dömas för detta brott.

Män pressades alltså när de misstänktes ha gjort något aktivt brottsligt men för kvinnor var det annorlunda. De mödrar och matmödrar som sattes under press hamnade där för att de inte hållit uppsikt över sin piga eller dotter. Länge var det enligt lagtexten brottsligt att inte avslöja pigans havandeskap och förlossning, men det är slående hur detta verkar ha varit uteslutande matmoderns ansvar och inte husbondens. Någon press eller kritik mot utomstående, såsom grannar, förekom aldrig från något håll. Detta visar att ansvaret måste anses placerat i den anklagade kvinnans hemmiljö och att det var den överordnade kvinnan där som förvaltade ansvaret.

I kapitlet *Vittnesmål och skvaller* diskuterades vilka som uppgav sig ha ställt frågor till kvinnorna angående deras misstänkta graviditeter. Det visade sig att 80% av alla frågor ställdes av kvinnor.³⁰² Detta tillsammans med rättens agerande visar en verklighet där de som i första hand hade möjlighet och skyldighet att agera var matmödrarna och mödrarna.³⁰³ Dessa avkrävdes ansvar av såväl rätten som omgivning- en och kunde också tillkalla hjälp från myndigheter för att avslöja en misstänkt kvinna. Det var matmoderns roll att i slutänden se till att pigan inte passerade gränsen för vad som var möjligt eller lämpligt för henne att göra. Att föda barn var en grov överträdelse av den gränsen. Samtidigt som tjänstefolket förväntades bedriva självkontroll var det matmodern som hade det yttersta ansvaret.

---

³⁰² Se tabell 3:4 *Vittnens frågor...* i kapitlet *Rätten söker kunskap*.

³⁰³ Till dessa räknas alla matmödrar och således också en misstänkt kvinnas mor i de fall då hon bodde hos sina föräldrar. Att måla upp en bild över de hierarkiska förhållandena mellan en kvinnas föräldrar och husbondefolk (i de fall där hon bodde i ett annat hushåll men då föräldrarna fortfarande i livet) är mycket svårt. Men det verkar som att huvudansvaret låg på dem som befann sig i samma hushåll som den misstänkta kvinnan om inte ansvaret lämnades vidare exempelvis genom påtalande av misstankar och uppmaning till föräldrarna (modern) att agera. Diskuteras närmare i kapitlet *Kvinnorelationer speglade i vittnesmålen*.

KVINNOVÄRLDAR I FUNKTION

Det är nu dags att gå djupare in i kvinnovärldarna och säga något om hur dessa var uppbyggda och hur de förhöll sig till andra sammanslutningar såsom hushåll och familj.

Kvinnovärldar i relation till hushåll

Tidigt om morgonen den 20 oktober insåg pigorna Ingeborg och Annika att något var annorlunda och fel.³⁰⁴ Hushållerskan, Lena, hade låst dörren till sin kammare och inga reaktioner följde på deras knackningar. Föregående kväll när Lena stängde in sig antog man att det berodde på att drängarna skulle återkomma från marknaden i Alingsås under natten och att hon ville skydda sig från deras oväsen. Men när solen steg och arbetsdagen skulle ta sin början utan att Lena visade sig blev pigorna oroliga. Slutligen bestämdes att Annika skulle titta in genom Lenas fönster för att försöka se om allt stod rätt till. Hon återvände med besked om att hon sett "något ohyggeligt". Det var blod över hela golvet. De båda pigorna ansåg att nästa steg måste bli att söka hjälp varpå Annika gick ut i stallet där drängarna ryktade hästarna.³⁰⁵ Annika berättade för Magnus, Lars och Pär om vad hon sett genom fönstret och bad dem ta sig in hos Lena. Ett samtal inleddes där såväl Annika som drängarna diskuterade vad som kunde hänt Lena. Under samtalet diskuterades förekommande rykten och misstankar om Lenas tillstånd. Slutligen bestämdes att då de hade anledning att misstänka att hon kunde ha fött ett barn kunde de inte gå vidare i saken själva. En av drängarna sändes att hämta två hustrur som kunde bistå dem.

Grannkvinnorna, Karin Olofsdotter och Kirstin Torbiörnsdotter, anlände efter en stund varpå Lena öppnade dörren och släppte in dem. Hon sade sig ha ätit saffran för att få igång sin avstannade menstruation vilket resulterat i en kraftig blödning. Hustrurna anade trots

---

³⁰⁴ 1781Kulling

³⁰⁵ Husbondefolket var inte hemma utan befann sig troligen fortfarande på marknaden i Alingsås.

denna försäkran att hon fött barn och bad drängarna söka efter fostret. De fann det strax, i en koffert i rummet intill, dubbelvikt med huvudet neråt. Lena sade sig vara bestört att ett barn hittades där och nekade till att det skulle vara hennes men ändrade sig snart och erkände. Obduktionen visade att barnet troligen dött efter att det fallit mot spis-hällen vid födseln eller att den svåra förlossningen dödat det. Lena hävdade att det varit dödfött.

Husbondefolkets frånvaro resulterade i ett annorlunda men talande händelseförlopp. En aspekt som skiljer detta fall från de flesta andra är att husbondefolket här inte förhördes alls och att det över huvud taget inte förekom några frågor om tiden före förlossning och avslöjande. Själva avslöjandeprocessen blir på så sätt förstärkt i skildringen och kan nästan liknas vid ett kammarspel. Fallet exemplifierar också hur man från rättens sida ofta underlät att intressera sig särskilt mycket för vad som föregick mordet.

Att pigorna var först med att uppmärksamma Lenas frånvaro och tystnad är inte så märkligt. Det faktum att hon inte befann sig i köket om morgonen för att utföra sina arbetsuppgifter väckte pigornas misstänksamhet. Troligtvis fanns också de rykten de hört och kroppsliga förändringar de lagt märke till hos Lena med i deras tankar redan i inledningsskedet.

Att det var just Annika av de två pigorna som tittade in genom Lenas fönster och att detta skedde efter en relativt kort diskussion visar att detta smygkikande bröt mot någon form av regel eller norm. Det verkar aldrig ha varit aktuellt att Ingeborg skulle utföra uppgiften vilket troligen kan förklaras med att hon innehaft sin tjänst i hushållet endast 14 dagar. Att se in genom någons fönster var inte något man i normala fall gjorde och det var inte heller något man som nykomling kunde ta sig för.

I pigornas handlande anas en respekt för Lena men också för privatlivets helgd. Det är troligen inte heller oviktigt att Lena innehade en tjänst som hushållerska. Genom denna tjänst hade hon en överordnad position i relation till såväl Annika som Ingeborg. Det är möjligt att deras aktionsutrymme hade varit större om Lena varit en med dem jämställd tjänstepiga.

Det är rimligt att anta att pigorna sökt hjälp hos sin matmor om denna varit hemma. I hennes frånvaro återstod drängarna som informerades av Annika. De ombads att ta sig in hos Lena då man misstänkte att något inte stod rätt till med henne. Denna bön tyder på att pigorna inte ansåg sig kunna utföra ett sådant inbrott själva. Möjligen trodde de sig inte äga den fysiska styrkan för ett sådant företag men troligt är också att de inte ville vara ensamma om ansvaret.

Den angivna orsaken till att de slutligen ansåg sig omöjliga kunna utföra företaget utan ledning av utomstående är intressant. Som anledning anges de misstankar som de tagit del av och närt själva. De menar att så snart misstanken om barnsbörd, och i förlängningen barnamord, uppstod blev det omöjligt för dem att agera ensamma. Detta pekar på att ansvaret för sådana situationer låg hos någon annan. Då matmodern var frånvarande var alternativet att eftersända andra(s) matmödrar. Det blir i detta läge tydligt att det går att sätta ett likhets-tecken mellan makt och handlingskraft men också ansvar. Det var aldrig någon tvekan om vem som hade kommandot när hustrurna infann sig. De intog matmodersrollen i relation till såväl Lena som Ingeborg och Annika men också i relation till drängarna.

Hela detta händelseförlopp visar på en kvinnovärld där kvinnor uppbar ansvaret för varandra och varandras handlingar. Annika och Ingeborg sökte förvisso stöd utanför den enkönade kvinnovärlden men det var enbart kvinnor som i slutändan hade och kunde ta ansvar för den födande kvinnan och konsekvenserna av hennes handlande. Det är viktigt att poängtera att de som efterskickades när hjälp erfordras inte var män. Det var inte husbönder i grannhushållet som efterfrågades utan deras hustrur. Det var inte heller någon man som följde med sin hustru för att vare sig utföra eller övervaka avslöjandeprocessen. Detta visar hur förlossningsfrågor och misstänkta barnamord tillhörde kvinnovärldarna. Också den fördelning av uppgifter som gjordes när de kom in i Lenas rum talar för kvinnovärldstanken. Drängarna fick genast i uppdrag att eftersöka barnet medan pigorna bevitnade förhöret med Lena. Männerna separerades från kvinnorna medan dessa slöt sig samman.

I denna berättelse blir det möjligt att se hur hushållsgränserna kunde korsas, exempelvis när grannhustrur hämtades för att övervaka

ett annat hushålls tjänstefolk, och samtidigt förgivettagna hierarkier upplöstes när inte närboende husbönder efterskickades.

Pigornas position och situation

Ingeborg och Annikas agerande reser frågor om pigornas position och situation. Hur relaterade pigorna till varandra och till andra kvinnor?

Det har tidigare berörts att pigorna som lämnat sitt ursprungliga hushåll nu befann sig i en ny omgivning där de ofta saknade familjeband med de övriga boende. Tjänstefolkets roll i hushållet var på inget sätt statisk eller okomplicerad. Tjänstefolkets relationer sinsemellan reglerades av en rad variabler såsom kön, ålder, social status och år i tjänsten.³⁰⁶

Genomgående för pigorna i barnamordsfallen är dock att de förhöll sig, i alla fall officiellt, relativt passiva. Det var ovanligt att de ställde några frågor till en misstänkt kvinna även om de hört rykten om en misstänkt graviditet. Vid rättegångarna var de dock närvarande och avlämnade sina vittnesmål. Dessa innehöll ofta berättelser om hur de hört rykten och antydningar. De vittnade också om hur de sett en förändrad kroppsform men att de själva var okunniga och inte kunde avgöra om den stora magen kom sig av en graviditet. Ofta intygade de matmoderns avslöjandeförsök.

Det verkar som att allt tjänstefolk kallades till domstolen för att avge sitt vittnesmål – män som kvinnor. Det övergripande mönstret som tidigare diskuterats, att männen var mer passiva i sina vittnesmål, gick också igen i tjänstefolkets redogörelser där drängarna intog en mer passiv hållning än pigorna. Det verkar dock vara så att också pigorna, i alla fall officiellt, intog en mer tillbakadragen hållning i relation till andra kvinnor. Det går inte att urskilja någon egentlig skillnad mellan de pigor som ingick i det direkta hushållet och de som befann sig utanför. Majoriteten av de kvinnor som vittnade hörde naturligt nog till samma hushåll som den anklagade kvinnan – det var ju de som hade den största möjligheten att se och agera. En piga utanför den misstänkta kvinnans hushåll kunde också sändas av sin egen matmor för att undersöka om det låg någon sanning i utkomna ryk-

---

³⁰⁶ Capp 2003, s. 156f., 162

ten.³⁰⁷ Detta var dock inte något vanligt förekommande och de flesta pigor verkar ha agerat på eget initiativ. Ingen av pigorna, inom eller utom det krisdrabbade hushållet, avkrävdes något ansvar i rätten och det verkar heller inte ha funnits några förväntningar från annat håll om att de skulle agera eller rapportera.

Trots frånvaron av ansvar för pigorna så fanns det uppgifter som tillkom dem. Ett av dessa uppdrag var att hålla uppsikt över den misstänkt gravida kvinnans mage. Som tidigare nämnts framhöll pigorna gärna sin okunnighet på området och ville inte säkert säga om en annan kvinna var gravid. Om specifika iakttagelser var det lättare att vittna. I ett fall observerade en piga hur barnet rörde sig i moderlivet på den gravida matmodern. Den observanta pigan visste dock inte vid den tidpunkten att det var ett utomäktenskapligt barn matmodern väntade och att barnet skulle komma att dö. Vid rättegången över barnamordet blev dock information viktig för att avgöra om barnet någonsin haft liv eller inte.³⁰⁸ Kontroll skedde också under natten av den piga som vanligtvis delade säng med den misstänkta och som sedan rapporterade om eventuella avvikelser. Detta skedde i flera fall.³⁰⁹

De ogifta kvinnorna hade möjligheter att övervaka och kunde uppmanas att iaktta en misstänkt kvinna. Hennes inblandning skedde dock ytterst sällan på eget initiativ. Uppmaningar till pigorna att studera misstänkta kroppar kom vanligen från matmodern och det var också till henne som iakttagelserna rapporterades. Något ansvar att agera hade aldrig den ogifta kvinnan förutom skyldigheten att lyda sin matmor.

Hustrur som gränsöverskridare

Matmoderns relation till sin piga kan liknas vid makens relation till sin maka på så sätt att ansvar och makt samspelade. En kvinna överlämnades av sin far till maken för äktenskap och denne tog emot henne med det ansvar och de rättigheter som följde med positionen som

---

³⁰⁷ 1834Kind:2

³⁰⁸ 1831Weden

³⁰⁹ 1789Gäsene, 1833Mark, 1841Weden

kvinnans förmyndare. I fallet med pigan skedde kanske inte överlämnandet så bokstavligt. Det var inte heller en manlig ensak utan skedde tvärtom, av allt att döma, mellan kvinnor på en symbolisk nivå. Den ogifta kvinnan överlämnades från sitt ursprungshushåll, där modern ansvarade för henne till matmodern i det hushåll där hon skulle tjäna. I och med pigans upptagande i det nya hushållet lyftes ansvaret från modern, även om detta inte alltid var entydigt, och hamnade på matmodern vars uppgift nu var att värna och styra sin piga.

I förhållande till den anklagade pigan, i ingripandet mot och övervakningen av henne, var just hennes matmor överordnad grannkvinnorna i såväl makt som ansvar. Grannkvinnorna var dock samtidigt matmödrar i sina egna hushåll och kunde med utgångspunkt i dessa göra anspråk på en överordnad hierarkisk position. Sociala och maktimpregnerade relationer mellan de gifta kvinnorna tog sin utgångspunkt i och bestämdes av faktorer som social status, ekonomi, ålder och makens position.

En specifik matmors överordnade position blev inte bara tydlig utan också tydligt utmanad i och med barnamordskrisen. Om matmodern inte förvaltade sitt ansvar, det vill säga att övervaka och värna sin piga, utmanades hennes position och relation till grannkvinnorna och i viss mån också andra kvinnor inom hushållet – gifta som ogifta. Lägersmålet, havandeskapet och mordet var alla misslyckanden för matmodern såväl när de skedde som när de avslöjades.

Om en matmor ansågs missköta sin uppgift kunde omgivningen ingripa för att få henne att ta sitt ansvar genom att påminna och påtala misstankar om missförhållanden.³¹⁰ Ett sådant ingripande gjordes då alltid av en eller flera grannhustrur. Det förekom också omfattande ryktesspridning i vissa fall där matmodern nekade till all kunskap om det inträffade men där omgivningen menade annat.³¹¹ I sådana fall kunde också pigorna delta i ryktesspridningen.

---

³¹⁰ Vissa av de kvinnor som misslyckades med att ta sitt matmodersansvar förklarades enfaldiga av omgivningen och kunde på så sätt förbigås och lämnas ostraffade av rätten (exempelvis 1748Mark:1 och 1753Ås). Hur de hade möjlighet att i fortsättningsen inneha och utöva sin matmodersmakt är dock svårt att avgöra.

³¹¹ 1832Kulling:2 där styvmodern menade sig okunnig medan flera grannar framhöll bevis för att hon borde ha förstått och också menade att hon misstänkt och kanske till och med vetat.

En genomgång av all inblandning i barnamordsfallen från någon utanför det direkta hushållet visar att det vid 69 tillfällen ansågs nödvändigt att tillkalla en utomstående för någon form av bistånd. Av de efterskickade var 61% kvinnor. Det är inte alltid möjligt att se vem som bestämde att en utomstående skulle hämtas men mycket tyder på att de flesta kvinnor efterkallades av andra kvinnor. Myndighetspersoner eftersände lika gärna män som kvinnor. Nedan visas vilka uppgifter efterskickade personer förväntades utföra.

Tabell 6:1 Sysslor för personer efterskickade i samband med barnamordsavslöjanden 1706-1841

	Hustru	Gift man	Dräng
Bröstmjölkning	6	0	0
Söka barn	0	2	5
Bese barn	4	2	0
Observera förhör	6	10	0
Avslöja	4	6	0
Bese kvinna	5	0	0
Annat	17	2	0
Summa	42	22	5

Källa: Tingsrättsgenomgång

Direkt kan konstateras att det fanns en viss fördelning av sysslor. Kvinnor inkallades aldrig för att eftersöka ett foster och män kallades aldrig för att bröstmjölka eller undersöka en misstänkt kvinna. Ogifta män eftersändes av en enda anledning vilket var att leta efter fostret.

Män efterkallades vanligen av en klar och tydlig anledning – det fanns en praktisk syssla att utföra. Kvinnorna inkallades också för specifika uppgifter – inte minst bröstmjölkning - men det finns också ett större antal fall där bakgrunden till att någon efterskickades var mer diffus. I denna grupp ("annat") återfinns bland annat fall där grannkvinnorna efterkallades av den misstänkta kvinnans matmor för att bistå henne i avslöjandet av pigans brott. Det kan konstateras att i de flesta fall där matmodern efterskickade grannhustrur verkar det ha

varit för att få stöd snarare än att få hjälp med ett praktiskt göromål. En viktig uppgift för hustrurna var också att observera för att kunna föra vidare till andra att matmodern förvaltat sitt ansvar som det anstod henne.

Grannhustrurna hade alltså en observerande roll såväl som en stödjande men det fanns också tillfällen när inget stöd efterfrågades och inga nödvändiga åtgärder sattes in varför omgivningen ansåg sig tvingad att ta egna initiativ.

Nio kvinnor och sju män valde av en eller annan anledning att oombedda blanda sig i barnamordsfallen i deras närhet. Dessa inblandningar var fördelade på sex fall. Vid ett tillfälle var det två hustrur och en änka boende på eller i direkt anslutning till gården som tog del i händelserna kring avslöjandet utan att de verkar ha efterskickats. Deras självpåtagna uppgift var att agera stödjande för den anklagade pigans matmor.³¹² I ett annat fall var det en hustru som delade hushåll med den anklagade Britta och hennes mor som tog aktiv del. Hon hotade att tillkalla andra hustrur för att utföra en bröstmjölkning vilket ledde till att Britta erkände sitt brott. Denna oombedda inblandning verkar snarare vara grundad i omsorg om Brittas mor som bedövats av sorg än i en kritik av henne. Modern som berättat för en grannfru att dottern haft blodgång uppmanades att efterkalla flera hustrur så att dottern inte skulle vara ensam vilket också skedde.³¹³

I ett tredje fall gick en hustru in i den stuga som den anklagade Maria delade med sin mor och anklagade henne öppet för att ha dödat det barn hon nyss funnit. Detta förnekades av såväl Maria som hennes mor men sanningen tvingades fram när grannmännen kom in med barnet. Detta ingripande verkar ha grundat sig i att modern, trots varningar och uppmaningar, inte agerade på ett, för grannarna, tillfredsställande sätt.³¹⁴

Tre män och två kvinnor deltog under olika delar av undersökningen i det fjärde fallet. Dessa verkar ha infunnit sig som en följd av

---

³¹² 1731Ås

³¹³ 1776Mark

³¹⁴ 1792Sundal

uppståndelsen i samband med att husbondefolket uppenbarade förlossningen. Barnet återfanns levande.³¹⁵

I det femte fallet av oinitierad inblandning gick tre män till änkan Kirstins stuga för att utröna om hennes fosterdotter var gravid eller förlöst. De fick henne, trots fostermoderns avvisande inställning, att erkänna. Flera personer hade under tiden före förlossningen anmodat fostermodern att hålla uppsikt över dottern. Flera av dem hade också fått höra av dottern att hon ville ta sitt liv och att fostermodern varit mycket hård mot henne. Det är oklart varför männen var aktiva i just detta fall när de sällan agerade alls i andra. En möjlig förklaring skulle kunna vara att Kirstin inte verkar ha varit del av någon kvinnovärld. Hon stötte snarare bort än välkomnade kvinnogemenskapen. Hon uppträdde dessutom hotfullt och var ovillig att acceptera de utomstående inblandning.³¹⁶ I detta fall kan också dottern sägas stå utanför all annan kvinnogemenskap än den med modern.

Det kraftigaste intrånget skedde när två hustrur bröstmjölkade den misstänkta Catharina Persdotter – utan att ha ombetts göra det av vare sig myndighetspersoner eller husbondefolk. Än mer häpnadsväckande är att en man verkar ha varit närvarande vid bröstmjölkningen. Detta är det enda fall där något sådant har uppgetts och inte ens myndighetspersoner har i något annat fall övervakat en undersökning av någon misstänkt kvinna. Att på eget initiativ genomföra en bröstmjölkning av någon annans piga var ett agerande som saknade stöd i lagen. Agerandet i sig ifrågasattes dock inte under rättegången – möjligen ansågs det egna initiativet motiverat av att matmodern betecknades som "svagsint". Den anklagade pigan, Catharina, hade dock en egen förklaring till grannarnas självsvåldiga ingripande när hon beskrev vardagen på gården. Hon menade att det under hela hennes tjänstetid rått missämja mellan hennes eget husbondefolk och de gårdsbönder som nu tagit sig friheter med hennes kropp. Hon menade att paren vare sig umgåtts eller ens hälsat på varandra och menade att detta kunde härledas till att gårdsborna ville komma åt hemmanet tillhörande hennes husbonde. Det var denna missämja som, enligt Catharina, vändes mot henne. Denna ovänskap togs dock

---

³¹⁵ 1832Kulling:1

³¹⁶ 1833Veden

inte upp av någon av de andra inblandade och det fanns en annan omständighet som Catharina glömde att lyfta fram. Ungefär tio år före händelsen 1841 hade Catharina anklagats och också dömts för att ha lönnlagt ett barn. Efter ett avtjänat fängelsestraff kunde hon återvända hem. Det är troligt att grannarna kände till denna händelse, då den av allt att döma ägt rum i socknen. Grannarnas ingripande kan alltså ha haft sin grund i något annat än den av Catharina framhållna ovänskapen. Kanske var det ett ingripande mot en piga som tidigare gjort sig skyldig till ett döljsmålsbrott och vars matmor allmänt ansågs enfaldig och utan möjlighet att förhindra ett nytt brott.³¹⁷

Sex män har ovan betecknats som inblandade på eget initiativ. I det nyss diskuterade fallet innebar mannens inblandning bevittnande av bröstmjölknigen. Detta var förvisso en anmärkningsvärd uppgift men också ett undantagsfall. Övriga fem män är fördelade på två fall där de tog mer eller mindre aktiv del av avslöjandeprocessen. I övriga fall var initiativtagarna kvinnor.

En anledning till ingripande var missnöje med matmodern men det finns inga belägg för att detta skulle ha varit vanligt. Däremot finns indikationer på att det, bland kvinnorna, fanns en förståelse för att matmoderns situation var svår. En dold graviditet och påföljande lönnläggning var något ovanligt och misstanken om något sådant väckte empati hos matmoderns vänner. Man såg ett behov av stöd och efterkallades man inte så kunde man på eget initiativ erbjuda sin närvaro.

Ett ingripande på eget initiativ från någon utanför hushållet eller familjen var alltså ovanligt även om det förekom. Att sända bud efter grannar var dock relativt vanligt och förekom i de flesta fall. Grannarna utgjorde här såväl kontrollinstans som stöd för den drabbade familjen eller husbondefolket.

---

³¹⁷ 1841Veden

KAPITELSAMMANFATTNING

I detta avslutande empiriska kapitel har kvinnovärldarnas relation till hushåll och lokalsamhälle diskuterats samtidigt som analysen av kvinnovärldarnas interna fördelning av makt och ansvar fortsatt.

Hushållet var en tät och hierarkisk sammanslutning där arbete och ansvar fördelades. Husbonden hade ansvar för hushållets medlemmar och att svika detta ansvar kunde få långtgående konsekvenser. Förhållandena var dock komplexa och studien visar att hushållet inte var den enda organisationsenheten för arbete och socialt liv.

Arbetsdelningen inom hushållet är en fråga som ofta diskuteras och som är komplicerad. Oenighet råder kring hur uppdelningen av arbetsuppgifter såg ut och vad den innebar. De som tillerkänner arbetsdelningen vikt ser förhållandet mellan kvinnor och män inom hushållet som komplementärt. Andra menar dock att detta synsätt bidragit till att undanskymma det faktum att kvinnornas arbetsuppgifter inte alls ansågs lika viktiga och således inte bidrog till vare sig makt eller status. Jag menar att även om mannen innehade makten i hushållet som helhet hade kvinnorna ändå makt inom vissa specifika områden – inte minst genom kvinnovärldarna.

Den form av uppdelning som studien främst intresserar sig för är ansvarsfördelningen. Materialet visar att det fanns vissa områden som kvinnorna ansågs ansvariga för. När det gäller ansvaret för att avslöja en dold graviditet eller ett barnamord hamnade detta helt och hållet inom kvinnovärldarna. De gifta kvinnorna, med den misstänkta kvinnans matmor i spetsen innehade huvudansvaret för avslöjandeprocessen. Husbönderna var här underordnade sina hustrur och i viss mån också grannhustrurna. I samband med barnmordsavslöjandet märks också att kvinnovärldarna existerade såväl inom som över hushållsgränserna. Att kvinnovärldarna innehade huvudansvaret och lämnades att klara upp situationen visar också att lokalsamhället hyste tilltro till kvinnovärldarnas förmåga att lösa sin uppgift.

Matmodern innehade det huvudsakliga ansvaret men detta axlades inte av henne ensam utan delades med grannkvinnorna. Den matmor eller mor som inte fullföljde sitt ansvar utmanades av omgivande kvinnor. Maktbalansen inom kvinnovärlden eller kvinnogruppen kunde således rubbas i och med barnamordskrisen. Den kvinna som innehade ansvaret för att övervaka pigornas sedlighet och allmänna beteende hade misslyckats vilket bör ha fått konsekvenser för kvinnogruppen i stort. Det verkar dock som om kvinnovärlden var angelägen om att legitimera sitt agerande och sin existens genom att understödja de ansvariga. Detta ser vi framför allt i den benägenhet grannkvinnor och pigor hade att vittna om matmoderns ansträngningar för att avslöja graviditeten så snart misstankar uppstod. I de fall där inga sådana ansträngningar gjordes kommenterades detta vanligen av andra vittnen med tystnad snarare än kritik. Detta tolkar jag som ett försök att trots allt upprätthålla och legitimera kvinnovärldens existens.

KAPITEL 7

KVINNORS VÄRLDAR – EN SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Kvinnovärldarna har nu avhandlats ur olika perspektiv. För kvinnorna själva innebar de sociala inomkönsliga relationerna ett sammanhang. De var vänskap, relationen till pigorna, förhållandet till modern och underordningen i relation till matmodern. I ett större perspektiv var kvinnovärldarna den sociala enhet där kvinnorna främst innehade sin makt och sin möjlighet att agera. Kvinnovärldarna var förutom social gemenskap också en kontrollapparat och en maktaspekt vars betydelse i samhället inte ska underskattas.

I avhandlingens inledning ställdes frågan varför kvinnorna spelade en så aktiv roll i samband med barnmordsavslöjandena. Målet med undersökningen var att fördjupa bilden av det förflutnas sociala villkor. För att detta skulle låta sig göras samtidigt som frågan om kvinnornas agerande i samband med barnmordsfallen besvarades krävdes en undersökning av kvinnornas homosociala relationer, i avhandlingen kallade kvinnovärldar. Denna undersökning utgick från rättegångsprotokoll i barnmordsmål vilka bidrog med information om de anklagades bakgrund, brott och skådeplatsen för krisen samtidigt som de också gav utrymme för andra berättelser.

I avhandlingens första två kapitel ville jag ge en bakgrund till undersökningen, lyfta fram de källor som använts och människorna som befolkar den. Kapitlet *Barnamord i siffror och rätt* gav en bakgrund till vilka de anklagade var och de brott som begåtts. De anklagade kvinnorna var i normalfallet ogifta pigor i åldersspannet 20-30 år. De yngsta kvinnorna var i 16-årsåldern och befann sig i ett starkt beroendeförhållande till sina lägersmän som var husbönder eller, i ett fall, en släkting. Den vanligaste lägersmannen var dock inte husbonde utan

en ogift dräng. I materialet visar det sig att rätten blev allt mindre intresserad av att ställa lägersmännen inför rätta vilket ledde till att de blev mer och mer osynliga i rättegångsprotokollen.

Barnen dödades på skilda sätt varför barnmordet inte kan betraktas som något enhetligt brott. Morden var normalt sett inte aggressiva och den vanligaste mordmetoden var lönnläggande av barnet vilket kan betraktas som ett relativt passivt tillvägagångssätt.

I kapitlet *Vittnesmål och skvaller* behandlades hur kvinnorna försökte hålla graviditeten och förlossningen hemlig och hur de sedan avslöjades. Mer än hälften av alla vittnen vid barnmordsrättegångarna var kvinnor, de var dessutom mycket aktiva som vittnen och kom inte sällan med avgörande vittnesmål. Kvinnorna i de anklagades närhet innehade ett särskilt ansvar för att avslöja hemlighållandet och brottet. Informationsdelning i form av skvaller och rykten spelade en viktig roll för kvinnovärldarna och deras möjlighet att avslöja barnmorden.

Olika kategorier av kvinnor vittnade om alla aspekter av brottet från den anklagades tidigare rykte till graviditet, förlossning och avslöjandeprocess. Den skillnad som fanns mellan de ogifta kvinnornas respektive de giftas vittnesmål har sin grund i de olika ansvarsområden dessa grupper hade i kvinnovärldar och lokalsamhälle. Giftna kvinnor kunde också vittna som ensamma företrädare för hushåll vilket visar att kvinnorna hade en officiell och viktig roll som informationsförmedlare att spela i dessa fall.

I kapitlet *Kvinnorelationer i vittnesmålen* undersöktes kvinnornas inbördes relationer närmare. Det till antalet vanligaste vittnet vid barnmordsrättegångarna var en grannhustru. Denna hade vanligen eftersänts av den anklagades matmor för att bistå i avslöjandet. Grannhustrur var också de som framför allt efterskickades för att bröstmjölka de misstänkta kvinnorna. Också ogifta kvinnor kunde vittna och de var i normalfallet pigor i samma hushåll som den misstänkta.

De kvinnor som var överordnade den anklagade – matmor och mor – spelade viktiga roller vid såväl avslöjandet som i rättsalen. Dessa kvinnor förväntades agera och de gånger de inte lyckades förhindra ett barnamord ställdes de till svars för sin försumlighet. An-

svarsfördelningen mellan modern och matmodern framstod som komplicerad och situationellt bunden.

Modern använde sig vanligen av en av två strategier. Det första alternativet var ett totalt förnekande av all kännedom och det andra var en försäkran om att de misstankar som hysts försvunnit sedan någon utomstående försäkrat att det inte fanns något fog för dem. Matmödrarnas vanligaste strategi var istället att med alla till buds stående medel visa att de gjort allt som stod i deras makt för att förhindra eller i alla fall avslöja barnmordet. Tjänstefolket vittnade ofta om matmödrarnas ansträngningar.

Kopplingen mellan ansvar och makt blev tydligt i detta kapitel och de som innehade det huvudsakliga ansvaret var de gifta kvinnorna, mödrar och matmödrar intog en särställning. Maktförhållandena blev synliga inte minst i bröstmjölkningssituationerna. Dessa utfördes av grannhustrurna men initierades inte sällan av matmodern. Genom hot om sådana undersökningar tvingades många erkännanden fram.

De ogifta kvinnorna hade inget uttalat ansvar för att övervaka sina medpigor och innehade således mindre makt. Helt maktlösa var de dock inte och de förväntades bistå matmodern i hennes undersökningar.

I kapitlet *Kvinnlighet och moderskap* diskuterades kvinnorollen och moderskapets betydelse och plats i samhället och i kvinnovärldarna. Modersrollen var ämnad för den gifta kvinnan och hon förväntades också äga kunskaper om barnafödande och graviditet, oavsett om hon själv fött barn eller inte. För gifta kvinnor var förlossningen en prövning nära förknippad med såväl smärta som gemenskap. Den gifta födande kvinnan kunde förvänta sig hjälp från sina medsystrar. De undersökta ogifta kvinnorna födde i ensamhet och inte sällan under svåra förhållanden. Det finns dock exempel på hur också ogifta kvinnor kunde få stöd vid sin förlossning även om denna hjälp ibland var villkorad.

De ogifta kvinnorna förväntades vara i det närmaste okunniga om graviditet och förlossning och de ansågs inte lämpade att föda och ta hand om barn. Det fanns dock en roll som god mor också för en ogift kvinna vilket visar sig inte minst i reaktionerna på barnmordet. Bar-

namörderskan bröt mot bilden av hur en kvinna borde agera och blev därigenom en symbol för den onda modern, antimodern.

I det avslutande empiriska kapitlet *Kvinnovärldars ansvar* undersöktes bland annat kvinnovärldarnas relation till hushållet som institution. Innebörden av arbetsdelning respektive ansvarsfördelning användes som utgångspunkt för att visa kvinnovärldarnas existens och deras funktion som maktbärare. Ansvarsfördelningen i avslöjandeprocessen i samband med barnmordet visade sig vara ett exempel på en situation där kvinnor – i kollektiv och enskilt – kunde vara överordnade männen i fråga om makt. Kvinnovärldarna existerade inom men också över hushållets gränser. När grannhustrurna efterskickades för att bistå matmodern i hennes efterforskningar överskreds hushållets gräns och kvinnovärldarna blev något större än en del av hushållet. Kvinnonätverket bestod av matmodrar, pigor, grannkvinnor och mödrar som agerade i relation till varandra och också var ordnade i en hierarkisk ordning där ansvar gick hand i hand med makt. De kvinnor som inte mäktade med att axla sitt ansvar utmanades av omgivande kvinnor. Maktbalansen rubbades och makten omfördelades. Men det fanns hjälp att få för de kvinnor som själva upplevde sig oförmögna att lösa situationen. Det fanns också en stor villighet bland pigor och grannkvinnor att vittna om matmoderns ansträngningar och försök att axla ansvaret. Att det ansvar som pålades kvinnorna inte axlades av matmodern ensam utan också delades av grannhustrurna som bistod med praktiskt stöd visar på förekomsten av kvinnovärldar snarare än enskilda kvinnor som agerade var och en för sig. I de fall där den ansvariga kvinnan inte förmådde uppfylla sin uppgift trädde också andra kvinnor in för att klandra men också, och kanske framför allt, för att utföra uppgiften. Detta visar på en kvinnovärldarnas inneboende dynamik och strategier för att upprätthålla nätverket.

Husbondens överordnade ställning inom hushållet har diskuterats av många. Existensen av kvinnovärldarna och den funktion de verkar ha fyllt problematiserar husbondens ställning i samhället som helhet. Inte minst visar det sig att husbonden inte ständigt ägde en överordnad position i relation till kvinnorna i hans omgivning.

KVINNOVÄRLDARNAS FUNKTION

Studiens huvudsakliga syfte har varit att undersöka hur kvinnorna hade utrymme för och tillgång till ansvar och makt genom kvinnovärldarna, något som visar sig på flera plan i protokollen. Dels ser vi ansvaret som de äldre, gifta, kvinnorna innehade under de ogifta kvinnornas graviditet och i samband med förlossningen, dels ser vi det i kvinnornas omfattande möjlighet och förväntade skyldighet att vittna vid rättegången. En tydlig iakttagelse är cirkelrörelsen där ansvar ledde till makt som i sin tur förde med sig ansvar som ledde till makt och så vidare.

Tidigare studier, bland annat Marja Taussi Sjöbergs, har framhållit kvinnornas begränsade vittnesmålsfrekvens vid rättegångar.³¹⁸ Denna studie har dock visat på ett annat mönster där kvinnovittnen utgjorde majoriteten av alla vittnen och att de män som kallades inför rätten inte alltid hade någon egentlig information att förmedla. Den stora andelen kvinnovittnen kan säkert delvis knytas till det faktum att barnamordet var ett kvinnobrott men det säger också något om den tilltro rätten och samhället satte till dem. Det var kvinnorna som förväntades ha kunskap om det förövade brottet och det var också de som visade sig äga informationen. Det fanns i såväl rättssal som vardag en vetskap om att dessa kriser utspelat sig i kvinnogemenskaper.

Gudrun Andersson, som undersökt en senare tidsperiod än Taussi Sjöberg, redovisar en större andel kvinnliga vittnen än Taussi Sjöberg. Hon menar sig också se exempel på att kvinnor kunde framträda inför rätten som ensamma representanter för sitt hushåll.³¹⁹ Sådana kvinnor finns även i mitt material och jag vill mena att de ska betraktas som representanter för sitt hushåll men också, och kanske framför allt, som representanter för kvinnovärldarna. Som företrädare för kvinnovärldarna vittnade de för att delge rätten sin upplevelse av brottet och avslöjandet men också för att visa hur de överordnade kvinnorna tagit sitt ansvar. Det innebar ett legitimerande av kvinnovärlden och dess existens.

---

³¹⁸ Taussi Sjöberg 1996, s. 123

³¹⁹ Andersson 1998, s. 90ff.

Ett område där denna undersökning visar ett nytt perspektiv på kvinnornas inflytande rör vittnesmålen innehåll. Marja Taussi Sjöberg visar att det fåtal kvinnovittnen som förekommer i hennes material uteslutande var gifta kvinnor. Hon menar vidare att dessa enbart kunde vittna om kvinnors rykte och vandel.³²⁰ Detta är inte överförbart på barnamordsmaterialet där gifta kvinnor förvisso utgjorde majoriteten men där också ogifta kvinnor förekom som vittnen och då kunde vittna om alla aspekter av brottet. Denna skillnad är viktig då den antyder att alla kvinnor, oavsett civilstånd, förutsattes bidra till barnmordsavslöjandet. Det stödjer i sin tur resonemanget om kvinnovärldarnas ansvar.

Denna studie av kvinnovärldarna har till stora delar kommit att bli en studie i gemenskap och utanförskap. Kvinnogemenskapen arbetade i fall efter fall för att uppenbara något fördolt och avslöja en ensam kvinnas hemlighet. Den misstänkta pigan befann sig i en märklig situation där hon var en del av kvinnovärlden och samtidigt hölls utanför densamma. Hon befann sig inom räckhåll för undersökningar och påtryckningar men stängdes delvis ute från social gemenskap så länge hon teg om sin situation. Tidigare barnmordsforskning har snuddat vid betydelsen av kvinnornas sociala sammanhang i samband med mordet.³²¹ Intresset har då främst riktats mot kvinnan som brottsling och de sociala relationernas eventuella betydelse för hennes val att döda barnet. I denna studie har jag visat på vikten av att utgå också från andra kvinnor för att förstå kvinnovärldarnas mekanismer och samtidigt skapa en bild av det sammanhang där de anklagade barnamörderskorna begick brottsliga handlingar. De anklagade kvinnornas sociala sammanhang bestod till stora delar av matmödrar, andra pigor och grannkvinnor, det vill säga kvinnovärldarna och dessa måste undersökas för att kunna förmedla en mer sammansatt bild.

Kvinnorna delade i stor utsträckning sin vardag med andra kvinnor. De skötte hushållet, utförde jordbrukssysslor, handarbetade och umgicks tillsammans under stora delar av dygnet. I en sådan vardag var de sociala relationerna avgörande. Ann-Britt Johansson ser i sin

---

³²⁰ Taussi Sjöberg 1996, s. 123. Också hos Andersson (1998) var huvudparten av kvinnovittnena gifta kvinnor.

³²¹ Se framför allt Johansson 2006

avhandling rädslan för förlust av ett socialt sammanhang som huvudsaklig drivkraft bakom barnamorden. Hon menar att kvinnorna dödade sina barn för att kunna bibehålla sina sociala relationer.³²² Bakgrunden till barnamorden har här inte studerats ytterligare men att de inomkönsliga sociala relationerna var viktiga står klart. I några sammanhang uttalade också barnamörderskor att de verkligen dödat sina barn för att inte stötas ut ur gemenskapen. Risken för utstötning har även diskuterats av Jonas Frykman och Marie Lindstedt Cronberg. Frykman menar att en ogift mor oundvikligen hamnade utanför alla sociala sammanhang medan Lindstedt Cronberg menar att det fanns möjlighet att sona sitt brott och återupptas i gemenskapen.³²³ Undersökningen ger inga belägg för att någon total utstötning ägde rum. Några av de anklagade kvinnorna hade tidigare fött utomäktenskapliga barn och de verkar ha varit en del av den vardagliga gemenskapen. Det är dock svårt att avgöra hur annorlunda denna gemenskap tedde sig jämfört med hur den såg ut innan graviditeten. Det är rimligt att anta att kvinnor som skadade kvinnovärlden genom att hemlighålla en sexuell relation och föda ett utomäktenskapligt barn straffades på något sätt och förlorade delar av sitt sociala sammanhang.

Makt i och runt kvinnovärldarna

Det jag har kunnat visa genom användningen av just barnamordsmaterialet är att det fanns en ansvarsfördelning som hade betydelse för såväl hushållets uppbyggnad och fortlevnad som för vår syn på det och maktfördelningen inom det. Hushållen har länge betraktats som den enda enheten för organisation av arbete och socialt liv men jag menar att avhandlingen visat att kvinnovärldarna också kan betraktas som en sammanslutning där arbete och socialt umgänge förekom och organiserades.

I och med diskussionen om arbetsdelning har maktfördelningen inom hushållet ofta behandlats. Exempelvis Anna Hansen har menat att arbetsuppgifter medförde en viss delaktighet och makt, medan Marja Taussi Sjöberg och Rosemarie Fiebranz menar att kvinnornas

---

³²² Johansson 2006, s. 303

³²³ Frykman 1977, s. 53f. : Lindstedt Cronberg 1997, s. 282, 294f.

sysslor inte medförde någon verklig makt utan att ett sådant antagande snarare legitimerar kvinnornas underordning.³²⁴ Jag menar att det i mitt material finns en del som styrker tanken om en existerande arbetsdelning. Det finns inga belägg för att kvinnor och män levde skilda liv på så sätt att de saknade vardagskontakt och vardagsrelationer med varandra. Tvärtom verkar män och kvinnor arbeta nära tillsammans i vissa tider, med vissa uppgifter och under vissa förutsättningar. Ett exempel är höbärningen där kvinnor och män arbetade sida vid sida under en begränsad och intensiv period. Berättelserna i barnmordsprotokollen ger dock en bild av en vardag där kvinnor framför allt arbetade och samtalande med kvinnor. En separerande faktor var de uppgifter som tilldelades män och kvinnor i hushållet. För kvinnornas del var det, förutom praktiska uppgifter som hushållsarbete, framför allt fråga om ansvaret för sedlighet, graviditet, förlossningar och till viss del informationsutbyte. Detta ansvar delades av kvinnorna vilket ledde till att männen inte blandade sig i dessa områden. Att denna arbetsdelning innehöll olika maktspekter menar jag också vara rimligt att anta. Kvinnovärldarna hade ansvaret för att avslöja utomäktenskapliga graviditeter vilket också gav dem makt att exempelvis utföra bröstmjölkningar. Med denna makt följde ansvaret att lyckas med den ålagda uppgiften. Vid rättegången förutsattes kvinnorna sitta inne med information men de tvingades också försvara sitt eget och kvinnovärldens handlande då barnmordet innebar ett misslyckande.

Kvinnors generella underordning kan inte förnekas men däremot kan kvinnovärldarnas förutsättningar karaktär sägas variera beroende på position och tillfälle. Undersökningen visar att kvinnorna hade ansvar och makt och att denna makt var föränderlig och situationell. I vissa situationer hade pigan makten att övervaka en medpiga medan husbonden saknade medel att göra det. I andra situationer efterkallades grannhustrur att delta i förhör och kroppsundersökningar medan deras män lämnades hemma. I återigen andra situationer kallades kvinnorna som vittnen vid en rättegång medan männen inte hade något att berätta. Ansvar och makt gick hand i hand och ibland innehades de av kvinnor även om normalfallet fortfarande var att den

---

³²⁴ Hansen 2006, s. 281-298 : Taussi Sjöberg 1992, s. 68 : Fiebranz 2002, s. 362

huvudsakliga makthavaren var en man. Vidare studier skulle kunna undersöka andra områden för kvinnors maktmöjligheter och därigenom problematisera bilden av mannen som ensam maktinnehavare ytterligare.

Ansvarsfördelningen var maktimpregnerad och hierarkierna var inte eviga och oföränderliga utan skapades snarare i situationen. En matmor hade det övergripande ansvaret för pigans sedlighet och innehade således makt över henne. I sin utövning av detta ansvar och denna makt hade hon också i vissa situationer en överordnad position i relation till exempelvis drängar i det egna och närliggande hushåll vilka måste tillkalla henne snarare än agera på egna misstankar. Också i relation till den egne mannen, husbonden, kunde matmodern inta en överordnad position då hon i och med ansvaret också förväntades ha makt över situationen. Detta tog sig främst uttryck i en tillbakadragen attityd från husbönderna. Genom att lämna saken till sin hustru underlättades hennes ansvarstagande samtidigt som han undkom eget ansvar. En helt annan hierarkisk situation uppstod i de fall där matmodern var den misstänkta barnamörderskan. Då hamnade hon plötsligt under pigornas och grannhustrurnas övervakande blickar vilket visar maktfördelningens föränderliga karaktär.

Med detta som utgångspunkt blev barnamordet en kris också för ansvarsfördelningen och kvinnovärldarnas hierarkiska strukturer. När barnamordet var ett faktum hade också ansvarstagaren misslyckats vilket i sin tur kan sägas hota den aktuella kvinnovärlden. Samtidigt innebar rättsprocessen en möjlighet att stärka den. Rättegången blev ett sätt för kvinnovärlden att dels manifesteras sin betydelse dels att förklara sina tillkortakommanden och på så sätt reparera den uppkomna sprickan.

Maktbalansen inom kvinnovärlden rubbades således i och med barnamordskrisen. Den kvinna som innehade ansvaret för att övervaka pigornas sedlighet och allmänna beteende hade vacklat i sitt ansvarstagande vilket bör ha fått konsekvenser för kvinnogruppen i stort. Det verkar dock som om kvinnorna var angelägna om att legitimera kvinnovärldarnas existens och agerande genom att understödja de ansvariga. Detta ser vi framför allt i den benägenhet grannkvinnor och pigor hade att vittna om matmoderns ansträngningar för att

avslöja graviditeten så snart misstankar uppstod. I de fall där inga sådana ansträngningar gjordes kommenterades detta vanligen av andra vittnen med tystnad snarare än kritik. Detta kan ses som ett försök att upprätthålla kvinnovärldens status. Vad som däremot hände inom kvinnogruppen när det gäller hierarkier och maktfördelning är svårt att se eller dra slutsatser kring.

Kroppundersökningarna var ett viktigt instrument för att avslöja ett begånget barnamord. Längre utfördes dessa undersökningar av grannkvinnor och matmödrar. Dessa måste ses som en del av kvinnovärldarnas kontrollsystem. Det förväntades att kvinnorna själva skulle utöva självkontroll och tala öppet med andra kvinnor. När detta inte skedde fick kvinnovärlden istället aktivt utöva sin kontroll – ofta i form av frågor och bröstmjölkning. Det är svårt att se denna kontroll som ett uttryck för kvinnlig aggressivitet som Frykman gör.³²⁵ Lövkrona ser kvinnors kontroll av kvinnor främst som ett sätt att upprätthålla ett patriarkalt system.³²⁶ Det patriarkala systemet, främst symboliserat av hushållet, existerade under undersökningsperioden men jag menar att kvinnovärldarna var ett uttryck för något annat. Kvinnovärldarna i sig visar att det fanns organisationsformer också utöver dem som traditionellt fokuserats i forskningen. Bortom husbondens absoluta makt fanns också sammanslutningar som visar på en möjlighet för kvinnor att agera i lokalsamhället och till vardags. Den aktiva kontrollen som bedrevs inom kvinnovärldarna ska ses som ett sätt att upprätthålla och legitimera kvinnovärldarna själva snarare än ett upprätthållande av en patriarkal struktur.

Kvinnorepresentationen vid tinget och kvinnovärldarnas ansvar i barnmordsavslöjandet måste tolkas som att kvinnovärldarna inte enbart existerade i just kvinnorelationerna utan att också lokalsamhället, myndigheterna och männen legitimerat och satt sin tilltro till dem.

Att kvinnovärldarna spelade en viktig roll också bortom barnmordskrisen och att de hade ansvaret för de ogifta kvinnornas sedlighet, graviditet och förlossning kan förutsättas. Att det informella informationsutbytet var ett av medlen för att bedriva denna kontroll och infria ansvaret kan också rimligen förutsättas. Troligen låg det yttersta

---

³²⁵ Frykman 1991, s. 33f.

³²⁶ Lövkrona 1999, 172

ansvaret också då på den överordnade kvinna som levde närmast kvinnorna, det vill säga matmor eller mor.

Den övergripande frågan för avhandlingen var varför kvinnorna spelade en så aktiv roll i samband med barnmordsavslöjandena. Det enkla svaret på den frågan är att de gjorde det för att det var deras ansvar. Kvinnovärldarna hade skyldighet att vara aktiva i avslöjandeprocessen, såväl före som under rättegångarna. Kvinnovärldarnas specifika ansvar i dessa fall var en del av en större struktur av ansvarsfördelning i samhället.

Kvinnovärldarnas existens, funktion och plats i lokalsamhället lämpar sig för fortsatta studier och en undersökning av kvinnovärldarna utanför krisen skulle kunna leda till en omvärdering av kvinnors roll och plats i lokalsamhället. Den vardagliga kontrollen var naturligtvis inte lika spektakulär som i de undersökta fallen och innehöll ytterst få bröstmjölkningar, insinuanta frågor och efterskickningar av prästen. Mekanismerna och ansvarsfördelningen var dock desamma. Andra källor bör med fördel kunna studeras för att fördjupa bilden av kvinnovärldarna i vardagen och hur den förhåller sig i relation till den bild som barnmordsprotokollen gett här. I en sådan undersökning tror jag att man skulle kunna visa att kvinnovärldarna existerade i en tid och i ett samhälle där maktfördelningen var mer dynamisk än vi länge har antagit.

TACK!

Punkt. Så var avhandling färdigskriven. Till slut...

Ingen avhandling skrivs utan hjälp och stöd från andra och därför är det nu, alldeles vid avstampet för allt det nya som väntar dags att avsluta, summera och tacka. Många förtjänar att uppmärksammas en stund som denna men innan jag tar mig an den trevliga uppgiften vill jag, något okonventionellt, passa på att tacka mig själv för att jag faktiskt tagit mig ända fram och för att jag orkat ha väldigt roligt under tiden...

Mitt första egentliga tack, som också är ett av de allra viktigaste, går till mina eminenta handledare Göran Malmstedt och Maria Sjöberg. Ni har varit fantastiska i all er infallsrikedom och entusiasm. Era olikheter som forskare och personer har alltid bidragit till konstruktiva diskussioner och nya sätt att se på materialet och frågeställningarna. Avhandlingsresan har varit lång och krokig men jag har alltid känt ett starkt förtroende från er sida.

Tack också till alla kollegor på Institutionen för historiska studier som jag besökt sporadiskt under åren men alltid känt mig välkommen till. Jag måste alldeles särskilt nämna Erik, Anna, Helene och Sara med vilka jag tog de första stapplande stegen som doktorand. Särskilt tack också till er som på forskningsseminarier kommit med intressanta och outhärliga kommentarer på manus.

Helene Castenbrandt, Henric Bagerius och Lennart Andersson Palm har haft vänligheten att låta mig ta del av forskningsmaterial vilket varit ovärderligt för mig, tack för er generositet!

Lennart K Persson fungerade som medläsare i slutet av processen och tog sig också tid att läsa manuset en extra gång den sista månaden. Lennarts noggranna läsning har bidragit till många och viktiga förbättringar.

Det finns också några utanför Göteborgs universitet som måste tackas. En av dessa är Henrik Ågren på Högskolan i Gävle som handledde mig under arbetet med mina c- och d-uppsatser och fick mig att våga tänka på forskarutbildningen. Ditt engagemang, din noggrann-

het och uppmuntran var ovärderlig. Särskilt tack också för att du har tagit dig tid att läsa och kommentera mina texter även efter att jag lämnat Gävles trygga famn.

En annan tacksam tanke går till min mamma, Gunilla Hagelin, för att du ville göra omslagsbilden och för att den blev så fin!

Till sist har det blivit dags att tacka de som är viktigast i mitt liv för att avhandlingsskrivandet fått ingå i vår vardag så länge. Tack underbara Buffy för din spinnande värme när du legat i mitt knä om kvällarna eller suttit bredvid datorn om dagarna. Folk får säga att du bara är en katt men du och jag vet bättre...

Tack Magnus för att du kämpat med mig och stått ut! Våra diskussioner om forskning på längden och tvären har hjälpt mig framåt liksom våra ibland förtvylade samtal om doktorandlivets för- och nackdelar. I slutskedet bidrog du också rent praktiskt med korrekturläsning, översättning och omslagsmakeri vilket jag är djupt tacksam för. Vi klarade det!

Tack min älskade Tuva och min lika älskade Sigge för att ni kom till oss och påminde om vad som är viktigt i livet. Tack för att ni gett mig all denna kärlek och närhet som vi nu får ännu mer tid att dela. Hos er är jag alltid bäst oavsett hur avhandlingen blev...

Forshaga oktober 2010

SUMMARY

WOMEN WORLDS AND INFANTICIDE

Power, responsibility and collectivity in court records from 1700-1840

In this thesis the relations and functions of - what I choose to call - women worlds have been investigated. Intra gender relations were of social importance for women. These relations were; friendship, relations to maids, relation to the mother and subordination to the mistress. The social relations of the women worlds functioned as mechanisms through which women gained power and agency. Women worlds organised women's sense of community, but also served as instrument for control and power. The social significance of the women worlds should not be underestimated.

The main source of the investigation has been court records on cases of infanticide. From the Court of Appeal 152 trials from 1790-94 and 1830-34 have been investigated as backdrop for a more close-up study of a total of 45 cases from district courts. The aim of the thesis has been to investigate how women – through women worlds – were able to act out power and responsibility. These two aspects were expressed in many ways in the court records examined. When pregnancies were suspected and during child births, elderly married women got a position which gave them both responsibility and power. These women were expected to witness at court, and their testimonies were also paid attention by judges.

Previous research has put forward that women seldom served as witnesses at court trials. This study shows however, that female witnesses were in majority at infanticide trials. It also shows that the male witnesses not always had fruitful information to bring to the trial. The

large number of female witnesses was tied to the fact that infanticide was held to be a female offense. At the same time however, the courts and public society put trust in women to be able to help solve cases of infanticide.

This investigation of women worlds has come to be a study of inclusion and exclusion. In case after case the female community worked to expose what was hidden, to reveal the secrets of a lonely woman. A maid suspected of infanticide was in an odd position, being both within and without the realm of the women world. She was in range for scrutiny and pressure brought on her, but she was partly shut out of the community as long as she did not make public her situation. Previous research has touched upon the significance of women's social realms in the context of infanticide. The notion of the female offender has been investigated and also how social relations have impacted on the woman's decision to kill her child. Here, I have emphasised the importance of analysing the roles of other women besides the offender. This has been done with the objective to understand the mechanisms of women worlds, in order to be able to present more fully a picture of the context of the accused female offenders.

What has been shown through the material is that there existed a division of responsibility which had significance for the scaffolding and duration of the household. This division has impacted on how we at present often conceive of earlier day societies. The household is often considered the only unit from where the organisation of work and community emanates. This thesis shows however, that women worlds also need to be appreciated as organising factors.

The division of labour and, with that, the division of power within the household has been paid attention within the thesis. The material to some extent supports the notion of an existing division of labour. Women and men did not live separate lives, stripped of day-to-day relations. On the contrary, men and women at times worked close together, with certain tasks and under certain conditions. What however separated the sexes were certain gender specific duties allotted to them in the household. Women were responsible for questions of sexual morality, pregnancies, child births and to some extent knowledge

sharing. Men were not involved in these matters. This division of labour certainly contained a range of power relations.

The division of responsibility was also saturated by power. There is no straight line between responsibility and power, but there are evident links between them. Hierarchies proved not to be static. Rather, they established contextually. A mistress had the overarching responsibility for the sexual morality of a maid, and thus had some power over her. In executing this responsibility and this power the mistress in some situations had a superior position in relation to e.g. farmhands in or near the household. Farmhands could not act on own suspicions but needed to address the mistress with them. In relation to her husband the mistress could also have a superior position. In accordance with her being expected to take responsibility for the situation, she also had some power over it. This relation was expressed through the passive attitudes of the masters. This facilitated for the mistresses to take responsibility, at the same time as the masters did not have to take own responsibility. Another type of hierarchy was established in the cases where the mistress was the suspected offender, this being an example of the dynamics of the power relations.

Infanticide can be said to form a crisis for the division of responsibility, and for the hierarchical structure of women worlds. When the infanticide had taken place it was a failure for the responsible person. This in turn challenged the entirety of the women world, at the same time as the infanticide offered a possibility to strengthen it. The court trial offered a possibility for the women world to 1) manifest its importance and 2) explain its shortcomings and thereby regain some of the trust lost.

The power balance within the women world was thus shaken by the infanticide crisis. The failure of the woman who had the responsibility to monitor and control the morality and public conduct of the maids, affected the female community as a whole. The material shows that the women world was anxious to legitimate its actions and existence by supporting the responsible women. This was expressed through the inclination of female neighbours and maids to bare witness on the efforts of the mistress to reveal a pregnancy as soon as suspicions arose. In cases where no such efforts were made, this was

left uncommented rather than criticized by other witnesses. This can be interpreted as an attempt to sustain the status of the women world. In relation to this however, it is difficult to see how hierarchies and power relations within the group of women were affected.

Women's presence at court and the women worlds' responsibility for revealing infanticides must be interpreted such that the women worlds did not only affect other women. The local community, authorities and men put trust and legitimacy in them.

The women worlds also played a role outside of infanticide crises, given that they had the responsibility for the morality of unmarried women, pregnancies and child births. The informal exchange of information was one of the means for exercising this control and responsibility. Ultimately, most of this responsibility was put on the superior woman living closest to other women, that is the mistress or the mother.

The day-to-day social control was of course not as spectacular as that expressed in the court records. It did involve very little of milking of breasts, insinuating questions and calls for the priest. However, the mechanisms and the division of responsibility were the same.

BILAGA

FALLSAMLING

Denna sammanställning tjänar till att redovisa vilket häradsrättsmaterial som använts i undersökningen. Beteckningen som används i textens referenser återfinns också här tillsammans med mer utförlig information om var materialet återfinns. Alla redovisade källor i denna bilaga kan återfinnas och studeras på Landsarkivet i Göteborg.

Vittnen benämns här de personer som närvarade i rättsalen och kallades att vittna. De vittnen vars civilstatus inte kunnat avgöras kallas män och kvinnor om ingen mer bestämmande term (exempelvis granne) kunnat användas.

1706Sundal: AIA:6 (13/12)

Anna Kiettilsdotter tjänade under början av sin graviditet som pigamen bodde de sista fem veckorna hos sina syskonbarn. Lägersman var husbondens son Måns Andersson. Anna födde barnet utomhus och menade att det var dödfött och att hon därför lönnlagt det. En syskondotter och en kvinna gift med en syskonson hittade barnet av en slump utomhus och Anna misstänktes genast. Anna dömdes till döden i tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Fyra hustrur vittnade varv tre var Annas syskonbarn och en var gift med hennes syskonbarn.

1709Sundal: AIA: 5 (31/3)

Karin Larsdotter var i tjänst hos bonden Sten Wennersten vid tiden för graviditet och förlossning. Karin hade berättat om sin graviditet för husbondefolket men födde sedan ändå i enslighet. Hon menade att barnet var dödfött och att hon därför lönlade det. Lägersman var drängen Sven Svensson som fortfarande vid barnamordsrättegången ville infria det äktenskapslöfte som fanns mellan dem. Karin dömdes till ris och uppenbar kyrkoplikt.

Vittnen vid rättegången: Husbonde, lägersman och en piga i hushållet.

1709Tössbo: AIA:7 (26/8)

Botilla Andersdotter tjänade som piga vid tiden för graviditet och förlossning. Matmodern och grannhustrur var närvarande när Botilla blev sjuk och frågade henne om hon skulle föda vilket hon förnekade. Husbonden återfann senare det döda barnet och hotade med att ordna en bröstmjölkning varpå Botilla erkände. Lägersman var drängen Sven Eriksson som ville infria äktenskapslöftet. Botilla dömdes till döden men benådades av tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Matmor, husbonde, lägersman och fyra grannhustrur.

1731Ås: AIA:14 (17/8 ht nr 17), AIA:[19] (29/9 nr 50)

Maria Olofsdotter (22 år) bytte tjänst under graviditeten men innehade hela tiden en position som tjänstepiga. Matmodern anade först i samband med förlossningen att Maria väntade barn men hon kunde ingenting göra för att förhindra att pigan födde ensligt och sedan lämnade barnet i ladan. Matmodern fick Maria att slutligen erkänna. Maria uppgav sin före detta husbonde som lägersman vilket han dock bestred. Han menade att den enda möjligheten var att hon kommit till honom i mörkret och att han haft samlag med henne i tron att hon var hans hustru. Vittnen i hushållet menade dock att de sett tydliga tecken på en sexuell relation mellan husbonden och pigan. Maria dömdes till döden i tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Matmor, lägersman, två hustrur, prästen.

1748Mark:1: AIA:18 (9/9, 10/9, 13/9), AIB:1-2 (4/1 -49), AIA:19 (13/3)
Catharina Andersdotter (20 år) tjänade som piga under hela graviditeten. Catharina teg om sin graviditet och först när förlossningen var förestående berättade hon för lägersmannen, som var hennes gifte husbonde. Catharina uppgav att husbonden påverkat henne till att döda barnet och han gömde senare undan barnkroppen. Brottet avslöjades efter att kyrkoherden initierat en bröstmjölkning. Catharina dömdes till döden i tingsrätten.
Vittnen vid rättegången: Matmor, lägersman, fyra män, fem hustrur.

1748Mark:2: AIA:18 (22/6, 23/6 nr 135)
Britta Andersdotter (30 år) hade tjänat som piga men befann sig efter den senaste husbondens död som "husvärma" hos en dräng. Hon var på väg till ett torp i närheten när hon övermannades av födslovärkar och sedan födde ett barn i skogen. Barnet levde men Britta menade att det var så svagt att det bästa vore om det fick dö varför hon begravde det under mossa och stenar för att påskynda döendet. Lägersman var en före detta husbondes son med vilken hon haft en långvarig sexuell förbindelse. Britta dömdes till döden i tingsrätten.
Vittnen vid rättegången: Lägersman, en hustru, tre män och kyrkoherden.

1751Mark: AIA:23 (12/6, 17/6)
Ingeborg Andersdotter tjänade som piga hos en bonde. Under graviditeten kom en kvinna och åderlät henne vid upprepade tillfällen i ett försök att fördriva barnet. Detta initierades av lägersmannen tillika Ingeborgs husbonde. När barnet slutligen föddes lämnade hon det till husbonden som brände det i ugnen. Ingeborg dömdes till döden i tingsrätten.
Vittnen vid rättegången: matmor, husbonde, husbondens mor och matmoderns far. Dessutom pigan som åderlätit.

1753Ås: AIA:19 (25/9, 28/9, 30/9)

Britta Swensdotter (16 år) bodde hos sina fosterföräldrar. Fosterfadern var far till det barn hon väntade och han försökte med hjälp av mediciner fördriva fostret vid flera tillfällen. Enligt Britta tvingade han henne att föda i enslighet och tog sedan barnet ifrån henne och gömde det på en för henne okänd plats. Britta dömdes till döden i tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Husbonde, matmodern, en piga, två drängar, en hustru, två bönder, kirurg, präst och kronorättare.

1757Mark: AIB:1-2 (26/8, 5/12, 11/4 -58), AIA:34 (20/5 -58)

Kirstin Hansdotter (28 år) tjänade som piga hos en bonde. Hon hade ett problemfyllt förflutet i form av två domar för lönskaläge och ett utomäktenskapligt barn. När Kirstin denna gång väntade barn talade hon om att begå självmord. Graviditeten doldes och det var först efter förlossningen och lönnläggandet som hon efter påtryckningar erkände att hon fött. Lägersman var en skomakare med vilken hon haft en flerårig relation men som vägrade gifta sig med henne. Kirstin dömdes till höga böter för lönskaläge, försök till självmord och fosterfördrivning.

Vittnen vid rättegången: Husbonde, matmor, lägersman, tre drängar, nämndeman, tre bönder, soldat, ryttare, änka, kvinnfolk, två hustrur, komministern och prostern.

1768Valbo: AIA:28 (9/4 nr 121, 11/4 nr 163)

Margareta Fransdotter (26 år) var piga hos länsmannen. Margareta menade att hon först inte själv förstått att hon väntade barn och hon hade fortsatt att tiga om sitt tillstånd under hela graviditeten. När barnet föddes dödade hon det omedelbart. Först uppgav hon att det skett med våda men senare erkände hon att hon gjort det för att få det att sluta skrika och undgå upptäckt. Lägersman var en dräng i samma hushåll. Margareta dömdes till döden i tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Husbonde, lägersmannen, tre män, två hustrur, adjunkt och två nämndemän.

1769Bjärke: AIA:15 (21/11 nr 9, 22/11 nr 29, 23/11 nr 23)

Margareta Olofsdotter levde tillsammans med sina föräldrar. Modern, Kjärstin, nekade till all kännedom om dotterns graviditet men flera andra vittnen uppgav att hon hade ett så argsint humör att det kunde förklara såväl grannarnas ovilja att nämna misstankarna kring Margareta som Margaretas egen rädsla att avslöja sitt tillstånd. Margareta grävde ner barnet direkt efter förlossningen, utan att undersöka om det var vid liv, och det återfanns sedan aldrig. Bröstmjölknings och gynekologisk undersökning ledde till erkännandet. Lägersmannen var en soldat. Margareta dömdes till döden i tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Tre hustrur, kyrkoherden, barnmorska.

1772Mark: AIA:51 (30/3)

Anna Andersdotter tjänade som piga. Hon menade att hon inte vetat att hon väntat barn och när barnet föddes var det ofullgånget och dött. Läkarundersökningen visade att det var fullgånget men att det levat. Lägersmannen var hennes fästman, drängen Anders Larsson. Anna dömdes till döden i tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Husbonde och fältskär.

1772Vedbo: AIA:40 (13/4)

Merta Andersdotter (19 år) var tjänstepiga hos en bonde. Husbonden var också Mertas lägersman och de hjälptes åt att hålla graviditeten hemlig. Direkt efter förlossningen tog han det fortfarande levande barnet från Merta och gömde det i ladugården. Där hittades det två veckor senare av Mertas matmor som eftersände prästen. Merta dömdes till döden i tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Matmor, lägersman, tre hustrur och två nämndemän.

1776Mark: AIA:58 (17/12), AIA:59 (25/4-77)

Britta Jonsdotter (20 år) hade tidigare dömts för tjuvnad och våldsamt beteende mot sin mor. Nu var dock relationen bättre och Britta bodde i samma hushåll som modern. Hon hade också berättat att hon väntade barn för sin mor och övrigt gårdsfolk. På väg hem från ett ärende drabbades hon dock av födslosmärter och födde barnet. Britta förlorade medvetandet och barnet avled på grund av kylan. Det är oklart vem som var lägersman – Britta pekade ut sin fästman men ryktet sa att det var hennes före detta husbonde. Britta dömdes till ris, uppenbar skrift och sex års straffarbete i tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Mor, hustru, piga och man i samma hushåll. Sex grannmän och två hustrur. Gamle husbonden, dennes son, en man och en piga i det hushållet

1776Ås: AIA:39 (28/3, 9/4, 11/6, 15/10)

Karin Hansdotter (28 år) gifte sig under graviditeten med sin husbonde. Han räknade dock ut att barnet inte kunde vara hans vilket han sa till Karin med uppmaningen att barnet borde dö för att bevisa att det var för tidigt fött. Vid två tillfällen under barnets första levnadsvecka försökte Karin döda det med hjälp av kvävning och mercurium. Vid det andra tillfället lyckades hon. Misstankar uppstod dock och hon erkände slutligen. Lägermannen var en dräng i hushållet som erkände lägersmål men nekade till att ha hjälpt Karin att försöka fördriva fostret under graviditeten. Karin dömdes till döden och avrättades i oktober 1776.

Vittnen vid rättegången: Make, makens mor, Karins mor, lägersman, Karins bror, två kvinnor, hustru, granne, två män, korpral, ryttare, provincialdokter och adjunkt.

1779Vätile: AIA:18 (2/12)

Britta Swensdotter (24 år) hade varit i skärgården där han arbetat med sillsaltning. På hemväg fick hon husrum över natten i ett torp där hon drabbades av födslosmärter och födde ett ofullgånget barn som hon slängde ifrån sig. Efter en kroppsundersökning erkände Britta sitt brott. Lägersmannen var en dräng. Britta dömdes till ris, böter och avlösning i kyrkan.

Vittnen vid rättegången: Brittans mor och husbonde. Torparen och hans hustru och deras två grannhustrur.

1780Gäsene: AIA:41 (29/3)

Ingeborg johansdotter (31 år) arbetade som tjänstepiga. Hon kände skam och rädsla inför sin graviditet och teg därför om den. Matmodern misstänkte att något var fel och bad grannhustrur komma och dela säng med pigan för att avgöra om hon väntade ett levande barn. Dessa kunde dock inte säga något säkert och när Ingeborg strax efteråt födde sitt barn så slängde hon det på elden. Lägersman var en gift ryttare. Ingeborg dömdes till döden i tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: matmor, husbonde, lägersman, två pigor i samma hushåll, två hustrur, tre grannmän.

1781Kulling: AIA:35 (13-14/11)

Lena Sandberg (24 år) var hushållerska i rustmästarens hushåll. Husbondefolket var bortresta när förlossningen satte in men pigorna misstänkte att något var fel. Några grannhustrur eftersändes som bröt sig in hos Lena. Barnet återfanns och Lena erkände. Lägersmannen var en ogift dräng. Lena dömdes i tingsrätten till ris och två år på spinnhus.

Vittnen vid rättegången: Två pigor, tre drängar, två hustrur.

1788Nordal: AIA:53 (1/2, 5/2)

Catharina Mattisdotter (ca 20 år) bodde hos sin far. Av rädsla för honom vågade hon inte berätta om sin graviditet utan försökte istället dölja den. Hon födde barnet ensam i ladan där hon också gömde det. Grannarna misstänkte dock att hon fött och började pressa henne med frågor och senare bröstmjölkning vilket ledde till att Catharina erkände att hon fött ett dödfött barn. Lägersmannen var en norsk man som Catharina gärna ville gifta sig med men då fadern motsatte sig detta tordes hon inte heller prata om graviditeten. Lena dömdes av tingsrätten till ris, avlösning och 3 års fängelse

Vittnen vid rättegången: Två pigor, två hustrur och två grannmän.

1789Kulling: AIA:42 (1/9)

Sophia Abrahamsdotter (23 år) bodde sedan en bit in på graviditeten tillsammans med sin mor. Hon berättade för denna om sin graviditet så snart hon själv förstod att hon väntade barn. När födslosmärtorna satte in sprang Sophias mor efter den uppgjorda hjälpen men på grund av den snabba förlossningen så hann hjälpen inte komma i tid. Barnet dog i samband med förlossningen. Lägersmannen var en okänd man som våldtagit Sophia på vägen. Sophia frikändes från barnamordsanklagelserna men fick böta för lönskaläget.

Vittnen vid rättegången: Sophias mor, en grannhustru och en granne.

1792Sundal: AIA:99 (2/12 nr 99, 5/12 nr 114, 7/12 nr 127)

Maria Ericsdotter (21 år) bodde tillsammans med sin mor. Det var av rädsla för henne som hon valde att tåga om sin graviditet. Förlossningen försvagade henne så pass mycket att hon inte orkade ta sig an barnet vilket ledde till att det dog. Hon grävde ner det i kålgården där det dock bökades upp av svinen och kom i dagern varpå Maria erkände vad som hänt. Lägersmannen var en dräng som erkände lägersmål men förnekade att han skulle vara barnafadern. Maria dömdes till ris, avlösning och tre års tukthusvistelse.

Vittnen vid rättegången: Mor, Marias bror och två grannmän.

1792Valbo: AIA:60 (23/4 nr 3, 20/7)

Inga Christina Nordgren (36 år) blev gravid med den skräddare, hennes fästman, hos vilken hon tjänade som piga. När han fick höra talat om havandeskapet slängde han dock ut henne. Hon fick då tjänst som piga hos en överstelöjtnant. Där teg hon dock om sitt tillstånd eftersom hon planerade att döda barnet då hon inte såg någon möjlighet att försörja det och sig själv. Inga Christina födde ensam i ladan och gömde undan det levande barnet under en stock där det klämdes till döds. Matmodern hittade henne i ladan och tvingade henne att erkänna vad hon gjort. Inga Christina dömdes till döden av tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Matmor, husbonde, lägersman, två pigor, dräng, flicka, granne, häradsdomare.

1792Vedbo: AIA:60 (16/6 nr 31, 21/6 nr 94, 25/6 nr 138)

Catharina Nilsson (28 år) tjänade som piga hos en bonde när hon blev gravid. Hon förteg detta och nekade till alla anklagelser trots att hon blev sjuk och sängliggande. I samband med en åderlåtning födde hon ett mycket litet foster som bedömdes vara ca 10 veckor gånget. Hon försökte gömma undan detta men upptäcktes. Catharina uppgav husbonden som lägersman men denne nekade. Catharina dömdes till 12 dagars fängelse av tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Husbonde, dräng, hustru och åderlåtare.

1819Kulling:1: AIA:72 (8/6 nr 2&4, 22/11 nr 244, 24/11 nr 250, 3/12 nr 253)

Inga Lena Börjesdotter blev gravid med fästmannen som hon också tjänade tillsammans med. När graviditeten löpte mot sitt slut tog fästmannen med henne till sin far där hon skulle få bo med barnet. Denne var dock mycket kritiskt till förhållandet och fick sonen att slänga ut Inga Lena. Utkastad och utan hem fick Inga Lena hjälp av grannar som gav henne tillfällig bostad. När förlossningen satte in befann hon sig dock utan tak över huvudet. Efter framfödandet ströp hon barnet och lönnlade det. Inga Lena dömdes till döden av tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Lägersman, lägersmannens far, före detta matmodern, före detta husbonden, en piga, fem hustrur, sju grannmän.

1819Kulling:2: AIA:72 (8/6 nr 1&3, 23/6 nr 35, 1/7 nr 224, 14/7 nr 278, 14/8 nr 3, 24/11 nr 247, ht nr 252)

Lena Jonsdotter (25 år) tjänade som piga men det var på grund av hennes rädsla för moderns reaktion som hon teg om sin graviditet. Hon födde barnet när hon var på väg att utföra ett ärende åt sin matmor. Barnet virade hon in i ett knyte och gömde under en sten, senare kastade hon barnet i ån där det återfanns. Lena kom med många olika berättelser och menade tillslut att alla erkännanden tvingats fram av prästen respektive fängelsepersonal. Lena uppgav en dräng som lägersman men denne nekade. Lena dömdes till döden av tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: husbonde, mor, dräng, kaptenska, tre hustrur, två män, fem kvinnor, kronorådman och barnmorska.

1830Bjärke: AIA:25 (18/1)

Anna Danielsdotter var rädd att styvfadern, såsom han sagt sig vilja göra, skulle förskjuta henne om hon berättade om sin graviditet. När barnet föddes gömde hon undan det i ladan. Lägersmannen var en dräng som erkände lägersmål och menade att han velat gifta sig med Anna om han vetat att hon väntade barn. Anna dömdes till döden av tingsrätten och styvfadern klandrades.

Vittnen vid rättegången: Lägersman, kvinna och man

1830Vätle: AIA:42 (18/2 nr 89, 8/3)

Johanna Johannesdotter bodde hos sina föräldrar. Av rädsla för att berätta för föräldrarna om graviditeten bestämde hon att istället dölja den. Barnet födde hon i ladan men hon kunde därefter inte stå emot föräldrarnas frågor utan erkände. Lägersmannen var en dräng. Johanna dömdes till döden av tingsrätten. Föräldrarna dömdes att böta och Johannas mor anklagades särskilt för att inte tillräckligt aktivt ha försökt få klarhet i dotterns situation.

Vittnen vid rättegången: Mor, far, två män, två hustrur, tre kvinnor, änka

1830Ås: AIA:93 (19/5 nr 175, 15/6)

Catharina Andersdotter (32 år) hade tidigare varit gift och dessutom fött tre utomäktenskapliga barn. När hon den här gången blev gravid bestämde hon sig genast för att döda barnet varför hon dölde sitt tillstånd för omgivningen som dock misstänkte henne. Vid förlossningen tog hon tag om barnets huvud så snart det kom ut och drog varpå barnet dog. Hot om bröstmjölkning från grannhustrurna ledde till erkännande. Lägersman var en målare som avled tidigt under graviditeten. Catharina dömdes till döden av hovrätten.

Vittnen vid rättegången: Sju män, fyra hustru, änka och comminister.

1831Kind:1: AIA:83 (9/5, ut), AIA:84 (27/10)

Johanna Andersdotter erkände vid tinget att hon fött två dödfödda och ett levande barn som hon alla lönnlagt. Ett av dessa återfanns och konstaterades vara fullgånget. Flera vittnade om misstankar och rykten. Lägersman var en gift man. Johanna dömdes till döden av tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Mor, lägersman, lägersmannens hustru, fyra hustrur, tre kvinnor och tre män.

1831Vedbo: AIA:99 (20/10 nr 7), AIA:100 (16/2 - 32)

Anna Maja Kinhult var gift när anklagelser om ett gammalt barnamord restes mot henne. Det var en piga som menade att Anna Maja varit vidlyftig och synts i karlsällskap och att hon gett upphov till barnamordsmisstankar. Detta bestreds dock av såväl Anna Maja som hennes omgivning. Rätten friade i brist på bevis.

Vittnen vid rättegången: make, mor, syster, far, piga, dräng, hustru, två män, kvinna och adjunkt.

1831Weden: AIA:75 (19/9, 26/10 nr 15, 27/10 nr 70), AIA:76 (1/11 nr 136, 4/2-32)

Catharina Persdotter (28 år) gifte sig under sin graviditet. Barnet förutsattes vara makens vilket det dock inte var. Catharina försökte vid flera tillfällen fördriva fostret och slutligen föddes det enligt henne för tidigt och dött. Barnet återfanns aldrig. Som lägersman angav Catharina sin före detta husbonde som dock nekade. Catharina dömdes till döden av tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Make, svärmor, svärfar, två pigor, tre drängar, skräddarlärning, soldat, soldathustru, soldatdotter, fem män, rusthållare och hustru.

1832Gäsene: AIA:93 (24/1, 15/2 nr 33)

Anna Maria Andersdotter (24 år) bodde hos sina föräldrar. När hon blev gravid valde hon att tåga av skam men också på direkt uppmaning av lägersmannen, en gift bonde, hon uppgav dock att hon hoppades vinna mod nog att berätta. Hon födde barnet stående i sin säng och hörde inga ljud från det. Grannhustrur var misstänksamma och företog en bröstmjölkning varefter Anna Maria erkände och visade fram barnet. Modern var gammal och blind och anförde detta som förklaring till att hon inget anat. Anna Maria dömdes till döden av tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Mor, far, svägerska, fem grannhustrur, commininstern och lägersmannen.

1832Kulling:1: AIA:85 (18/5 nr 1&3)

Christina Winge (23 år) försökte dölja sitt havandeskap men husbondefolket misstänkte henne. När hon födde sitt barn och lade det i göd-selhögen anade de snart oråd och begav sig ut för att leta. Barnet återfanns vid liv men avled strax efteråt. Lägersmannen var en namngiven dräng. Christina dömdes till döden av tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Husbonde, matmor, lägersman, två drängar, två pigor och prästen.

1832Kulling:2: AIA:85 (7/8 nr 2, 12/9 nr 2, 6/11 nr 28, 10/11 nr 159, 30/11 nr 254)

Catharina Larsdotter (26 år) hade tidigare fött ett utomäktenskapligt barn. Hon tjänade som piga och hade återigen haft en utomäktenskaplig relation, nu med drängen Jonas Larsson. Hennes omgivning misstänkte att hon väntat och fött barn men vare sig bröstmjölkningen eller undersökning av barnmorska eller läkare gav några bevis varför Catharina friades.

Vittnen vid rättegången: husbonde, lägersmannen, två drängar, tre pigor, hushållerska, kvinna, hustru, granne och soldat

1832Mark:1: AIA:174 (29/2 nr 160, vt nr 209, vt nr 526)

Christina Andersdotter anklagades av pigorna hon tjänade tillsammans med. De menade att de sett henne bli tjockare och sedan smalare vilket de tog som bevis för en graviditet och förlossning. Barnmorskan som undersökte såg dock inga sådana tecken varpå Christina friades.

Vittnen vid rättegången: Två pigor och barnmorskan

1832Mark:2: AIA:175 (1/6 nr 68, 4/7 nr 3, 17/7 nr 3&7)

Elin Svendsdotter (21 år) blev gravid med sin husbondes son (16 år) varpå hon lämnade sin tjänst och flyttade till sin far och styvmor. Styvmodern menade att hon ingenting misstänkt trots att Elin ofta varit sängliggande i slutet av graviditeten. Barnet återfanns i ån varpå efterforskningar upptogs samtidigt som Elin uppsökte en läkare för att bevisa att hon inte fött barnet (vilket hon fått veta att provincialläkaren inte skulle kunna avgöra). När denne sade sig se att hon inte var oskuld erkände hon sitt brott. Elin dömdes till döden i tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Fostermoder, lägersman, två hustrur, tio män och nio kvinnor.

1832Tössbo: AIA:63 (18/4)

Lisa Persdotter (32 år) hade sedan tidigare ett utomäktenskapligt barn. Husbondefolket, som vid rättegången beskrev sin piga som opålitlig och otrogen, misstänkte att hon väntade barn men fick henne inte att erkänna. Lisa gömde det nyfödda barnet i gödselstacken där det dock återfanns vid liv av det misstänksamma husfolket. Ingen angiven lägersman. Lisa dömdes till 12 dagars fängelse på vatten och bröd.

Vittnen vid rättegången: Husbonde, matmor och två pigor.

1833Mark: AIA:177 (18/2 nr 382)

Britta Maria Canon (23 år) hade redan en gång fött ett utomäktenskapligt barn som avlidit. Efter att ha dolt sin graviditet för alla men ändå omgivits av frågor och misstankar födde hon ett barn i hemlighuset. Hon hörde barnet gråta men hämtade ett stort vedträ med vilket hon tryckte ner barnet så att det kvävdes. Matmodern och en piga som misstänkt vad som skett återfann barnet varpå Britta Maria erkände. Lägersmannen var "en icke namngiven mansperson". Britta Maria dömdes till döden av tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: Matmor, husbonde, tre pigor, dräng, kvinna och två män.

1833Weden: AIA:77 (4/2 nr 1&3)

Anna Stina Andersdotter (20 år) bodde tillsammans med sin fostermor som var änka. Under graviditeten anklagades hon av modern som menade att det var skamligt att komma "dragande med en horunge". Modern sade sig ovetande om graviditeten men flera vittnade om hennes aggressiva attityd i relation till Anna Stina. Barnet föddes bakom förhänget i Anna Stinas säng samtidigt som modern och en grannhustru var närvarande i rummet. Barnet återfanns senare under soffan/sängen och Anna Stina erkände. Lägersmannen var en dräng. Anna Stina dömdes till döden i tingsrätten.

Vittnen vid rättegången: fostermor, grannhustru, kvinna och nio män.

1834Ale: AIA:60 (25/1)

Catharina Petersdotter var tillfällig piga hos en ensamstående man. Hon misstänktes av omgivningen vara gravid vilket hon själv förnekade. Hon menade att hon mist sin menstruation en tid och sedan återfått den. Catharina friades då inga bevis fanns om något brott.

Vittnen vid rättegången: Två grannhustrur

1834Kind:1: AIB:3 (7/4, 16/4)

Anna Andreasdotter (22 år) tjänade som piga i ett hushåll nära föräldrarnas bostad. När matmodern började misstänka att Anna väntade barn pratade hon med modern som också misstänkte men som inte ville fråga dottern. Hon sa dock till matmodern att Anna inte var gravid. Anna födde sitt barn i köket medan matmodern och husbonden låg i sitt sovrum en bit bort. De ropade åt henne att vara tyst och uppmanade henne att lägga granris på golvet om hennes menstruation återkom. Dagen därpå hittades ett knyte med barnet och Anna sändes hem med modern med uppmaning att uppsöka prästen. Lägersmannen var en dräng. Anna dömdes till ris och kyrkoplikt.

Vittnen vid rättegången: husbonde, matmor, mor, far, två hustrur, två drängar, tre män och comministern.

1834Kind:2: AIB:3 (2/8, 14/8, 30/8)

Anna Sofia Hansdotter (29 år) hade redan tidigare fött ett utomäktenskapligt barn som avlidit. Hon bodde tillsammans med sin syster. En ovänskap med deras bror ledde till att hon av rädsla för honom inte berättade om sin graviditet. Omgivningen misstänkte att hon var gravid men nöjde sig med hennes nekande svar på deras frågor. Förlossningen skedde i enslighet vid ån vari hon också slängde barnet. Lägersmannen var en dräng. Anna Sofia dömdes till ris och 5 år på tukthus.

Vittnen vid rättegången: lägersman, syster, fyra pigor, tre män, två hustrur, änka, soldat, kvinna, åderlätare och klockare.

1839Kind: AIB:3 (12/8 nr 1)

Johanna Pettersdotter (27 år) var piga hos en löjtnant. Denne husbonde misstänkte att Johanna väntade barn vilket hon förnekade. Hon skickades till en läkare som dock ansåg sig förhindrad att undersöka mot hennes vilja. Förlossningshjälpen inkallades också att undersöka men menade att Johanna var halvgången när hon i realiteten enbart hade några dagar kvar till förlossning. När barnet fötts kastade Johanna det in i kalvhagen där det trampades ihjäl. Johanna framhöll till sitt försvar att hon själv inte aktivt dödat barnet. Lägersmannen var Johannas fästman som hon dock inte ville gifta sig med då hon i så fall skulle bli tvungen att leva med hans föräldrar. Johanna dömdes av tingsrätten till döden.

Vittnen vid rättegången: husbonde, fyra kvinnor, fem män och förlossningshjälp.

1841Gäsende: AIA:102 (7/10 nr 86)

Anna Maja Olofsdotter (27 år) befann sig på väg hem till tjänstestället när förlossningssmärtor kom över henne. Springande tog hon sig in i ladan där hon födde ett halvgånget foster som var dött. Av samma blygsel som fått henne att dölja graviditeten gömde hon också barnet. Husbonden misstänkte att hon väntat barn men vidtog inga åtgärder. Först när en lukt kom från ladan eftersöktes och återfanns barnet. Inga uppgifter om lägersmannen. Anna Maja dömdes till 14 dagars fängelse på vatten och bröd förutom böter och enskild skrift.

Vittnen vid rättegången: Husbonden och matmodern

1841Veden: AIA:85 (27/5 nr 1, 17/6 nr 56, 18/6 nr 81)

Catharina Persdotter (37 år) tjänade som piga när hon ansågs ha blivit gravid. Hon hade tidigare ett utomäktenskapligt barn och dömts för detta. När hon avvek från tjänstestället för att besöka sin bror och sedan återkom till synes smalare väcktes gårdsfolkets misstankar. Catharina utsattes för bröstmjölkning men fortsatte att neka. Hon menade att anklagelserna kom sig av att husbondefolkets grannar "hatade" henne. Målet sköts på framtiden i brist på bevis.

Vittnen vid rättegången: husbonde, catharinas bror, tre pigor, änka, tre kvinnor, fem hustrur, gårdbo med husbonden, tre män och barnmorska.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

OTRYCKTA KÄLLOR

Göta hovrättsarkiv, Jönköping (GHA)

Utslag i brottmål från åren 1731, 1744, 1751, 1764, 1767, 1780, 1790-94, 1820, 1830-34 och 1840-41.

Göteborgs landsarkiv, Göteborg (GLA)

Utdrag ur häradsrätternas domböcker från följande häraden: *Ale, Bjärke, Bollebygd, Gäsene, Kind, Kulling, Nordal, Mark, Sundal, Tössbo, Valbo, Vedbo, Veden, Vätle* och *Ås* härader. Se utförligare sammanställning i bilaga 1 Fallsamling.

Särskilda fall som ej ingår i fallsamlingen:

Bjärke AIA:27; Vinterting 21 januari (nr 26) och 31 januari (nr 42) 1832

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Ahlberger, Christer (1988) *Vävarfolket, hemindustrin i Mark 1790-1850*. Göteborg: Univ.
- Andersson, Gudrun (1998) *Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal*. Uppsala: Univ.
- Andersson, Hans (1995) "Genus och rättskultur. Kvinnlig brottslighet i stormaktstidens Stockholm" i *Historisk tidskrift* nr 2, s. 129-159
- Ankarloo, Bengt (1984) *Trolldomsprocesserna i Sverige*. Lund: Carl Bloms boktryckeri AB
- Anners, Erik (1965) *Humanitet och rationalism. Studier i upplysningstidens strafflagsreformer – särskilt med hänsyn till Gustav III:s reformlagstiftning*. Lund: Carl Bloms boktryckeri AB
- Ariès, Philippe (1982) *Barndomens historia*. Stockholm: Gidlunds
- Backman, Lars-Otto (1996) *Två uppsatser 2. Barnamord i lagstiftningen över tid*. Vasa: L.-O. Backman
- Badinter, Elisabeth (1981) *Den kärleksfulla modern. Om moderskärlekens historia*. Stockholm: Gidlunds
- Bagerius, Henric (2009) *Mandom och mödom. Sexualitet, homosocialitet och aristokratisk identitet på det senmedeltida Island*. Göteborg: Univ.
- Beausang, Elisabeth (2005) *Childbirth and mothering in archeology*. Göteborg: Univ.
- Bergenlöv, Eva (2004) *Skuld och oskuld. Barnamord och barnkvoävning i rättslig diskurs och praxis omkring 1680-1800*. Lund: Univ.
- Bergenlöv, Eva (2005) "Mordiska mödrar i Sverige kring sekelskiftet 1700" i Österberg, Eva & Lindstedt Cronberg, Marie (red) *Kvinnor och våld. En mångtydig kulturhistoria*. Lund: Nordic Academic Press
- Bergstrand, Carl-Martin (1960-1963) *Livet i Mark på 1700-talet*. Göteborg: Akademiförlaget/Gumpert
- Bergstrand, Carl-Martin (1972) *Brott och straff i 1700-talets Västergötland. Del 1. Barnamord och tidelag*. Göteborg: Förf.
- Björnfot, Britt och Sjöberg, Marja (1980) "Ensamma med skammen: barnamörderskor i västernorrlands län 1861-1890" i *Historisk tidskrift* vol 100, s. 320-338
- Bondesson, Maria (1997) "Extatisk väckelse och häxhysteri. En jämförelse mellan samhällliga konflikter i Lillhärad 1771-76 och i Dalar-

- na och Hälsingland 100 år tidigare" i Oja, Linda (red) *Vägen till Blåkulla. Nya perspektiv på de stora svenska häxprocesserna*. Uppsala: Univ.
- Boqvist, Agneta (1978) *Den dolda ekonomin. En etnologisk studie av näringsstrukturen i Bollebygd 1850-1950*. Lund: Gleerup
- Briggs, Robin (1996) *Witches & neighbours. The social and Cultural Context of European Witchcraft*. London: HarperCollins
- Brottsbalken Andra avdelningen, 3e kapitlet, §3 <https://lagen.nu/1962:700> [100823]
- Brändström, Anders (1984) *De kärlekslösa mödrarna: spädbarnsdödligheten i Sverige under 1800-talet med särskild hänsyn till Nedertorneå*. Umeå: Univ.
- Capp, Bernard (2003) *When gossips meet. Women, family and neighbourhood in early Modern England*. Oxford: Oxford University Press
- Castenbrandt, Helene (2000) *Göta hovrätt och barnamorden. En studie av Göta hovrätts behandling av rättsfall gällande barnamord under perioden 1820-1840*. Göteborg: Univ. (opublicerad c-uppsats)
- Connell, R.W (1995) *Masculinities*. Cambridge: Polity Press
- Dickinson, J.R & Sharpe, J.A (2002) "Infanticide in early modern England: the Court of Great Sessions in Chester, 1650-1800" i Jackson, Mark (red) *Infanticide: Historical Perspectives on Child Murder and Concealment, 1550-2000*. Vermont: Ashgate Publishing Ltd
- Edestam, Anders (1995) *Ur Sundals härads domböcker 1700-1730*. Färjlanda: Dalslands fornminnes- och hembygdsförening
- Edestam, Anders *Utdrag ur Tössbo härads domböcker*. Ej utgiven, kopia på landsarkivet i Göteborg.
- Fiebranz, Rosemarie (2002) *Jord, linne eller träkol? Genusordning och hushållsstrategier, Bjuråker 1750-1850*. Uppsala: Univ.
- Florén, Anders & Rydén, Göran (1992) *Arbete, hushåll och region. Tankar om industrialiseringsprocesser och den svenska järnhanteringen*. Uppsala: Univ.
- Foucault, Michel (2002) *Sexualitetens historia. 1. Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos
- Frykman, Jonas (1977) *Horan i bondesamhället*. Lund: Liber Läromedel

- Frykman, Jonas (1991) "Bröstmjölkning i byahemmet. Kvinnovärld och fruktan för förgörning" i Stattin, Jochum (red) *Det farliga livet. Om avund, rädsla, rykten och fördomar*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Gillis, John R. (1993) "Alltid lika problematiskt att göra fäder av män" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 1, s. 3-21
- Gowing, Laura (1997) "Secret births and infanticide in seventeenth-century England" i *Past and Present* nr 156 augusti, s. 87-115
- Gowing, Laura (2003) *Common bodies. Women, touch and power in seventeenth-century England*. New Haven: Yale University Press
- Gustafsson, Berndt (1956) *Manligt – kvinnligt – kyrkligt i 1800-talets svenska folkliv*. Stockholm: Svenska Kyrkans Diakoniststyrelsens Bokförlag
- Götebo Johannesson, Pia (1996) *Mjolk, bär och eterneller. Om genus och tillvarons mångtydighet*. Stockholm: Carlssons bokförlag
- Hansen, Anna (2006) *Ordnade hushåll. Genus och kontroll i Jämtland under 1600-talet*. Uppsala: Univ.
- Harnesk, Börje (1990) *Legofolk*. Stockholm/Umeå: Almqvist & Wiksell
- Hassan Jansson, Karin (2002) *Kvinnofrid: synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600-1800*. Uppsala: Univ.
- Hedenborg, Susanna och Wikander, Ulla (2003) *Makt och försörjning*. Lund: Studentlitteraturen
- Hedenborg, Susanna (2004) *Reproduktionens resurser. Spädbarnsvård i Stockholm 1750-1850*. Lund: Studentlitteratur
- Hoffer, Peter C & Hull, N.E.H (1981) *Murdering mothers: infanticide in England and New England 1558-1803*. London, New York : New York University Press
- Holm, Ulla (1993) *Modrande och praxis. En feministfilosofisk undersökning*. Göteborg: Univ.
- Höjeberg, Pia (1981) *Jordemor. Barnmorskor och barnaföderskor i Sverige. Ett stycke gömd kvinnohistoria*. Stockholm: Gidlunds
- Inger, Göran (1997) *Svensk rättshistoria*. Malmö: Liber ekonomi
- Jackson, Mark (1996) *New-born child murder : women, illegitimacy and the courts in eighteenth-century England*. Manchester: Manchester University Press
- Jackson, Mark (2002) "The trial of Harriet Vooght: continuity and change in the history of infanticide" i Jackson, Mark (red) *Infanti-*

- cide : historical perspectives on child murder and concealment, 1550-2000*. Vermont: Ashgate Publishing Ltd
- Jacobson, Charlotte (1997) "Kvinnovärld – kvinnlig gemenskap i Valmont" i Soili, Tytti (red) *Dialoger*. Stockholm: Aura
- Jacobsson, Svante och Jakobsson, Sten W. (1987) "Orons och förtviflans gerningar" : ogifta kvinnors vånda för havandeskaps och barnsörds skull : *Stockholmsförhållanden 1887-1901*. Stockholm: Allmänna förlaget
- Johansson, Gun-Britt (2006) *Synderskan och lagen Barnamord i tre Norrlandslän 1830-1870*. Umeå: Univ.
- Kaspersson, Maria (2000) *Dödligt våld i Stockholm på 1500-, 1700- och 1900-talen*. Stockholm: Univ.
- Keinänen, Marja-Liisa (2003) *Creating bodies. Childbirth practices in pre-modern Karelia*. Stockholm: Univ.
- Kordon, Suzanne och Wetterqvist, Anna (2006) *Gärningsmannen är en kvinna. En bok om kvinnlig brottslighet*. Stockholm: Bokförlaget DN
- Kuosmanen, Jari (2001) *Finnkampen. En studie av finska mäns liv och sociala karriärer i Sverige*. Stockholm: Gidlunds
- Kvinnovärld i vardande: tolv uppsatser i kvinnofrågor utgivna till Fredrika Bremer-förbundets sjuttiofemårsjubileum (1959)*. Boëthius, Monica (red). Stockholm: Fredrika Bremer-förbundet
- Lennartsson, Malin (1999) *I säng och säte. Relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland*. Lund: Lund University Press
- Lennartsson, Malin (2002) "Oskuld och ondska? Bilden av barn och styvföräldrar i tidigmodern tid" i Andersson, Johansson & Lindstedt Cronberg (red) *Tid och tillit: en vänbok till Eva Österberg*. Stockholm: Atlantis
- Liliequist, Jonas (1992) *Brott, synd och straff: tidelagsbrottet i Sverige under 1600- och 1700-talet*. Umeå : Univ.
- Lindstedt Cronberg, Marie (1997) *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680-1880*. Lund: Univ.
- Lundqvist, Pia (2008) *Marknad på väg. Den västgötska gårdfarihandeln 1790-1864*. Göteborg: Univ.
- Löfgren, Orvar (1982) "Kvinnfolksgöra – om arbetsdelning i bondesamhället" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3, s. 6-14

- Lövkrona, Inger (1999) *Annika Larsdotter barnamörderska: kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*. Lund: Historiska media
- Lövkrona, Inger (2001) "Hierarki och makt. Genusperspektiv på arbetsdelningen i det tidigmoderna samhället" i Liljewall, Niskanen & Sjöberg (red) *Kvinnor och jord. Arbete och ägande från medeltid till nutid*. Stockholm: Nordiska museets förlag
- Malcolmson, R.W (1977) "Infanticide in the Eighteenth century" i Cockburn, J. S (red) *Crime in England 1550-1800*. London: Meuthen
- Marklund, Andreas (2004) *I hans hus. Svensk manlighet i historisk belysning*. Umeå: Boréa
- May, Allyson (1995) " 'She at first denied it' Infanticide trials at the Old Bailey" i Frith, Valerie (red) *Women and history: Voices of early modern England*. Toronto: Coach House
- Munktell, Ing-Marie (1987) "Forntidens och medeltidens kvinnor" i Kyhle, Gunhild (red) *Handbok i svensk kvinnohistoria*. Stockholm: Carlssons bokförlag
- Myrdal, Janken & Bäärenhielm, Göran (1994) *Kvinnor, barn och fester i medeltida mirakelberättelser*. Skara: Skaraborgs länsmuseum
- Naess, Hans Eyvind & Österberg, Eva (2000) "Sanctions, Agreements, Sufferings" i Österberg, Eva & Sogner, Sølvi (red) *People meet the law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-reformation and the pre-industrial period*. Oslo: Universitetsforlaget
- Nielsen, Beth Grothe (1982) *Letfaerdige Qvindfolk; om Gisle Nielsdatter og andre barnemordersker*. Köpenhamn: Delta Forlag
- Nilsson, Lars (1990) *Den urbana frågan. Svensk stadshistoria i retrospektivt och internationellt ljus*. Stockholm: Stads- och kommunhistoriska institutet
- Norrhem, Svante (2007) *Kvinnor vid maktens sida: 1632-1772*. Lund: Nordic Academic Press
- Ohlander, Ann-Sofi (1986) *Kärlek, död & frihet. Historiska uppsatser om människovärde och livsvillkor i Sverige*. Stockholm: Norstedt
- Ohlander, Ann-Sofie (1992) "Farliga kvinnor och barn. Historien och det utomäktenskapliga" i *Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*. Stockholm: Utbildningsradion

- Perlestam, Magnus (1997) " 'Ogifta Kristin brukar – har intet folck sig till hjälp' Änkor, hustrur och pigor som gårdsförvaltare" i Österberg, Eva (red) *Jämmerdal och fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige*. Stockholm: Atantis
- Pleijel, Hilding (1970) *Hustavlans värld. Kyrkligt folkliv i äldre tiders Sverige*. Stockholm: Verbum
- Rich, Adrienne (1980) *Av kvinna född. Moderskapet som erfarenhet och institution*. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Rublack, Ulinka (1996) "Pregnancy, Childbirth and the Female Body in Early Modern Germany" i *Past and Present*, no 150 february, s. 84-110
- Sandvik, Hilde (1991) "Kvinnors rettslige handleevne. Tingbøker som kilde til forholdet mellom kjønnene" i *Historisk tidskrift* (Oslo), nr 2, s. 282-306
- Sharpe, James Anthony (1984) *Crime in Early Modern England 1550-1750*. London: Longman
- Simonson, Örjan (1999) *Den lokala scenen. Torstuna härad som lokalsamhälle under 1600-talet*. Uppsala: Univ.
- Sjöberg, Maria (1996) "Hade jorden ett kön? Något om genuskonstruktion i det tidigmoderna Sverige" i *Historisk tidskrift*, s. [362]-396
- Sjöberg, Maria (2001) *Kvinnors jord, manlig rätt. Äktenskap, egendom och makt i äldre tid*. Hedemora: Gidlunds
- Sjöberg, Maria (2007) "Stormaktstidens krig – och kvinnor. Något om betydelsen av perspektiv" i *Historisk tidskrift*, nr 2, s. [203]-223.
- Sogner, Sølvi, Lindstedt Cronberg, Marie & Sandvik, Hilde (2000) "Women in court" i Österberg, Eva & Sogner, Sølvi (red) *People meet the law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-reformation and the pre-industrial period*. Oslo: Universitetsforlaget
- Smart, Carol (1995) *Law, crime and sexuality. Essays in feminism*. London: Sages Publishing
- Stadin, Kekke (2004) *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige*. Lund: Nordic Academic Press
- Sundin, Jan (1992) *För gud, staten och folket. Brott och rättskipning i Sverige 1600-1840*. Lunds: Bloms boktryckeri

- Sveriges landskapslagar. Tolkade och förklarade av Åke Holmbäck och Elias Wessén. Första serien: Östgötalagen och Upplandslagen.* (1979) Stockholm: AWE/Geber
- Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll från och med år 1719. 32 delen 1778-1779.* (1982) Stockholm: Riksdagens tryckeriexp.
- Sveriges rikets lag; Gillad och Antagen på Riksdagen År 1734.* (1981) Stockholm: Gidlunds
- Söderberg, Johan (1993) *Civilisering, marknad och våld i Sverige 1750-1870: en regional analys.* Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- Taussi Sjöberg, Marja (1986) *Dufoans fångar: Brottet, straffet och människan i 1800-talets Sverige.* Stockholm: Författarförlaget
- Taussi Sjöberg, Marja (1992), "Giftas och skiljas. Kvinnan, mannen och äktenskapet" i *Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar.* Stockholm: Utbildningsradion
- Taussi Sjöberg, Marja (1996) *Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talen.* Stockholm: Atlantis
- Tegler Jerselius, Kristina (2003) *Den stora häxdansen. Vidskepelse, väckelse och vetande i Gagnef 1858.* Uppsala: Univ.
- Telste, Kari (1993) *Mellom liv og lov. Kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652-1710.* Oslo: Tingbokprosjektet
- Telste, Kari (1994) " 'Hun torde icke aabenbare det...' Seksualitet, kjønn og kropp i norsk rettsmateriale på 1600- og 1700-tallet" i *Kvinnohistoriens nye utmaningar: Från sexualitet till världshistoria. Konferensrapport från det IV Nordiska kvinnohistorikermötet 27-30 maj 1993,* Tammerfors
- Winberg, Christer (2010) *Varför skriver vi inte historiska romaner istället? Texter i urval 1980-2005.* Göteborg: Daidalos
- Women's worlds in seventeenth – century England. A sourcebook.* (2000) Crawford, Patricia & Gowing, Laura (eds). London: Routledge
- Ågren, Henrik (1998) *Tidigmodern tid: den sociala tidens roll i fyra lokalsamhällen 1650-1730.* Uppsala: Univ.
- Ågren, Maria (2005) "Synlighet, vikt, trovärdighet – och självkritik. Några synpunkter på källkritikens roll i dagens historieforskning" i *Historisk tidskrift* nr 2, s. [240]-262

- Österberg, Eva (1991) "Social arena or theatre of power? The courts, crime and the early modern state in Sweden" i Ankarloo, Bengt och Göran Rystad (red) *Maktpolitik och husfrid*. Lund: Lund University Press
- Österberg, Eva (1995) *Folk förr. Historiska essäer*. Stockholm: Atlantis
- Österberg, Eva & Sandmo, Erling (2000) "Introduction" i Österberg, Eva & Sogner, Sølvi (red) *People meet the law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-reformation and the pre-industrial period*. Oslo: Universitetsforlaget

